

TROY MUSEUM JOURNAL TROYA MÜZESİ DERGİSİ

NİSAN
APRIL
20
25

Prof. Dr. A.Coşkun ÖZGÜNEL
III. Troas Sempozyumu Özel Sayısı

TROY MUSEUM JOURNAL

TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Prof. Dr. A. Coşkun Özgünel III. Troas Sempozyumu
Özel Sayısı

Nisan / Nisan 2025

Troya Müzesi Yayınları

Çanakkale

TROY MUSEUM JOURNAL
TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Prof. Dr. A. Coşkun ÖZGÜNEL III. Troas Sempozyumu Özel Sayısı

Nisan / Nisan 2025

ISSN: 3023-7173

İmtiyaz Sahibi / Publisher

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi adına Rıdvan GÖLCÜK

Kapak

Güney Can GÜLŞAN / Troya Müzesi

Kapak Fotoğrafı

Prof. Dr. A. Coşkun ÖZGÜNEL arşivi

Grafik Tasarım

Fecri POLAT / Troya Müzesi

Sekreteryaya

Enes CAN / Troya Müzesi
Figen BAKAN / Troya Müzesi
Fecri POLAT / Troya Müzesi

Web Sorumlusu

Osman ÇAPALOV / Troya Müzesi

İletişim

Troya Müzesi Yayın Departmanı
Merkez İlçe, Tefikiye Köyü, Truva 6 sokak No:12
Çanakkale
E-mail: canakkalemuzesi@ktb.gov.tr
Tel 1: 02862176740

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı Troya Müzesi Dergisi editörlerinin önceden yazılı izni olmadan çoğaltılamaz, saklanamaz veya bir erişim sistemine dahil edilemez veya elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt veya başka herhangi bir biçimde veya herhangi bir yöntemle aktarılamaz.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission of the Troy Museum Journal editör

TROY MUSEUM JOURNAL
TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Editör Kurulu /Editor Board

Rıdvan GÖLCÜK / Troya Müzesi
Fecri POLAT / Troya Müzesi
Yunus ÖZDEMİR / Troya Müzesi
Figen BAKAN / Troya Müzesi
Fatih YANIK / Troya Müzesi

Dergi Kurulu / Journal Board

Rüstem ASLAN / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Rıdvan GÖLCÜK / Troya Müzesi
Oğuz KOÇYİĞİT / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sinem DÜZGÖREN / Troya Müzesi

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Consultative Committee

Ali Osman UYSAL / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ali SÖNMEZ / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ayşe Çakır İLHAN / Ankara Üniversitesi
Ceren KARADENİZ / Ankara Üniversitesi
Ekin KOZAL / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Erhan ÖZTEPE / Ankara Üniversitesi
Evren Karayel GÖKKAYA / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Evrin Ölçer ÖZÜNEL / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Fethiye ERBAY / İstanbul Üniversitesi
Göksel SAZCI / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Hakan ÖNİZ / Akdeniz Üniversitesi
İsmail ÖZER / Ankara Üniversitesi
Oğuz TEKİN / Koç Üniversitesi
Reyhan KÖRPE / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Rüstem ASLAN / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Seyhan BOZTEPE / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Şengül AYDINGÜN / Kocaeli Üniversitesi
Turan TAKAOĞLU / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Yeşim ZÜMRÜT / Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

TROY MUSEUM JOURNAL
TROYA MÜZESİ DERGİSİ

Yılda iki kez yayınlanır / Published two times a year

KAPSAMI VE YAYIN İLKELERİ

Troya Müzesi Dergisi yılda iki sayı (Mart ve Eylül) olarak yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir. Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergide bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak Müzecilik, Arkeoloji, Tarih, Sanat Tarihi, Etnografya alanında yapılmış ve daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan bilimsel makaleler, araştırma inceleme makalesi türünden çalışmalar, derleme yazıları ve benzeri yayımlanır; arşivlenir, paylaşılır, basılır ve dağıtılır. Troya Müzesi Dergisi, herhangi bir makale değerlendirme/işlem ve yayın ücreti talep etmez.

Aksi belirtilmediği sürece Troya Müzesi Dergisi'nde yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına aittir. Bu konuda dergi sahibi, editörler veya diğer yazarlar sorumlu tutulamaz.

COVERAGE AND PUBLICATION PRINCIPLES

Troy Museum Journal is an peer-reviewed scientific journal scheduled to be published two times a year, in March and September. Publication languages of the journal are Turkish and English. The journal comprises, archives, shares, prints, and distributes scientific articles, research and observation reports, and collections. Papers from Articles from the fields of Museology, Archaeology, History, Art History and Ethnography are admissible and expected to be coherent with scientific research criteria and not published before. The journal does not charge any sort of article processing or publication fee.

Statements of acts or opinions appearing in the Troy Museum Journal are solely those of authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Editörden.....	VI-VII
Davut Kaplan – Hüseyin Yaman SMİNTHEİON 2023 YILI KAZI ÇALIŞMALARI SMINTHEION EXCAVATIONS IN 2023.....	1-14
Rıdvan Gölcük - Rüstem Aslan - Fecri Polat KUMKALE ŞEHİTLİK ALANI KAZI SONUÇLARINA GÖRE KUMKALE MUHAREBELERİ THE BATTLE OF KUMKALE ACCORDING TO THE EXCAVATION RESULTS OF KUMKALE MARTYRDOM AREA.....	15-93
Oğuz Koçyiğit KARABİGA/PEGAE KALESİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI: İLK GÖZLEMLER ve SONUÇLAR SURVEY AT KARABİGA/PEGAE CASTLE: FIRST OBSERVATIONS AND RESULTS.....	94-106
Reyhan Körpe 2022-2024 GRANİKOS SAVAŞ ALANI YÜZEY ARAŞTIRMALARI YENİ BULGULAR YENİ SONUÇLAR 2022-2024 GRANICUS BATTLEFIELD SURVEY NEW FINDINGS NEW RESULT.....	107-123
İsmail Özer , Ece Eren Kural, Ayşegül Özdemir Başaran, Çağdaş Erdem, Başak Koca Özer İNKAYA MAĞARASI KAZILARI INKAYA CAVE EXCAVATIONS.....	124-137

Editörden

Sevgili Okurlar,

Troya Müzesi tarafından 2024 yılında üçüncüsü düzenlenen ve gelenekselleşen Troas Sempozyumu, 2-4 Eylül 2024 tarihlerinde on dört değerli bildirinin sunumuyla Çanakkale'de gerçekleştirilmiştir.

Ne yazık ki, III. Troas Sempozyumu öncesinde, 28 Ağustos 2024 tarihinde Apollon Smintheion Kazı Başkanı değerli hocamız, meslektaşımız, Prof. Dr. A. Çoşkun Özgünel'i kaybetmenin derin üzüntüsünü yaşadık. Hocamızın anısını yaşatmak adına bu sempozyumu "Prof. Dr. A. Çoşkun Özgünel III. Troas Sempozyumu" olarak düzenleme kararı aldık.

Prof. Dr. A. Çoşkun Özgünel, yaşamını arkeoloji bilimine adanmış, saygın bir bilim insanıydı. Özellikle Troas Bölgesi arkeolojisine yaptığı eşsiz katkılarla tanınan Özgünel Hoca, uzun yıllar boyunca Apollon Smintheion Kazısı'nın başkanlığını yürütmüş ve burada gerçekleştirilen bilimsel çalışmalara öncülük etmiştir. Kırk yılı aşkın bir süre boyunca özverili çalışmalarıyla bölgenin tarihine ışık tutmuş, sayısız öğrenci yetiştirmiş ve uluslararası alanda takdir toplamıştır. Çanakkale ve Troas Bölgesi arkeolojisi için bıraktığı miras daima yaşayacaktır.

Troya Müzesi'nin ev sahipliğinde üçüncüsü düzenlenen Troas Sempozyumu, bölgemizde yürütülen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçlarının bilim dünyası, yerel paydaşlar ve halkla paylaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Sempozyumun gelenekselleşerek alana olan katkısının artarak devam etmesi bizleri mutlu etmektedir.

Bu özel sayıda, sempozyumda sunulan değerli bildirilerden bizlerle paylaşılan beş makale yer almaktadır:

"Smintheion 2023 Yılı Kazı Çalışmaları" başlıklı makalede Prof. Dr. Davut Kaplan ve Dr. Hüseyin Yaman, önemli bir kült merkezi olan Smintheion'da 2023 yılında gerçekleştirilen kazılarda elde edilen ve yerleşim ile nekropolis arasındaki sınıra odaklanan bulguları detaylı bir şekilde ele almaktadır.

"Kumkale Şehitlik Alanı Kazı Sonuçlarına Göre Kumkale Muharebeleri" başlıklı çalışmada Rıdvan Gölcük, Prof. Dr. Rüstem Aslan ve Fecri Polat, Çanakkale Savaşları'nın önemli cephelerinden biri olan Kumkale'de gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ışığında muharebelerin seyrini tarihi belgeler ve yerel hafıza ile birlikte yeniden değerlendirmektedir.

"Karabiga/Pegae Kalesi Yüzey Araştırmaları: İlk Gözlemler ve Sonuçlar" başlıklı makalede Prof. Dr. Oğuz Koçyiğit, antik Priapos üzerine kurulu önemli bir Bizans yerleşimi olan Pegae

Kalesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmalarının ilk gözlem ve sonuçlarını, kalenin tarihi ve stratejik önemini vurgulayarak sunmaktadır.

"2022-2024 Granikos Savaş Alanı Yüzey Araştırmaları Yeni Bulgular Yeni Sonuçlar" başlıklı çalışmada Prof. Dr. Reyhan Körpe, Büyük İskender'in Perslere karşı ilk büyük zaferi olan Granikos Savaşı'nın gerçekleştiği alanda yapılan yüzey araştırmalarının yeni bulgularını ve savaşın konumuna dair yeni değerlendirmeleri ortaya koymaktadır.

"İnkaya Mağarası Kazıları" başlıklı makalede Prof. Dr. İsmail Özer, Dr. Öğr. Üyesi Ece Eren Kural, Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Özdemir Başaran, Araş. Gör. Dr. Çağdaş Erdem ve Prof. Dr. Başak Koca Özer, Çan ilçesinde bulunan ve Orta Paleolitik döneme tarihlenen İnkaya Mağarası kazılarında elde edilen buluntular ışığında bilgiler sunmaktadır.

Troya Müzesi olarak geçmişimize ve geçmişimize değer katan insanları her zaman hatırlamaya ve anmaya devam edeceğiz. Bu vesileyle, IV. Troas Sempozyumu'nu da 2-3 Eylül 2025 tarihlerinde her zaman olduğu gibi Troya Müzesi Safvet Paşa Konferans Salonu'nda düzenleyeceğiz. Bu yılki sempozyumun, Troya Kazı çalışmalarına hayatını adanmış olan Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann'ın 20. ölüm yıl dönümü olması vesilesiyle "Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann IV. Troas Sempozyumu" adıyla anılacağını duyurmaktan mutluluk duyuyorum.

Troy Museum Journal'ın ilk özel sayısını yayınlamanın heyecanı içerisindeyiz. Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlara, hakemlere, editörlere ve müze çalışanlarımıza teşekkür eder, değerli okuyucularımıza saygılarımızı sunarız.

Bir sonraki sayıda görüşmek üzere,

Troya'dan sevgilerle...

Rıdvan GÖLCÜK

SMINTHEION 2023 YILI KAZI ÇALIŞMALARI SMINTHEION EXCAVATIONS IN 2023

Davut Kaplan* Hüseyin Yaman**

*1980-2019 yılları arasında Smintheion'u aralıksız
40 yıl araştıran, kazın ve çalışan ve üzerimize
düşerek bizleri yetiştiren hocam Prof. Dr. Coşkun
Özgünel'i hayır ve rahmetle yad ediyoruz.*

Öz

Bu çalışmada önemli bir kült merkezi olan Smintheion'da 2023 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda ortaya çıkan veriler ele alınmıştır. Başlangıcından itibaren kazı çalışmaları, Apollon Smintheus Tapınağı, hamamlar, su depoları ve konut gibi yapılar Smintheion'un Prehistorik, Antik Çağ ile Geç Antik Çağ gibi farklı dönemlerine ait yaşam ve kültüre ilişkin çeşitli veriler sunmuştur. Sayılan bu alanlar gibi nekropolis'ler de sosyal ve dini hayata dair bilgi vermektedir. Bu nedenle, 1989 ile 1991 yılları arasında kısa süreli kazıların gerçekleştirildiği nekropolis çalışmalarına, tapınağın yaklaşık 400 metre kuzey-kuzeybatısında önceki yıllarda kazılan alanın devamı niteliğindeki alanda 2023 sezonunda yeniden başlanmıştır. Üç farklı aşamada yürütülen kazılar, yerleşim alanı ve nekropolis arasındaki sınıra odaklanmıştır. Buradaki ilk aşamada çok sayıda bireyin gömüldüğü tek gömü teknesine sahip kuzey-güney yönlü küçük boyutlu bir oda mezar tespit edilmiştir. Mezardan ele geçen buluntular, MÖ 4. yüzyıl – 3. yüzyıl ortaları ile MS 4. yüzyıl aralığına tarihlenir. Ayrıca oda mezarın kuzeydoğusunda çatı kiremitlerinden yapılmış bir başka mezar kısmen ortaya çıkmıştır. İkinci aşamada bir lahit teknesinin kaidesine ait parça ile açmanın kuzey kesiminde poligonal taşlardan bir zemin ortaya çıkmıştır. Son aşamadaysa bir kireç ocağının bulunduğu olası üretim alanı tespit edilmiştir. Bu bulgular, alanın yalnızca gömü amacıyla kullanılmadığını, aynı zamanda inşaat ve diğer endüstriler için gerekli olan kireç üretimi gibi önemli ekonomik faaliyetlere de ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Daha fazla kazı ve analiz, bu alana yerleşmiş olan topluluğun kültürel ve sosyal dinamiklerine dair daha derinlemesine bilgiler sağlayabilir. Kazılan bu aşamalar çevresinde gerçekleştirilen jeofizik çalışmalarla bu alandaki bazı yapılara ait duvarların varlığına işaret eden sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Troas, Smintheion, Nekropolis, Cam Unguentarium, Roma Dönemi

* Prof. Dr., 19 Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE
davut.kaplan@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5690-1639

** Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
huseyinyaman@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1693-6500 (Makale Gönderim Tarihi: 08.01.2025, Makale
Kabul Tarihi: 18.02.2025).

Abstract

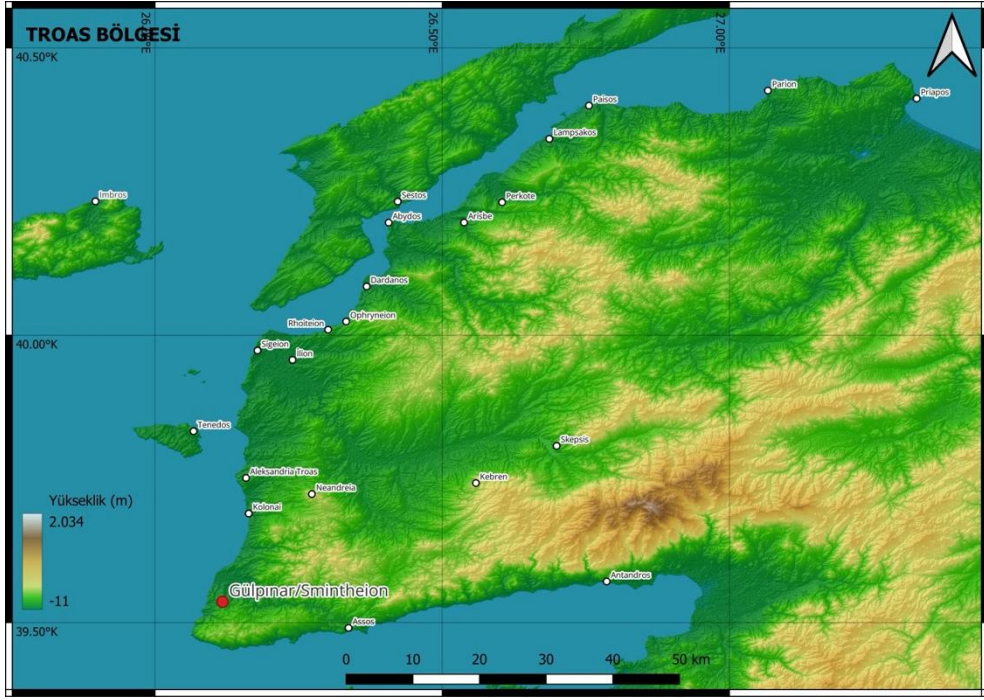
This paper presents the results of the 2023 excavations conducted in the Smintheion, which is one of the most important cultic sites in the Troad. Since the beginning of the excavations, structures such as the Temple of Apollo Smintheus, baths, water reservoirs, and dwellings have revealed a wealth of information about the cultures and customs throughout history, including prehistory, antiquity, and late antiquity. In addition to the structures mentioned above, the necropolises also provide valuable information regarding social and religious life. As a result, excavations at the necropolis, which were temporarily carried out between 1989 and 1991, were restarted in the 2023 at a site approximately 400 meters north-northwest of the temple, representing a continuous portion of the previously excavated site. Excavations in three separate trenches focused on the boundary between the residential area and the necropolis. The first trench uncovered a north-south-oriented chamber tomb with a burial cist holding numerous burials. The artefacts unearthed within the tomb have a wide range of dates, beginning in the late 4th or mid-3rd century BC and continuing into the 4th century AD. A partially uncovered tomb was discovered northeast of the chamber tomb. The structure consisted of roof tiles. The second trench contained the remains of a sarcophagus base. In the northern section of the trench, a floor made of polygonal-shaped blocks was discovered. The last trench uncovered a kiln, likely associated with lime manufacturing. These findings suggest that the area served not only for burial purposes but also engaged in substantial economic activity, including lime manufacture, which was vital for construction and other industries. Further excavation and analysis may yield profound insights into the cultural and social aspects of the community that occupied this site. The geo-radar readings acquired in the vicinity indicate the presence of many walls of potential structure in this region.

Keywords: *Troad, Smintheion, Necropolis, Glass Unguentarium, Roman Period*

Giriş

Smintheion (Apollon Smintheus Kutsal Alanı), Kuzeybatı Anadolu'da antik dönemde Troas (bugün Biga Yarımadası-Çanakkale İli) olarak ifade edilen bölgenin güney batı köşesindedir. Smintheion'un

Osmanlı Dönemi adı ile Külahlı, günümüzdeki adı ile Gülpınar Köyü'nün eteğinde "Bahçeler içi" denen yerde ve Asya'nın en batı ucu olan Baba Burnu'nun (Lektum: Babakale Köyü) 9 km güney batısında yer alır (Harita 1).

Harita 1: Troas Bölgesi ve Smintheion (Hazırlayan: C. Bakan).

Hamaksitos ve Khrysa antik kentlerine yakın konuşlandırılmış bu Hellen kutsal alanı, Roma Çağı'nda farklı yerleşim tasarımı ve mimarisi ile düzenlenmiştir. Roma dönemi öncesi anıtsal mimarinin buradaki tek örneği Hellenistik Apollon Smintheus Tapınağı'dır. Bunun dışında kalan diğer mimari yapıların tümü Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık dininin yaygınlaşması ile kutsal alanın yeniden değişime uğradığı ve Roma anıtsal yapılarının ise çoğu örnekte olduğu gibi ya işlevi değiştirilerek ya da kendi içerisinde farklı mekânlara bölünerek yeniden kullanıldığı görülür.

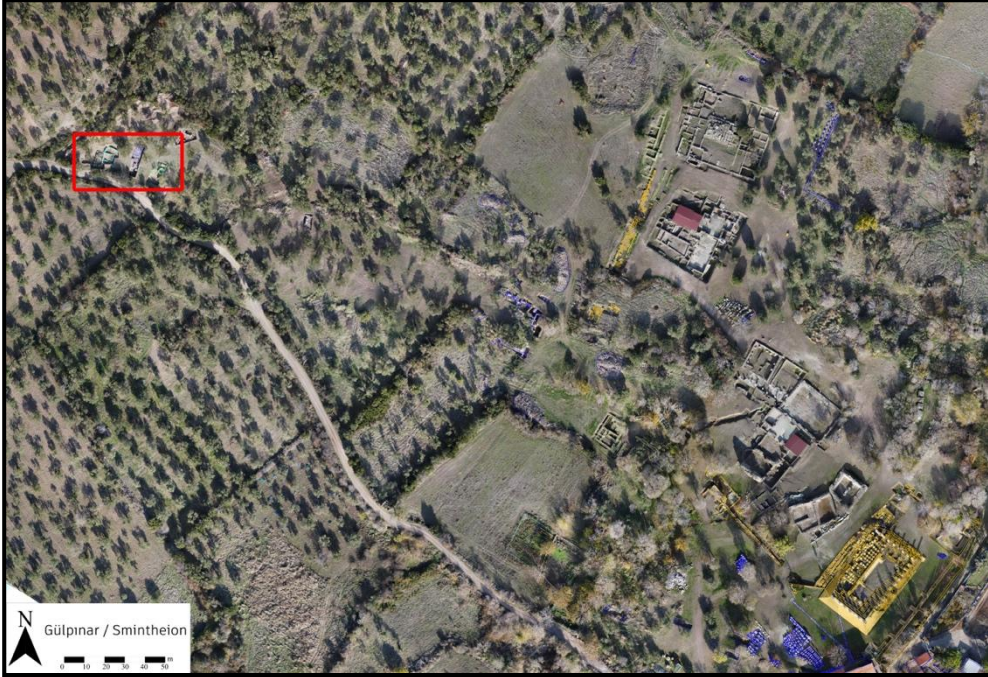
Smintheion'daki çalışmalar ilk aşamada tapınak ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Son 20 yıldaysa kuzey batıya doğru devam

etmiştir. Yarım asra yaklaşan kazı çalışmaları daha çok –tapınak da dahil olmak üzere– evvelce kazılmış ve terk edilmiş Roma yapılarını kapsar. Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemler ise bazı mimari parçalar, çok az korunmuş yapı temelleri, çevreden derlenmiş yazıtlar ve küçük buluntular ile temsil edilir. Roma yapıları içerisinde en yoğun mimari su yapıları yani depolar ve suya birinci derecede ihtiyaç duyan hamam yapıları olduğu görülür. Hatta 2020 yılında keşfedilen Batı Hamamı da dahil edildiğinde su ve su yapılarının Smintheion'da ne derece vazgeçilmez ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu çalışmalar Smintheion'da yaşayan insanların kim olduklarını, nasıl bir hayat sürdürdüklerini ve neden kutsal alanı tercih ettiklerini, varsa gömü alanlarından ve yaşam

alanlarından yola çıkarak tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Smintheion’da başlayan kazılarla Apollon Smintheus Tapınağı, Roma su depoları ve Hamamları, Podyumlu Yapı, Kutsal Yol ve diğer Geç Antik Çağ¹ dokusuna ait unsurlar keşfedilmişti (Resim 2). Smintheion’da güney-batı, kuzey doğu istikametinde ortaya çıkarılan bu yapılar dışında en önemli bulgular Roma Dönemi yerleşim alanları

ve yine Roma *nekropolis*’inden² gelmiştir. Kamulaştırılmamış özel zeytin bahçeleri içerisinde yer alan *nekropolis*, kaçakçılardan korumak amacıyla 1989-1991 yıllarında üç sezon kazıldıktan (Özgünel, 1993) sonra çalışmalara son verilmiş, bu kazılarda ortaya çıkan mezar ve buluntuların özet bir değerlendirmesi 2013 yılında “Smintheion Nekropolü ve Buluntuları” (Öztepe, 2013) adıyla yayınlanmıştır.

Harita 2: Kutsal alanın genel görünümü ve kuzeybatıda 2023 yılı kazı alanı (Hazırlayanlar: D. Kırış, B. Barışman, E. Aykın, C. Bakan – Smintheion Kazı Arşivi)

¹ Geç Antik Çağ *Nekropolis*’i ise Batı Hamamı ve Küçük Hamam arasında kalmaktadır ve kısmen yürüme yolu altında ve kamulaştırılmamış bahçe altında kaldığından birkaç mezar dışında kazısı yapılmamıştır.

² Smintheion’da Prehistorik dönem de dahil olmak üzere günümüze dek kullanılmış 9 ayrı gömü alanı

tespit edilmiştir. Bunlar Prehistorik, Roma, Geç Antik Çağ, İslami Dönem ve Türk Dönemi yerleşimlerine aittir. Bu gömü alanları Smintheion’un kurulduğu alanın hiçbir zaman terk edilmediğini ve bu bölgede sürekli yaşamın varlığını kanıtlamaktadır.

Smintheion'da 2023 yılında başlayan kazılar için Hamaksitos'a giden yolun kenarında kalan, yerleşim alanının sonlanarak *nekropolis* alanının başladığı nokta seçilmiştir (Harita 2). Bu noktanın seçilmesinde sözü edilen dönemde insan ve kutsal alanda yaşam, konutlar ve kullanımları hakkında bilgi edinmek elbette arkeolojik açıdan birinci derecede önemli gerekçedir. Diğer gerekçeler ise kutsal alanın doğal tahribat, kaçak kazılar, güvenlik, yangın gibi tehlikelere karşı bir bütün olarak koruma altına almak ve çalı ve moloz duvarlardan arındırarak turizme kazandırmaktır. Yıllarca bir taraftan kamulaştırma yapılmış, diğer taraftan jeofizik-jeoradar çalışması yapılmış bu alanda Smintheion Roma Dönemi yerleşiminin en geniş sınırlara ulaştığını ifade etmek gerekmektedir. İşte bu en geniş sınırları korumak, temizlemek ve bir bütün olarak algılanabilir hale getirmek ve *nekropolis* ile yerleşim alanı sınırını ortaya koymak birinci derecede amaçtır.

Roma *Nekropolis*'i, Karşılar Tepe'nin doğusunda ve daha çok Pazardere'ye yakındır. Apollon Smintheus Tapınağı'na kuş uçuşu uzaklığı 400 m'dir. *Nekropolis* kazılarının gerçekleştirildiği alan Kumbağlar ve Gülpınar Yazlık Evleri'ne giden yolun birinci dört yol kavşağında ve yolun kuzey köşesidir. Dört yol ağzının diğer üç parseli özel arazidir ve kazılara izin verilmemiştir. *Nekropolis*'te 1989-1991 yılları arasında yapılan kazılar, Hamaksitos'a giden toprak yolun kuzeyinde Karşılar Tepe'nin doğu yamacında gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. 2023 yılı kazı çalışmaları ise yol kavşağının kestiği dört dilimin tapınak istikametine kalan dar bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Batıda toprak yolun varlığı ve

zeytin ağaçları çalışma alanını sınırlandırmış olmasına rağmen ortaya çıkan bulgular Smintheion Roma Dönemi gömü gelenekleri, mezar tipleri, gömülenler ve ölüm nedenleri hakkında şimdilik yeterince kanıt sunmaktadır. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda farklı gömü alanları ve Geç Antik Çağ gömü alanlarının kazılmasıyla elde edilecek verilerle kutsal alanın birinci derecede hizmet alanı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Gülpınar Deresi'ne doğru yumuşak bir eğimle alçalan tepe eteğindeki mezarlar doğrudan ana kaya-toprak üzerine inşa edilmişlerdir. Daha önce yapılan *nekropolis* kazılarında da tespit edildiği gibi yoğun biçimde yapılan zeytincilik tarımı tahribatı artırmış olduğundan sadece zemine yakın gömüler tespit edilebilmiştir. Çevrede bulunan lahit parçaları, köylülerin yol kenarları ve tabanında (su ve posta vs) hatların geçtiği kazı çalışmalarında basamaklı yapılar ve tuğla örgülü mimari dokudan söz etmeleri ise Hamaksitos'a uzanan yol boyunca anıt, oda mezar ve lahit mezarların varlığını doğrulamaktadır. Sözü edilen yol kaldırılamadığı ve diğer zeytinliklerin ise özel şahıslara ait olmasından dolayı şimdilik bu bilgilerle yetinmek zorunda kalınmış ve kazılar batı ve güney yönde genişletilememiştir.

Roma *Nekropolis*'inin yer tercihi ve mezarların konuşlandırılma amacını anlamak ve anlamlandırabilmek için, Smintheion'da yaşayan veya ziyarete gelen ve de burada gömülen kişilerin hem şahsi hem de toplum olarak davranış ve düşüncelerini bilmek gerekir. Bu bilgileri elde etmenin bir başka yolu da gömü alanlarından gelecek bilgilerdir. Bu nedenle sadece

Apollon'a inanmış ve desteğini arayan bireyler değil, Apollon'u kendilerine yaşam biçimi olarak seçmiş farklı sınıfların da var olabileceğini bu gömüler ve gömü alanları ifade edecektir. İşte bütün bu gerekçelerle hem inanan insanların hem de Roma toplumunun davranışları arazi ve tercih edilme nedeninde yatmaktadır. Gömü alanlarının irdelenmesi konuşlandırıldığı yer ve malzemeyle anlamlıdır.

Roma Çağı göz önüne alındığında Karşılar Tepe'nin gömü alanı olarak seçilmesinde Hamaksitos yolu üzerinde olması dışında bu noktada arkaya dönüp güneydoğuya doğru kutsal alana ve tapınağa bakıldığından daha kolay anlaşılacaktır. Gömülerin yapıldığı dönemde çevrede bu kadar ağaç olmadığı gibi düzenli cadde ve sokaklardan oluşan özel tasarlanmış bir Roma dönemi kutsal alanının en batı ucunda olduğu görülecektir. Alanda yapıların tahribi, toprak erozyonu, tarım alanlarının kalıntılarının üzerini örtmesi ve Smintheion'a özgü bağlık ve bahçelik (Bahçeler içi) alanda yeşil doku, özgün şekli hayli değiştirmiş gözükmektedir. Antik Roma yolu kenarında Hellenistik Dönem'den kalan (Apollon Smintheus rahibesi Herophile mezarı gibi) mezarlar, Roma anıt ve oda mezarları, yüksek kaide üzerinde Assos tipi kalker ve andezit tipi lahitler ve yamacı saran basit Roma mezarları teraslar halinde tepeye doğru devam etmekteydi. Bu tepe ve *nekropolis* alanı aynı zamanda kutsal alan için geniş bir görüş açısı da sunmaktadır. Bütün bu ön değerlendirmenin *nekropolis* üzerinde daha da netleşmesi için kazı alanında hem jeolojik hem de arkeolojik çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur.

İfade edildiği gibi 1989-1991 yıllarında yapılan Roma *Nekropolis*'i çalışmaları 1991 kazı raporu dışında sadece E. Öztepe (2013) tarafından değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışmalarda *nekropolis*'in korunma durumu özetlenmiş, üç farklı mezar tipi ve ilginç gelen bazı buluntular sıralanmıştır. Cam eserler, pişmiş toprak malzemeler ve sikkeler gibi buluntu grupları içerisinde materyal ve tipler üzerinden değerlendirilmiştir. Roma Dönemi için mezar tipleri ve konumları, gömü gelenekleri, kontektlerinin bütününe değerlendirildiği ve bireylere dair bilgi ve yorum içeren başka bir çalışma bulunmamaktadır. Birçok *nekropolis*'ten önce kazılan ancak çok az şey bilinen ve özellikle kutsal alan gömüleri olması nedeniyle bilgi açığı olan bu *nekropolis* ne yazık ki tahrip olmuş ve tarım nedeniyle tahrip olmaya da devam etmektedir. Söz konusu bu dönem kutsal alanın demografik ve sosyo-kültürel yapısında bir değişim ve dönüşüm yaşatmış olsa gerektir. Ancak cevap bekleyen sorular hayli fazladır: *Nekropolis* ve buluntuları bu kültür değişimlerinin örneklerini ne kadar yansıtmaktadır? Mezarlar ve gömülerin konumları özel şahısların veya toplumsal ayrımların dilini (statü) yansıtır mı? Anıtsal, tek, grup veya anıt mezar etrafına toplanmış mezarların anlamı nedir? Hangi etnik gruplar Smintheion'u tercih etmiştir ve Apollon Smintheus ile ilişkileri var mıdır? Smintheion mezar tipleri veya gömüleri de sıradan Roma mezar ve gömüler midir? Smintheion'da diğer *nekropolis*, mezar ve gömülenlerden farklılık var mıdır veya gömü şekli yönü vb. gibi uygulamalar geleneksel midir? Mezar bulguları ile mezar sahipleri arasındaki bağ hangi sosyal gruba aidiyeti gösterir? Smintheion halkı büyük oranda yerlidir fakat yönetici ve

rahipler Romalıdır ve Aleksandreia Troas ile doğrudan bağları vardır. Bu bağlamda Romalılaşma ne ölçüde gerçekleşmiştir ve mezarlar bu değişimin yeterli kanıtı olabilir mi?

İlerleyen dönemlerde kazılar devam ettiği sürece Smintheion Roma dönemi *nekropolis*'inin Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait araştırmaları ve bilgileri daha da artacak ve yeni bulgularla geniş ve detaylı bir değerlendirme imkânı da doğacaktır. Bu bağlamda, aşağıda 2023 yılında kazılan gömüler ve elde edilen verilere yer verilmiştir.

1. *Nekropolis* ve Yerleşim – Konut Alanındaki Kazılar

Yukarıda tarihsel sürecinden kısaca söz edilen ve Apollon Smintheus Tapınağı'na

400 m mesafede yer alan *nekropolis* alanının başlangıç noktasında ve yerleşim alanının sınırında 2023 yılında üç farklı açmayla kazı çalışmalarına tekrar başlanmıştır (Harita 2, Resim 1). Yukarıda yer alan gerekçelere ek olarak 1989 ile 1991 yılları arasında kazılan mezarların varlığı (Özgünel, 1993, 510-512; Öztepe, 2013, 77-80; ayrıca ortaya çıkan figürin ve cam buluntular için bkz.: Akyürek 1992; Tüzün 1997; Gençler 2000; Öztepe, 2003; Gençler-Güray 2013) ve yüzeyde mezar kontekstleriyle ilişkili lahit kapağı parçaları gibi ölü gömmeye bağlantılı buluntuların varlığı nedeniyle kazı için bu alan seçilmiştir. İfade edildiği gibi *nekropolis* ve kutsal alan bağlantısının anlaşılabilmesi, mezar tipleri, gömü gelenekleri ve kullanım evreleri gibi konularda bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

Resim 1: 2023 yılında kazılan açmaların çalışma sonunda genel görünümü (Smintheion Kazı Arşivi)

Kazıya başlanan ilk açma (A), dört yol ağzına denk gelen kavşağa en yakın noktadır (Resim 1). Bu alanda geçmiş yıllarda yapılan kazılarda (1989-1991) ortaya çıkan mezarların devamı niteliğinde gömülerin olabileceği düşünülmüştür. Kazının hemen başlangıcında açmanın doğu kesiminde yüzey toprağının hemen altında kuzeydoğu-güneybatı yönlü 3,80 m uzunluğunda 1,45 m genişliğinde bir duvarın izleri ortaya çıkmıştır. Bu duvarla açmanın doğu kesiti arasında çok sayıda kemik gelmeye başlamıştır. Duvar ve kemikler nedeniyle çalışılan alan kuzeye doğru genişletilmiştir. Burada doğu-batı yönlü bir başka duvar ve çok sayıda kafatası parçası içeren kemikler bulunmuş tabanı 34x34 cm ve 34x68 cm gibi farklı boyutlara sahip pişmiş toprak kiremitlerle kaplı, taş örgü duvarlı bir gömü teknesi ortaya çıkarılmıştır. Tekne 1,90 m uzunluğunda, 1,70 m genişliğinde ve korunan en yüksek yerinde 65 cm derinliğe sahiptir. Batı ve kuzeyde ortaya çıkan güçlü duvarlar, gömü teknesinin bir oda içinde yer aldığına işaret ettiğinden bu odanın güney duvarının tespiti için açma güneye doğru genişletilmiştir. Çalışma sonunda mezar odasının 2,80x1,80 m ölçüsünde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte açmanın kuzeydoğusunda kuzeye ilerleyen bir duvar, güneyde doğu batı yönlü uzanan bir duvar ve doğuya uzanan başka bir duvar daha ortaya çıkartılmıştır. Bütünüyle baktığımızda batıda yaklaşık 7,50 m, kuzeyde yaklaşık 4 m kadar uzanan duvarlara sahip olduğu görülen yapının oda mezar olduğunu anlaşılmaktadır (Resim 2).

Resim 2: A Açması (Smintheion Kazı Arşivi)

Mezardan, biri MÖ 4. yüzyıl – MÖ 3. yüzyıl ortalarına ait bronz Assos sikkesi diğeri ise Constantine II (MS 337-340) dönemine ait bronz bir sikke, MS 1.-3. yüzyıl pişmiş toprak kandil (Resim 3) ile cam *unguentarium* (Resim 4), bronz bir *strigilis*'e ait parçalar, az sayıda figürin parçaları ve seramik parçaları ele geçmiştir. Buluntular Hellenistik dönem ile MS 4. yüzyıl aralığına tarihlenmektedir. Gömü teknesinde karışık ve tahrip olmuş halde ele geçen kemikler üzerinde yapılan ön çalışmaya göre mezarda içlerinde çocuklarında bulunduğu en az 16 farklı birey olduğu anlaşılmıştır.

Resim 3: Açma A buluntusu kandil (Smintheion Kazı Arşivi)

Resim 4: Açma A buluntusu cam *unguentarium* (Smintheion Kazı Arşivi)

Çalışılan alanın kuzeydoğu köşesinde düz ve dışbükey formlu pişmiş toprak çatı kiremitlerinden yapılmış bir mezar ortaya çıkmıştır (Resim 2). Güney ucu tahrip olmuş mezarın korunan ölçüleri 1,50x0,50 metredir. Mezar içinde oldukça bozulmuş ve bütünlük arz etmeyen az sayıda kemik bulunmuştur. Mezarda seramik parçalarının yanı sıra kırık ve bazı kısımları eksik, ince cidarlı fincan benzeri bir kabin parçaları da ele geçmiştir.

Ayrıca açmanın batı kesimindeki zemin tesviyesi ve kesit düzeltme çalışmaları sırasında batı kesit içine doğru ilerleyen bir duvarın 1,25 m'lik parçası açığa çıkarılmıştır (Resim 2).

Sonuç olarak bu açmada elde ettiğimiz veriler, *nekropolis*'in sınırlarını ve farklı tipteki mezarların varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte tek gömü

teknesine sahip, çok sayıda bireyin gömülmüş olduğu oda mezar, Roma İmparatorluk döneminde (MS 2.-3. yüzyılda) bu alanda oda mezar, kiremit mezar gibi farklı tipte mezarların varlığını göstermektedir.

İkinci açma (B), ilk açmanın yaklaşık 14 metre doğusunda yer almaktadır (Resim 1, 5). B açmasında yüzey toprağının kaldırılmasının hemen ardından açmanın orta bölümünde bir lahit teknesinin taban parçası ve hemen güneyinde düzgün kesilmiş kireçtaşından üç mimari blok ortaya çıkmıştır (Resim 5). Açmanın batı kesitine paralel devam eden düzensiz taşlardan yapılmış 3,5 m uzunluğunda bir duvar ile büyük oranda kesit içinde kalan kuzeydoğuya doğru yönelen bir başka duvar mevcuttur. Bunlarla birlikte doğu batı yönlü bir duvar ile bu duvarın doğu ucuna 30 cm mesafede kuzey-güney yönlü bir diğer duvarın izleri belirlenmiştir. Açmanın orta ve kuzey bölümündeki bu buluntulara karşın güneyde mimariye ilişkin hiçbir buluntuya rastlanmazken az miktarda seramik parçası ele geçmiştir.

Resim 5: B açması, lahit taban parçası ve bloklar (Smintheion Kazı Arşivi)

farklı boyutlarda moloz taşlar ve seramik parçalarının sayısı artmış, kazılan toprak yer yer kireçli bir yapı göstermeye başlamıştır. Açmanın batı kesitinde yüzey toprağının altında, açmanın orta bölümünden başlayıp kuzey-kuzeybatıya doğru uzanan, düzensiz formlu taşlardan harçsız örülmüş bir duvarın yaklaşık 4,90 m'lik bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Duvarın güney uca oldukça tahribata uğramış doğu-batı yönlü bir duvarla birleştiği görülmüştür (Resim 9).

Resim 9: Çalışma sonunda C açması genel görünüm (Smintheion Kazı Arşivi)

Açmanın doğu kesitinin hemen hemen orta bölümünde dairesel formlu bir yapı ortaya çıkartılmıştır. Yapının çapı dıştan dışa 3 m, içten içe 2,50 m'dir. Korunan duvar yüksekliği 65-80 cm arasında, duvar kalınlığıysa 25-50 cm arasında değişmektedir. Duvarın iç yüzeyinde yer yer ve zeminde yaklaşık 5 cm kalınlığında kireç tabakası mevcuttur. Bununla birlikte yapı içinde kireç ve lokal yanık izlerine rastlanmıştır (Resim 10). Buluntular yapının üretimle ilişkili olduğuna ve kireç ocağı olarak kullanıldığına işaret eder. Ayrıca yapının 60 cm kadar kuzeybatısında anakayanın oyulmasıyla oluşturulmuş biri 45x28x10 cm diğeri 55x30x15 cm ölçülerinde, pota olduğunu düşündüğümüz yine bu alandaki üretimin varlığını gösteren dikdörtgen formlu

iki çukur bulunmuştur (Resim 9 **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**). Kireç ocağı kuzeydoğusunda kuzey-güney yönlü yaklaşık 3 m'lik bir bölümü açığa çıkarılan bir duvara yaslanmıştır. Bununla birlikte bu duvarın kuzey ucuyla birleşen, tabanı 30x30 cm'lik pişmiş toprak levhalardan oluşan doğu-batı yönlü bir kanalın yaklaşık 2 m'lik bir bölümü tespit edilmiştir (Resim 9).

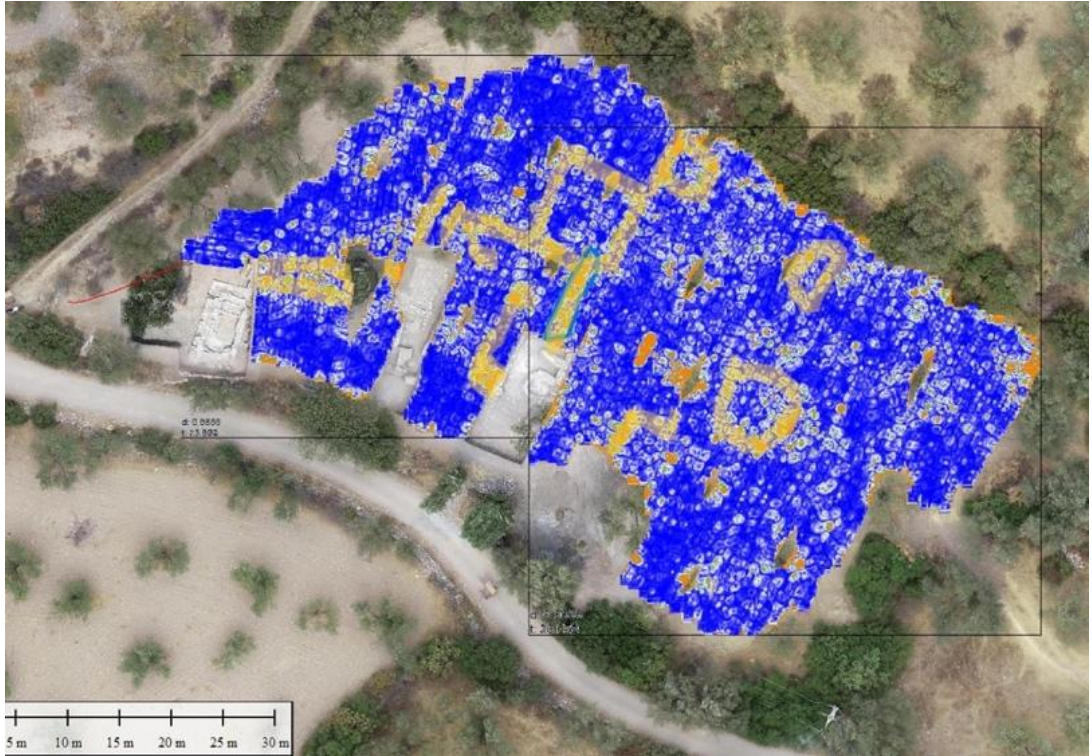
Resim 10: C açması kireç ocağı (Smintheion Kazı Arşivi)

Buradaki çalışmalar sırasında az sayıdaki seramik parçasının yanı sıra kireç ocağı çevresinde oldukça az sayıda cam parçası ile cam ve demir cürufları da bulunmuştur. Açma genelinde ele geçen seramikler arasında birkaç Hellenistik parça ve Roma *sigillata*'sı yanı sıra Geç Roma malları ağırlıktadır. Çalışma sonunda kuzeydoğu-güneybatı yönlü dikdörtgen plana sahip olduğu anlaşılan bir mekân kısmen açığa çıkarılmıştır (Resim 9). Kireç ocağı, az sayıdaki cüruflar, anakayaya oyulmuş sığ dikdörtgen pota/çukurlar bu mekânın olasılıkla Geç Roma döneminde üretimle bağlantılı olduğuna işaret etmektedir.

2. Jeofizik Çalışmaları

2023 sezonu jeofizik çalışmaları, nekropolisteye kazılmaya başlanan açmaların çevresi ile kuzeydoğu ve doğusunda kalan yaklaşık 0,18 hektar genişliğindeki alanda gerçekleştirilmiştir (Resim 11). Daha önce kazılmamış bu kesimdeki olası arkeolojik varlıkların tespitine yönelik olarak Prof. Dr. Cahit Çağlar Yalçiner ve Yunus Can Kurban tarafından, sığ jeofizik ve arkeolojik prospeksiyon yöntemleri yardımıyla yeraltı radarı çalışmaları yürütülmüştür. Çalışma raporuna göre araştırmada 450

MHz HDR GPR kullanılmış, sıfırdan sekiz metre derinliğe kadar yüksek çözünürlük için yatayda ve düşeyde 0,5 m aralıklarla RTK-GPS sistemi kullanılarak koordinatlandırma yapılarak veri toplanmıştır. Ölçümler ve verilerin işlenmesi neticesinde ortaya çıkan anomaliler drone fotoğrafı üzerinde birleştirilmiş, yapısal bulgulara işaret eden görüntüler oluşturulmuştur. Sonuçlar, kazılan açmalarda ortaya çıkarılan duvarlarla birlikte değerlendirildiğinde yeraltı radarı çalışması gerçekleştirilen alanda yerleşime ait çeşitli yapıların varlığına işaret etmektedir.

Resim 11: GPR verilerinin sunduğu anomalilerin yorumlanarak gösterimi (Hazırlayanlar: Prof. Dr. C. Ç. Yalçiner – Y. C. Kurban)

Sonuç

A açmasında tamamlanan ortaya çıkan iki adet mezarın kazısı tamamlanmıştır. Ön çalışma raporuna göre oda mezardaki gömü teknesinden 16 bireye ait olduğu belirlenen kemikler ile envanterlik ve etütlük buluntular ele geçmiştir³. Mezarlar ve kronolojik olarak eserler Roma İmparatorluk Dönemi'ne aittir. Bu dönem ve tarih aralığı Smintheion ve yaşayanların cins, yaş ve bazı yaşamsal sorunlarını temsil etmektedir. Hatta, Roma Dönemi'nde Smintheion daha çok Aleksandreia Troas, Geç antik Çağ'da ise Ionia ile ilişki içerisindedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Aleksandreia Troas'a yerleştirilen Roma (Latin) nüfus ve kutsal alanı yöneten ünlülerin baskın bir izi mimariden epigrafik kanıtlara kadar mevcuttur.

Smintheion Roma *nekropolis*'i çalışmalarından çıkan sonuçlar, çok dar bir alanda ve çok az korunmuş örnekle bütün bu sorulara tamamen ve doyurucu cevap vermesi -kazılan alanın sınırlı olduğu düşünülürken- şimdilik olanaksız gibidir. Buna rağmen kısmen de olsa bazı sorular ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarla cevaplanabilir. Daha çok mezar tipleri, gömü şekilleri ve mezarlardan ele geçen bazı eserler yayınlanmak üzere gruplanmış ve sınıflandırılmıştır. Smintheion Roma *nekropolis*'i tek bir döneme ait olduğu için genelde envanterlik eserler göz önüne alınarak iskeletlerin de incelenmesiyle gömülen kişilerin yaş, cins, ölüm nedenleri, statüleri, dinleri, sosyal ve mesleki yönleri

aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Yine ilerleyen dönemlerde yaşam alanlarının da kazısı yapıldığında yaşayan ve gömülenlerin toplum ve bireysel düzeyde ilişkileri daha kolay anlaşılacaktır. Özellikle mezarlara bırakılan eşyaların durumları (tür, malzeme, konum ve sayısı vs.) daha önem kazanacaktır.

Smintheion *nekropolis* kazılarının daha hızlı ve doğru ilerleyebilmesi için 2023 yılı çalışmaları kapsamında *nekropolis*'teki açmalarda jeofizik çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar neticesinde *nekropolis* sınırında bazı mekanların duvarlarına ait izler tespit edilmiştir.

İkinci önemli sonuç ve bulgu kaynağı ise B ve C açmalarında mevcuttur ve doğrudan yerleşim alanının kanıtlarıdır. Bilindiği üzere evler, antik çağ toplumunda özel yaşamın uygulama alanıdır. İç mimari dekorasyon ve mekanlarının kullanımı ve de ele geçen maddi kültüre ait eserler veya yazılar hem özel yaşamı hem de evlerin geçirdikleri aşamaları anlamada özel öneme sahiptir. Apollon Smintheus Kutsal Alanı'nda tapınak ve su yapıları dışında henüz özel konutlara dair çalışma gerçekleştirilmemiştir. Çünkü ne tapınak ne de hamamlar kadar gösterişli olmadıklarından fazla dikkat çekmemişlerdir. Oysa Smintheion'u bir kutsal alan olarak düşünmek, buraya tapınma veya festival için gelen insanlara barınma sağlama gereken evlerin nerede ve nasıl oldukları konusunda cevap aramaya

³ Antropolojik çalışma raporları ve sonuçları ile arkeolojik malzeme daha sonra detaylı değerlendirilerek yayınlanacaktır.

iter. Şöyle ki bu alanda daha önce hamamlar için ifade edilen farklılıklar, konutlar için de geçerlidir. Hamamın gayesi, kullanıcılarına bağlıdır. Bu hamamlarda kullanıcı olarak önce sporcular, sonra şenlik ve agon mevsimi kutsal alanı dolduran misafir ve hacılar ve kutsal yerin dini, idari ve bakım personeli yıkanmaktaydı. Evler de hamamlar gibi özel bir biçimde, sosyal, sportif, dini ve törensel hizmetler için kutsal alana gelenlere hizmet vermekteydi. Kutsal alanların kendine has bazı işlev ve müşteri değişikliği ise bazı yapıların planlanması ve kullanılmasına yansır.

Roma evleri de ilk planlandıklarından veya kullanımlarından sonra zamana bağlı olarak eklemelerle değişiklik geçirebilir. İşte Smintheion bazen kullanımı pagan Roma kültüründe olduğu gibi bozulmadan devam eden, kısmen bölünmüş ve değiştirilmiş veya spoliyen olarak yeniden değerlendirilen malzemesiyle, bazen de Geç Antik Çağ karakterinde konutları ile yeni bir kimliğe kavuşur (Smintheion'un Geç Antik Dönemi için bkz.: Koçyiğit et al., 2024). Geçmiş yıllarda bunun örnekleri hamam kazılarında ve çevresinde tespit edilmişti. 2023 sezonunda B ve C açmalarında elde edilen veriler, geniş bir alana yayılmış konutlar ve işliklere dair ipuçları olarak canlı bir yaşamın Geç Antik Çağ'da da devam ettiğini göstermektedir. Sadece planda meydana gelen değişiklikler değil, aynı zamanda içerisinde bulunan insana dair maddi kalıntılar veya malzemelerin toplu olarak değerlendirilmesi, evlerin hem fiziksel durumu, iç mimarisi ve mekanlarının nasıl kullanıldıkları konusunda gerekli bilgiye ulaşmak için son derece önemlidir. Yerleşim mimari örnekler ve konutların ise gelecek

yılların çalışma planına dahil edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Akyürek, N. E. (1992). Terra Sigillata aus dem Heiligtum des Apollon Smintheus. *Asia Minor Studien* 8, 125-165.
- Gençler, Ç. (2000). *Smintheion Camları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gençler-Güray, Ç. (2013). Smintheion Roma Dönemi Cam Kapları. İçinde A. C. Özgünel & N. Özgünel (eds.), *Smintheion: Apollon Smintheus'un İzinde* (129-133). Ege Yayınları.
- Koçyiğit, O., Yaman, H., & Özhan, T. (2024). Smintheion'da Dönüşümün İzleri: Bir Kutsal Alandan Geç Antik Dönem Yerleşimine, Kısa Bir Değerlendirme. İçinde F. Bayram (ed.), *Adil Özme'nin Hatırasına* (265-280). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Özgünel, C. (1993). 1991 Yılı Gülpınar (Apollo-Smintheus Tapınağı) Kazı ve Onarım Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 14(1), 509-514.
- Öztepe, E. (2003). Smintheion'dan Bir Grup Pişmiş Toprak Heykelcik. *Belleten*, 248, 77-92.
- Öztepe, E. (2013). Smintheion Nekropolü ve Buluntuları. İçinde A. C. Özgünel & N. Özgünel (eds.), *Smintheion: Apollon Smintheus'un İzinde* (77-80). Ege Yayınları.
- Tüzün, B. (1997). Les Lampes de Smintheion. *Anatolia Antiqua* V, 167-185.

KUMKALE ŞEHİTLİK ALANI KAZI SONUÇLARINA GÖRE KUMKALE MUHAREBELERİ THE BATTLE OF KUMKALE ACCORDING TO THE EXCAVATION RESULTS OF KUMKALE MARTYRDOM AREA

Rıdvan Gölcük* Rüstem Aslan** Fecri Polat***

Öz

Çanakkale Savaşları sırasında Anadolu yakasında İtilaf Devletlerinin çıkartma yaptıkları tek yer Kumkale'dir. Aynı zamanda Osmanlı Ordusu ile Anadolu topraklarında karada muharebeye girdikleri tek yerdir. İtilaf Devletleri içerisinde yer alan Fransız Kuvvetleri tarafından 25 Nisan 1915 tarihinde gerçekleştirilen Kumkale Çıkarması ve iki gün süren Kumkale Muharebeleri sırasında çok sayıda Türk askeri şehit düşmüştür.

Burada şehit olan askerlerin anısına bir anıt yapılması fikri ise 30 yılı aşkın bir süredir güçlü bir şekilde gündemdeki yerini korumuştur. Kumkale eski belediye başkanı Sezai Ercan önderliğinde 1992 yılında gündeme getirilen şehitlik ve anıt yapma fikri, 2015 yılında Çanakkale Savaşlarının 100. yılında yeniden gündeme gelmiş ve hazırlanan proje farklı nedenlerle uygulanamamıştır.

2019 yılına gelindiğinde ise tarihi belgelere dayandırılarak Kumkale Muharebelerinde şehit olan askerlerin toplu defnedildikleri ileri sürülmüş ve muhtemel toplu gömülerin olabileceği alanlar harita üzerinde işaretlenmiştir. Bu doğrultu yine 2019 yılında aynı alanda Yeraltı Radarı (GPR) tarama yapılmış ve bu alanlarda anomaliler olduğu vurgulanarak olası mezarlık alanları belirlenmiştir. Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından bu sonuçların sınanması için bu alanda arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Troya Müzesi başkanlığında Kumkale Şehitlik Alanı Tespit Kazısı yapılmıştır. Bu kazı Birinci Dünya Savaşı savaş alanları konusunda Türkiye'de yapılan ilk büyük ölçekli ve ilk sistemli kazı olmuştur. Kazıda belirlenen alanların hiçbirinde Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'na sunulan raporda öngörülen herhangi bir mezar kalıntısına ulaşılamamıştır. Ancak yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmasında Fransız siper hattı ve Kumkale Savaş alanı konusunda çok önemli

* PhD., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Müze Müdürü, Çanakkale/TÜRKİYE, ridvan.golcuk@ktb.gov.tr ORCID: 0000-0001-8683-0707

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, rustemaslan@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5304-1354

*** M.A., Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Troya Müzesi, Çanakkale/TÜRKİYE, fecri.polat@ktb.gov.tr ORCID: 0000-0003-1968-5903 (Makale Gönderim Tarihi: 13.03.2025, Makale Kabul Tarihi: 24.03.2025).

buluntulara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, Kumkale Savaşı ile ilgili belgeler (Tarihi çalışmalar), bölgede yaşayan köylülerin konuyla ilgili anıları (Kültürel ve Kolektif Bellek Araştırmaları) arkeolojik kazıyla (Arkeolojik yöntem) sınınmıştır. Bu üç farklı çalışma disiplini ile yapılan araştırmalar sonucunda, Kumkale Muharebe alanı bir bütün olarak yeniden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çanakkale Savaşları, Kumkale Muharebeleri, Fransız Çıkarması, Kumkale Kazısı, Savaş Alanı Arkeolojisi*

Abstract

Kumkale is the only place where the Allied Forces landed on the Anatolian side during the Çanakkale Battle, and the only place where they fought with the Ottoman Army on Anatolian soil. The French Forces of the Entente carried out the Kumkale Landing on 25 April 1915, resulting in the martyrdom of many Turkish soldiers during the two-day Kumkale Battles.

The concept of constructing a monument in honour of the soldiers who were martyred here has been under consideration for over 30 years. The idea of building a martyrdom and monument was first proposed in 1992 by Sezai Ercan, the former mayor of Kumkale. It was revisited in 2015 to commemorate the 100th anniversary of the Çanakkale Battle, but the proposed project could not be executed due to various reasons.

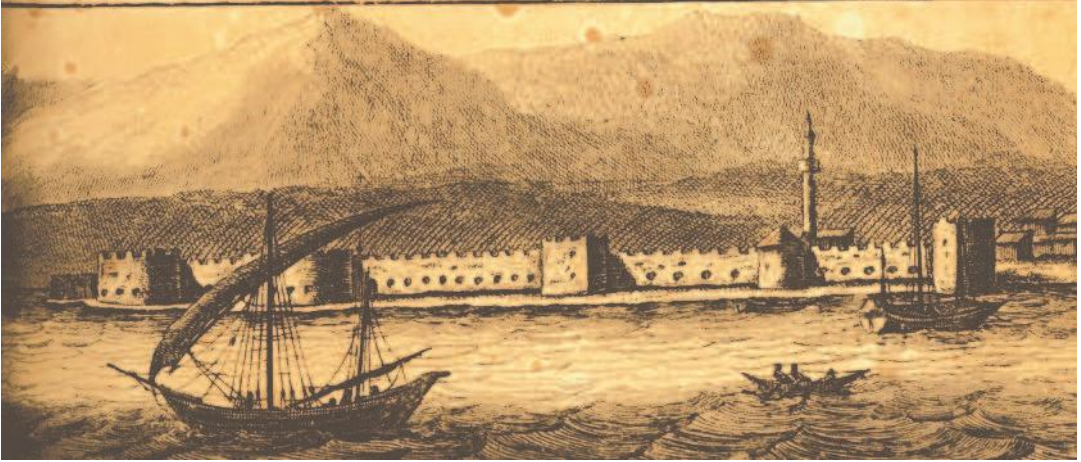
In 2019, relying on historical documents, it was suggested that the soldiers who were martyred in the Battles of Kumkale were collectively buried. The potential locations for the Turkish cemetery were identified through Ground Penetrating Radar (GPR) scanning conducted in 2019. Anomalies in these areas were highlighted, leading to the decision by the Çanakkale Regional Board for the Protection of Cultural Heritage (Çanakkale Kültür Varlıkları Bölge Koruma Kurulu) to initiate archaeological excavations and validate the findings. With the approval of the General Directorate of Cultural Heritage and Museums (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü) and under the supervision of the Çanakkale Museum Directorate, the Kumkale Martyrdom Area Identification Excavation unfolded. Notably, this excavation marked the first extensive and systematic exploration of First World War battlefields in Turkey. Contrary to expectations outlined in the previous report submitted to the Çanakkale Regional Board for the Protection of Cultural Heritage, no grave remains were discovered. Nevertheless, the excavations unveiled the French trench line and provided crucial insights into the Kumkale Battlefield during surveys in the vicinity. This comprehensive study employed three distinct disciplines: documents related to the Battle of Kumkale (Historical studies), accounts from villagers in the region (Studies in Cultural and Collective Memory), and archaeological excavation (Archaeological method). The culmination of research from these disciplines led to a holistic re-evaluation of the Kumkale Battlefield.

Keywords: *Çanakkale Battle, The Battle of Kumkale, French Landing, Kumkale Excavation, Battlefield Archaeology*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun Çanakkale Boğazı'ndaki savunma stratejisinin önemli bir parçası olan Kumkale Kalesi, 1658-1659 yıllarında dönemin sadrazamı Köprülü Mehmet Paşa'nın gözetiminde inşa edilmiştir. Kalelerin masraflarının tamamen Valide Sultan (Hatice Turhan Sultan) tarafından karşılandığını söylemektedir. Avrupa'daki modern savunma yapılarından esinlenerek tasarlanan bu kale, Osmanlı'nın boğaz girişini koruma amaçlı oluşturduğu savunma hattının temel taşlarından biri olmuştur. Boğazın iki yakasını güvence altına almak için Kumkale, karşı kıyıdaki Settilbahir Kalesi ile birlikte inşa edilmiştir (Şenocak, 2009: 131-212; Altuntaş, 2021: 25-29; Acioğlu, 2015: 98).

Kalenin inşasında bölgedeki Troya ve Sigeion gibi antik kentlerden getirilen taşlar kullanılmıştır. (Sarıdikmen, 2019: 7; Rose, 1991: 70-71). 1832 yılında bölgeyi ziyaret eden Helmuth von Moltke, "...Lahitleri su teknesi, kapaklarını derelerin üstüne köprü, direkleri de taş atan topları için gülle yapmakta kullanıyorlar." diye yazmaktadır (Moltke, 1999: 78). 1661 yılına gelindiğinde, Kumkale Kalesi büyük ölçüde tamamlanmış (Derin, 2008: 129) ve etrafında küçük bir yerleşim alanı oluşmaya başlamıştır. 1714 yılında Cornelis de Bruyn tarafından yapılan Çanakkale Boğazı kalelerinin çizimleri arasında yer alan Kumkale Kalesi çiziminde kalenin hemen arkasında uzayan yerleşimi görmek mümkündür.

Resim 1: Kumkale Kalesi ve Eski Kumkale (1714, Cornelis de Bruyn) (Aslan, 2021: 194)

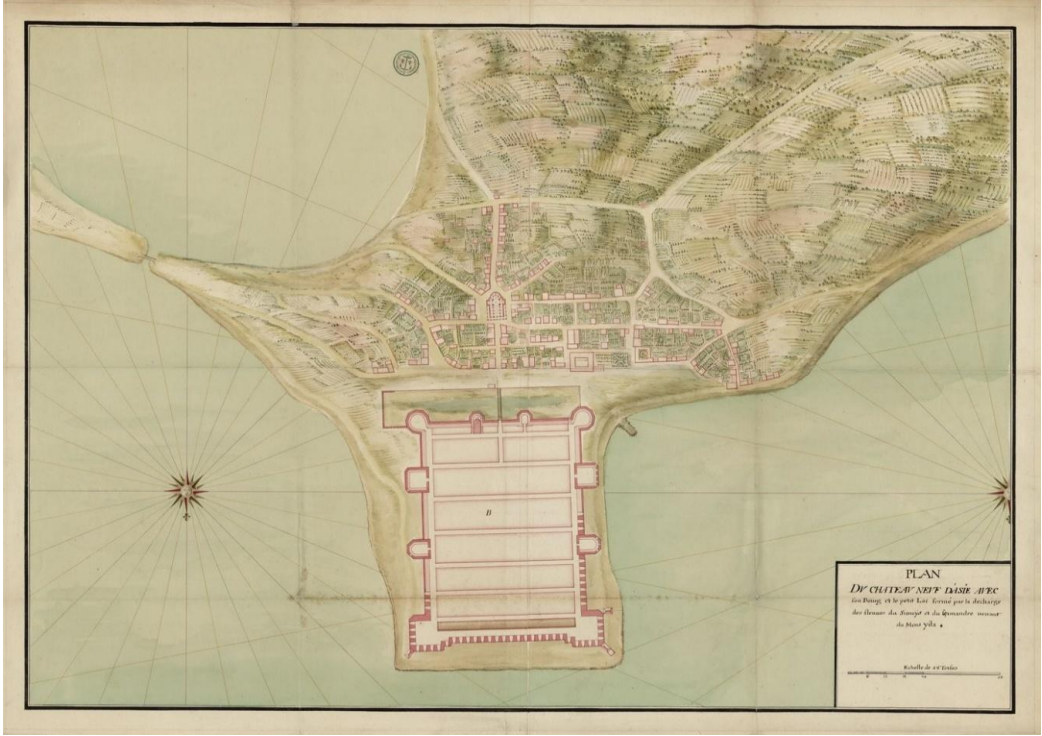
Kumkale köyü zamanla büyümüş ve uzun süre diğer köylerin bağlı oldukları bir nahiye olmuştur. 1754 yılında Kumkale'yi ziyaret eden Richard Chandler, köy ile ilgili de daha detaylı bilgi verir:

"Kumkale köyü, daha önce gördüğümüz zavallı köylerin yanında daha iyi durumda; ama çok büyük değil. Adamlarımız gerekli alışverişi yaparken biz yavaş yavaş bir kahvehane bulmaya çalıştık. Caddelerde buğday dövmek için içi oyulmuş iki tane sütun başlığı gördük. Lahitler ve antik mezar taşları su deposu olarak kullanılmakta. Bir tanesinde çok tahrip

olduğu için okunamayan bir yazıt vardı. Tüm bu parçalar yakındaki harabelerden getirilmiş, hatta Kumkale ve modern olan kale bile bu taşlardan yapılmış” (Chandler, 1817: 48).

Burada yaşayan halk, tarım, ticaret, taşımacılık ve esnaflık gibi ekonomik

faaliyetlerle geçimini sağlamaktaydı (Şeker, 2002: 62-64; Altuntaş, 2021: 59-63). Kumkale’de Müslüman ve gayrimüslim topluluklar bir arada yaşamış, bölgedeki demografik yapı Osmanlı’nın çok kültürlü yapısını yansıtmıştır.

Plan 1: Kartograf Benjamin de Combes tarafından 1686 yılında çizilen Kumkale kalesi ve köyü

19. yüzyılın sonlarına doğru, Kumkale ve çevresindeki köylerde sosyal ve ekonomik farklılıklar belirginleşmiştir. Bazı bölgeler gelişirken, bazıları ekonomik zorluklar yaşamaya başlamıştır. Buna rağmen Kumkale, Osmanlı’nın Çanakkale Boğazı’nı koruma stratejisinde önemli bir yer olmaya devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde, Kumkale Kalesi ve çevresi, Osmanlı savunma

sisteminin kritik noktalarından biri olarak kalmış ve askeri stratejinin bir parçası olmayı sürdürmüştür.

Çanakkale Erenköy’deki Bursa Redif fırkasının çıkardığı isyanı bastırmak için bölgeye gelen, isyanı bastıran ve sonrasında ise İtalyan donanmasının, Çanakkale Boğazı’na yaptığı tacizleri önlemek amacıyla askerleriyle beraber Troya’nın hemen bitişiğindeki Çıplak Köyü’ne konuşlanan ve o

dönemde teğmen rütbesi ile görev yapan Yüzbaşı Selahattin, burada geçirdiği yaklaşık bir iki aylık dönemdeki gözlemleri savaş öncesi köylerle ilgili son durumu yansıtmaya açısından önemlidir:

“Rum köyü benim için güzel bir inceleme konusuydu. Bizim köylerin tersine, burası temiz bir şehir manzarası taşıyordu. Kilise çok düzenli çalışıyordu. Papaz, Atina’dan gelmiş üniversite mezunu bir Rum. Akşamları adeta bir Beyoğlu hayatı vardı. Saz, eğlence, dans... Neşe ve refah... Aralarında iki saat mesafe bulunan Türk köyüyle Rum köyü... Bizimki batıyor, onlarınki çıkıyor.” (Selçuk, 1979: 65).

Resim 2: Paul Baron des Grandes tarafından 1865 yılında çekilen bu fotoğraf Kumkale'nin savaş öncesi durumunu göstermektedir

Kumkale köyü en büyük değişimi I. Dünya Savaşı tehlikesi ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Çanakkale Boğazı'nın girişinde denizden gelen top atışlarına açık olan ve aynı zamanda Boğaz girişini koruyan en önemli kalelerden biri olan Kumkale Kalesi'nin hemen çevresinde kurulan Kumkale köyü, Çanakkale Savaşlarının başlaması ile birlikte bir savaş alanına dönüşmüş ve köy tamamen boşaltılmış ve savaş sırasında da oturulmayacak düzeyde harabe haline gelmiştir (Aksu, 2008: 39-62).

Köy halkı farklı birçok köye dağılmıştır. Bayramiç tarafına kadar uzak köylere gönderilenler olsa da bazıları yakın köyler olan Halileli ve Tefikiye'ye yerleşmişlerdir (Polat, 2017: 103; Polat, 2018: 128.). Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından Anadolu'yu ve özellikle batı kıyılarını gezen ve bu gezisini 1925 yılında “Anadolu Harabeleri İçinde” ismiyle yayımlayan Saturnino Ximenes, savaştan hemen sonra Kumkale'yi şöyle ifade etmektedir:

Kumkalesi, deniz feneri ve birkaç kulübe bu çölün monotonluğuna karşı tek ve uyarıcı bir rahatlama oluşturuyor. Yakınında, 25/26 Nisan 1915'te bu yerin sahne olduğu şiddetli savaşı hatırlatan yıkık bir köy var. (Ximenez, 2021: 58).

1922 tarihli bir hava fotoğrafı savaşta yaşanan bombardıman sonrası köyün ve kalenin durumunu net bir şekilde göstermektedir.

Resim 3: Savaş sonrası köyün durumunu gösteren fotoğraf (Aksu, 2008: 56)

Terk edilen eski Kumkale'den on hanenin savaştan sonra eski köyden 4-5 km daha içeride şimdiki Kumkale'nin olduğu yere yerleştikleri ile ilgili bilgi vardır. 1950-1951'de yaşanan Bulgaristan göçleri

sonrası ise buraya devlet eliyle planlı bir yerleşim yapılmıştır (Şeker, 2002: 10).

Çanakkale Savaşları ve Kumkale Muharebeleri

Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a ulaşmak isteyen İtilaf Devletleri Çanakkale Boğazı'nı donanma ile geçmeye çalışmış fakat başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine kara harekâtına karar verilmiş ve Çanakkale topraklarında 8,5 ay sürecek olan savaş, 25 Nisan günü amfibi bir harekât ile İtilaf kuvvetlerinin karaya çıkması ile başlamıştır.

25 Nisan 1915 tarihinde yapılan bu çıkarmalardan bir tanesi de Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakası girişinde yer alan Kumkale'ye Fransızlar tarafından yapılan çıkarmadır (Karayar, 2021: 100-125; Atabay, 2023: 113; Özlü, 2019: 323; Güralp, 2013: 16,18).¹

Çanakkale Boğazı'nın Anadolu tarafında General Weber'in yönetimindeki 15. Kolordu savunma görevini yürütüyordu (Görgülü, 1993: 98; Karayar, 2021: 70). Albay Nikolai'nin komutasındaki 3. Piyade Tümeni (31., 32. ve 39. Alaylar) ile Albay Refet'in yönetimindeki 11. Piyade Tümeni (33., 126. ve 127. Alaylar) (Prigge, 2011: 60), bölgedeki sahil ve arazilerde pozisyonlarını almış, ihtiyat kuvvetlerini de organize etmişlerdi. 5. Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders, bu bölgenin

önemini vurgulayarak Başkomutanlık Karargâhına şu değerlendirmeyi yapmıştı:

Düşmanın buradan girişeceği büyük bir çıkarma hareketi, kuvvetli bataryalarımızla istihkâmlarımıza arkadan taarruz ederek bunları kendisine zarar vermeyecek bir hale koymak amacını güder. İşbu çıkarmanın çoğu Bozcaada karşısındaki Beşige limanında veyahut Kumkale'de ve Karanlık Liman'da mümkün olabilir.... Bu bakımlardan 3'ncü Tümen ile 11'nci Tümen'in mürettep bir kolordu halinde Erenköy güneydoğusunda yerleşmesini teklif ederim. Bu kolordu buradan gelerek Bozcaada karşısında gerek Kumkale ve aynı zamanda Karanlık Liman'da yapılacak çıkarmalara karşı koyabilir. El bombalarıyla Kara Menderes Çayı üzerindeki köprüler de tahribe hazır bulundurulur (Esenkaya, 2012: 19)

Fransızlar, çıkarma planları tartışılmaya başlandığında Anadolu yakasının uygun bir hedef olduğu görüşünü kuvvetle savunuyordu. Bu öneri İngiliz ve Fransız komuta kademelerinde tartışmalara yol açmış ve nihayetinde hükümet kademelerine kadar taşınmıştı. Tartışmalar sonucunda Fransızlar, ikişer tümenlik üç kolordu sağlayabileceklerini belirtmişlerdi.

Türk tarafında ise, 26 Mart'ta 5. Ordu, Başkomutanlığa sunduğu bir öneri doğrultusunda 4 Nisan 1915'te 15. Kolorduyu Mürettep Kolordu adıyla yeniden düzenlemişti (Mehmed Celaledin, 2007: 3; Özlü, 2019: 319). Alman Tuğgeneral Weber'in komutasına verilen bu kolorduya, 11. Tümen Ezine'den Kalvert Çiftliği'ne

¹ Osmanlı arşiv belgeleri ışığında bu konuda yapılan en güncel ve net belgelere dayandırılarak yapılan çalışma Yeşim Karayar tarafından 2021 yılında yapılan yüksek lisans çalışmasıdır. Bkz. Karayar, Y. (2021). *Çanakkale Savaşlarında Anadolu Yakasının*

Savunması ve Kumkale Muharebesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2021.

kaydırılmış, 3. Tümen ise İstanbul'dan getirilmişti. Ayrıca, iki taburlu 64. Piyade Alayı da kolordu emrine verilerek 3. Tümen'e bağlanmıştı. Başlangıçta organizasyon açısından zayıf olan bu birlik, General Weber'in girişimleriyle 8 Nisan'da tekrar 15. Kolordu adını almıştı (Karayar, 2021: 86).

Kolordu, kıyılardaki gözlem ve savunmayı zayıf birliklerle gerçekleştirirken, asıl kuvvetlerini düşman gemilerinin ateşinden uzakta tutarak muharebeye hazır durumda bekletme taktiğini uyguluyordu. Eğer düşman bir çıkarma girişiminde bulunursa, kıyıya tutunmasına fırsat verilmeden karşı saldırıyla püskürtülmesi planlanmıştı. Ancak, savunma hattı kırılacak olursa, son savunma hattı olarak Menderes Nehri gerisi belirlenmişti.

Kumkale'den Geyikli'nin güneyine kadar olan bölgenin savunmasını 15. Kolordu üstlenirken, kuzeydeki Erenköy Koyu'nu Beyoğlu Jandarma Taburu koruyordu. Güneyde, Edremit Körfezi'ne kadar uzanan kıyı şeridi Balıkesir ve Çanakkale Seyyar Jandarma Taburları tarafından denetleniyordu. Kolordu birlikleri, Erenköy'ün güneyinde yoğunlaşmış, 3. Tümen İntepe, Halileli, Sarıçalı, Tefikiye ve Çıplak civarında konuşlanırken, 11. Tümen ise Beşiğe ve Pınarbaşı çevresine yerleştirilmişti. Her iki tümen de Kumkale'den Beşiğe Limanı'na kadar uzanan sahil şeridini kontrol etmek amacıyla üç buçuk taburdan oluşan birliklerle savunmasını güçlendirmişti (Karayar, 2021: 87-90; Özlü, 2019: 319-320).

15. Kolordu, bölgenin savunması için hazırlıklarını hızla tamamlamaya çalışmış,

kıyılarda ve iç kesimlerde tahkimatlar oluşturmuştu. Ancak, eldeki kaynakların yetersizliği nedeniyle, tahkimatlar tam anlamıyla güçlendirilmemiş, siperler boy çukurları seviyesinde kalmıştı. Dikenli tel engelleri tam anlamıyla tamamlanamamış ve bazı sahillerde yalnızca tek sıra halinde döşenmişti. Menderes Köprüsü'nü havaya uçuracak kadar patlayıcı malzeme olmadığından, el bombalarıyla bu görevin yerine getirilmesi düşünülmüştü.

Kolordu haberleşme konusunda da sıkıntılar yaşamaktaydı. Birlikler arasındaki iletişim büyük oranda atlı habercilerle sağlanıyordu. Ordu ile bağlantı, Müstahkem Mevkii santraline aktarılmış ancak sınırlı sayıda hat olması nedeniyle koordinasyon zorlukları yaşanmıştı. Cephane tedariki yeterli düzeydeyken, lojistik destek istasyonları iyi işlediği için gıda konusunda ciddi bir sorun yaşanmıyordu.

Fransızlar 25 Nisan sabahı Kumkale kıyısına çıkarma yapmaya başlarken, donanma bölgeyi yoğun topçu ateşine tutmuştu. Türk birlikleri kıyı savunmasını daha çok keşif ve gözlem amaçlı tutarak asıl birliklerini iç kesimlerde bekletmişti. Buna karşın, Fransız askerleri sahile indikten sonra hızla ilerleyerek Kumkale'deki Osmanlı savunma hattına karşı saldırıya geçti. Türk birlikleri, İntepe'den açılan topçu ateşiyle karşı koymaya çalışsa da Fransız kuvvetleri kale bölgesini hızla ele geçirdi. Çıkarma hareketinin devamı olarak, Beşiğe Limanı civarında da oyalama saldırıları düzenlendi ve Osmanlı birlikleri bu bölgeye yoğunlaşmak zorunda bırakıldı.

Gece boyunca süren çatışmalarda Osmanlı birlikleri karşı taarruza geçerek Fransızları

kıyıya geri sürmeye çalıştı. Şiddetli çarpışmalar sonucunda Fransızlar Kumkale'de tutunmayı başarsa da Osmanlı birlikleri onların daha fazla ilerlemesine izin vermedi. Kumkale çıkarması, esas hedef olan Gelibolu Yarımadası'ndaki çıkarma harekâtını desteklemek için düzenlenen bir aldatma operasyonu olarak tarihe geçti. Köy içinde ve Kumkale Mezarlığı ile köy arasında kalan alanda yaşanan çarpışmalar iki gün boyunca sürdü (Karataş, 2024: 111).

Senegalli Müslüman askerlerin çoğunlukta olduğu Fransız birlikleri ile Türk birlikleri arasında yaşanan yoğun çatışmalar sırasında Kumkale Köyü iki kez el değiştirmiş olsa da Fransız birlikler köyü tamamen ele geçirmiş ve köy çevresinde de siperler oluşturdukları yaptığımız kazılar sonrası kesin olarak anlaşılmıştır (Karataş, 2024: 111). Türk birliklerini oyalama amacıyla yapılan bu çıkarman Fransız birliklerinin, 27 Nisan'da geri çekilmesi ile son bulmuştur (Karayar, 2021: 135-140).

Sadece iki gün süren Kumkale Muharebesi'nde özellikle karşılıklı taarruzlar nedeniyle iki tarafında kaybı çok büyük olmuştur. Tarafların zayıtı, oldukça yüksekti (Karayar, 2021: 140-151).

Karayar tarafından yapılan farklı kaynaklara göre her iki tarafın kayıpları şu şekilde karşılaştırılmıştır:

Türk tarafının zayıtı 467 şehit, 763 yaralı, 505 kayıp toplamda 1735 kişi; Fransızlar tarafı 176 ölü, 481 yaralı, 129 kayıp vererek toplamda 786 zayıtı yaşamıştır. Başka bir kaynağın

verdiği bilgiye göre Asya Grubu-Kumkale'de 25-26 Nisan sonunda toplam zayıtı 1730 kişidir. Bir başka kaynakta aktarılanlara göre Türkler 1.730, Fransız kuvvetleri 790 yaralı ve ölü zayıtı vermiştir. Ayrıca Türkler 500 esir vermiştir.² Bir başka kaynakta aktarılan bilgiye göre Türk tarafının kaybı 45 subay ve 1.690 erdir. Bunlardan 17 subay ve 450 er şehit, 23 subay ve 740 er yaralı ve 5 subay ve 500 er esir veya kayıp olmuştur. Fransızlar da toplam 20 subay ve 766 er zayıtı verilmiştir (Karayar, 2021: 140).

Murat Karataş tarafından konu ile ilgili yapılan son yayında ise Kumkale Muharebesi'nde her iki tarafın verdiği zayıtı miktarlarına dair farklı tarihsel verilere dikkat çekilmektedir. Fransız zayıtı konusunda Ogländer'in Fransız resmi raporlarına dayandırdığı 778 kişi, 176 ölü, 125 kayıp ve 471 yaralı şeklinde daha detaylı bir kayıt, 200 ölü ve 600 yaralı olmak üzere 800 kişi, 26 subay ve 590 askerin öldürülen, yaralanan veya kaybolan şeklinde bir başka veri, 820 kişi (200 ölü, 20 kayıp, 600 yaralı), yaklaşık 800 asker (176 ölü, 129 kayıp) ve 481 yaralı, 183 ölü ve 575 yaralı (7'si ve 13'ü subay olmak üzere), Fransız Komutan René Desmazes'a göre 190 ölü ve 588 yaralı (7'si ve 13'ü subay), ve Dr. Joseph Vassal'a göre 167 ölü, 459 yaralı ve 116 kayıp gibi çeşitli rakamlar sunulmaktadır.

Türk zayıtı konusunda ise, 1922 tarihli Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi tarafından yayınlanan resmi bir eserde 500'ü esir olmak üzere 1.730 kişi kaybın olduğu belirtilmektedir. Bursalı Mehmet Nihat da bu resmi kayda dayanarak 1700'den fazla zayıtın olduğunu ifade etmiştir. Başka bir resmi kaynağa göre ise Türk zayıtı 467 şehit (17

2 Bkz. İşcen, 2012: 20-25.

subay, 450 er), 763 yaralı (23 subay, 740 er) ve 505 kayıp (5 subay, 500 er) olmak üzere toplam 1.735 kişidir (45 subay, 1.690 er). Ancak bu kaydın 1915 yılında tespit edilemediği, sonradan yapılan bir çalışma ile oluşturulduğu anlaşılmaktadır. 15'inci Kolordu Kumandanı Weber Paşa'nın 28 Nisan 1915 tarihli raporunda şehit sayısının henüz belli olmadığı ancak yaralı sayısının 717 olduğu belirtilmiştir. 3'üncü Tümen Sertabibi Binbaşı İhsan Ali'nin kayıtlarına göre ise hastaneye kaldırılan yaralı sayısı 757'dir (17 subay, 740 er). Resmi kayıtlarda 467 şehit (17 subay, 450 er) sayısı kabul görmüştür. Muharebede her iki tarafın da esir aldığı görülmektedir.

Bu yayının odak noktalarından biri de defin işlemleridir. Fransızların 28 Nisan 1915'te Kumkale'yi tahliye etmesinin ardından Türk ordusu tarafından defin işlemlerine başlanmıştır. Müfreze Komutanı Binhold'un emriyle keşif yapan bir askerin günlüğünde hem şehit Türk askerlerinin hem de düşman ölülerinin gömüldüğü belirtilmektedir. Alman bir gazetecinin anılarında ise düşmanın 700'ün üzerinde ölü bıraktığı ifade edilmektedir. 39'uncu Alay 3'üncü Tabur Komutanı Binbaşı Ahmet Şevki Bey'in emirleri ve raporları defin işlemleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Cesetlerin en kısa sürede ve gece karanlığından faydalanılarak gömülmesi istenmiş, mümkünse kimlik bilgilerinin toplanması talep edilmiştir. 29 Nisan 1915'te köy içinde ve bahçeliklerdeki şehit ve düşman ölülerinin gömüldüğü bildirilmiştir. Binbaşı Ahmet Şevki Bey'in 2 Mayıs 1915 tarihli raporuna göre, 3'üncü Tabur tarafından 619 Türk (8'i subay) ve 140 Fransız (2'si subay) askeri defnedilmiştir. Ancak Şevki Bey, Sıhhiye Bölüğü, Cebel Topçu

Taburu ve 32'nci Alay birliklerinin de defin faaliyetlerinde bulunduğunu belirtmiş ve kendi verdiği rakamlara ilave yapılması gerektiğini ifade etmiştir. 1 Mayıs 1915 gecesine kadar 3'üncü Tabur tarafından defnedilmiş yaklaşık 649-659 Türk ve 170-180 Fransız askerinden bahsedilmektedir. Raporlara ek olarak, 21 kol ve 12 bacağına da ayrıca gömüldüğü kaydedilmiştir. Binbaşı Ahmet Şevki Bey, şehit sayısının tespiti konusunda titiz davranılması yönünde uyarılarda bulunmuştur. 4 Mayıs 1915 tarihli bir yazısında ise Kumkale muharebe alanında hiç ceset kalmadığı belirtilmiştir. Bu verilere göre, sadece 3'üncü Tabur tarafından 4 Mayıs 1915'e kadar defnedilen net şehit sayısı 631 (8'i subay), defnedilen Fransız asker sayısı ise 2'si subay 140'tır. (Karataş, 2024: 101-116).

Fransızların da büyük kayıp verdikleri bu muharebe Fransa'da da aynı dönemde haber olmuş ve daha sonraki dönemde de detaylı şekilde aktarılmıştır.

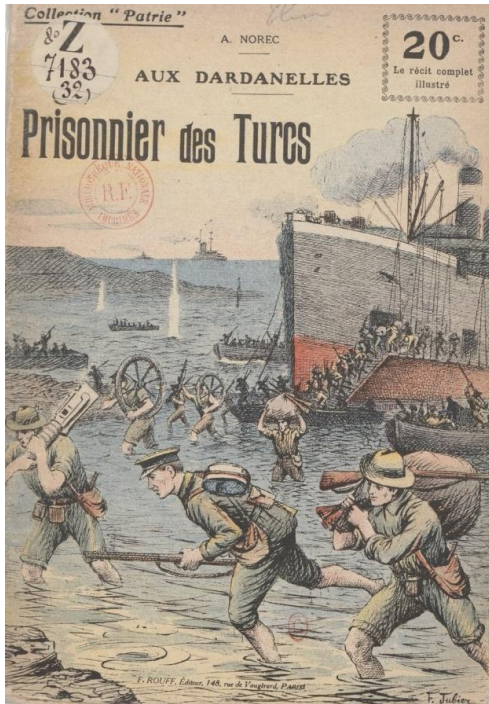
29 Mayıs 1915 tarihli "L'Echo d'Alger: Sabah Cumhuriyetçi Gazetesi" tarafından Kumkale Muharebeleri aşağıdaki şeklide ele alınmıştır:

İngilizlerin Sedul-Bahr'e rahat bir şekilde çıkartma yapabilmeleri için Kum-Kaleh'e yarıltıcı bir çıkarma yapılacaktır. İngiliz kuvvetlerinin büyük kısmını Avrupa kıyılarına atmasını engellemek için Fransızlara, Asya kıyısındaki Türk birliklerinin dikkatini çekme görevi verildi.

Senegalli ve sömürgecilerden oluşan karma bir tugay, Janischer komutasında istenen saptırma işlemini gerçekleştirdi. Saat 9.00- Dört Fransız gemisi ve Rus gemisi "Askold" Troya'nın bulunduğu ovanın görüş alanına varıyor ve Kum

Kaleh'in bombardımanı başlıyor. Müttefik denizciler tarafından yüzlerce kez yok edilen Kum-Kaleh, yüz kez tahliye edildi, yüz kez yeniden işgal edildi, yüz kez yeni direnişe hazırlandı. Çatılar mı çöküyor? Türkler surların arkasına sığınmıyor. Duvarlar da mı çöküyor? Bodrumlar kalıyor ve mahzenler bir sürü siper haline geliyor. Düşman için her yer iyi bir siper dönüşüyor. Mezarlığın kendisi bir kale. Müslüman mezarlarını simgeleyen bu düz taşların her biri bir tüfekçiyi barındırıyor.

Ateş altında saat on yönünde indirme yapılıyor. Askerlerin karaya çıkma zamanı geldi. Nakliye araçları karaya oturma riskiyle karaya yaklaşıyor. Balina avlama tekneleri ile karaya gidiliyor. Hızlı hareket etmeliyiz.

Resim 4: Norec, A. (18.-19.; romancier). Auteur du texte. Aux Dardanelles: prisonnier des Turcs / A. Norec. 1917.

Türklerin bir bataryası kendini belli etti ve Yenişehir'den (Janischer) doğrudan atış yapıyor, ancak çok hassas değil. Öte yandan tüfekler ve makineli tüfekler meydana tarıyor, kurşunlar sudan sekiyor. Askerlerimize teknelerin içine yatmaları emri veriliyor. Kürekçiler etkileniyor. Balina tekneleri hâlâ ilerlemeye devam ediyor. Bir tekne "Askold" gemisinde sadece yüz metre uzaktayken bir gülle tam ortasına çarpıp karnını deşiyor. Bu teknede bulunan kırk Senegalli tutunmaya devam ediyor. Boşuna. Su yükseliyor, yükseliyor ve kurşunun altında en yakın tekne yardım etmeye çalışsa da faydasız bir çaba. Zavallı Bambaralar yüzmeyi bilmiyorlar. Çanta, tüfek, fişek kayışı onları dolaştırıyor. Bir akıntı onları taşıyor. Kırk piyade ortadan kayboluyor.

Üzerimize ateş açılırken karşımızda da Boğazın girdabı var. İlerleyemeyen bir römorkör olay yerinde patladı. Bir bağlama halatı kopuyor. Bir duba uzaklaşıyor. Römorkörleri çeken bir torpido botu havalanıyor, kancayı atıyor ve dubayı geri getiriyor. Beyaz eldivenli elinde altın kabzalı bir kılıç tutan çok genç bir asteğmen en önde yaklaşıyor, aşağı atarken yere çarpıyor ve teğmenin boğazına isabet ediyor. Sömürgeciler "memurun intikamını alalım" diye bağıyor ve kanoların inmesini beklemeden suya atıyorlar. Sebegallilerde antılıyor ve su bellerine kadar ulaşıyor. Kurşunlara ve şarapnel parçalarına rağmen ileri atılan askerlerden ayakta kalanlar kalenin ilk evlerine ulaşıyor ve burada bir sokak kavgası başlıyor.

Saat on bir. İlk Türk hattı kırılacak gibi görünüyor. Janischer (Yenişehir) yolunun dibindeki bir düşman bölümü ellerini havaya kaldırıyor: "Aman Ay Aman!" diyerek seksen Türk teslim oluyor, ardından bir yüz Türk daha. Bu hızlı başarı askerlerimize sağduyuyu unutturacak kadar cesaret verdi. Öncüyü oluşturan sol kanatta bir mühendislik bölümü heyecanla ilerledi. İki yüz adam: kadastrocular, marangozlar, tamirciler. Bugüne kadar savaşı sadece gerideki olumlardan, ikmal merkezlerindeki depolardan

biliyorlardı. Birlik halinde ilk kez ateşi görüyorlar. Sömürgeciler seksen esir aldı! Senegalliler yüz esir aldı diye İstilacılar da esir almak istiyor. Saat altıda ellerine bir fırsat geçmiş gibi görünüyor. Mühendis bölümü sahile paralel bir düşman siperine yaklaşırken beyaz bayrak kaldırılıyor, sesler duyuluyor.

“Aman! Ay aman!” Düşmanın teslim olmaya geldiğine hiç şüphe yok. İki birlik birbirine yaklaşıyor. Ancak çok geçmeden küçük, kuru bir taş duvar onları ayırıyor. Bazı durumları gözlemliyoruz. Üç yeni subay taş bariyerin üzerinden geçiyor. Karşılarında bir Türk komutan var. Bir görüşme başlıyor. Düşman subayı Fransızca konuşuyor.

- Bizim esirlerimiz sizlersiniz! Türk yüzbaşı, üç Fransız teğmenin üzerine doğru ilerledi.

- Çekmeyin! zaten yardım eden korkularına bağırıyorlar. Bizi vurmamın teslim olacaklar!

Talihsiz tereddüt! Bizimkiler farkına bile varmadan iki teğmenimiz yakalanıp karşı saflara sürüklendi. Bizim adamlarımız bunu yapmıyor liderlerini vurma korkusuyla kurşunlarını kullanmayı düşünmüyor. Aynı zamanda. Düşman birliğinden gelen bir top mermisi avcılarının yarısını deviriyor. Üçüncü teğmenin altına bir mermi isabet etti. Türkler, diğer iki esiri ise iki saat boyunca ateş hattında gezdirdiler. Ertesi gün, onların cesetlerinin korkunç bir şekilde parçalandıktan sonra asıldığını göreceğiz. Bu ihanet eylemi bir an için saflarımızı darmadağın etti. Düşen gecedden yararlanan düşman, Kum-Kale'nin yarısını yeniden işgal eder. Makineli tüfeklerimizin birinden vazgeçmek zorunda kalıyoruz. Ancak gün geçtikçe güven geri gelir. Yeni inen 75'lik top, Türk siperlerinin 100 metre uzağına yerleştirildi. Mermilerimiz yakın mesafeden düşmanı biçiyor. Öğle vakti saldırımız kendini gösterdi. Ayın 26'sında tüm gün boyunca, genel olarak tüm hat boyunca savaş devam etti. Denizdeki silahların gürlmesi durmuyor.

Kum-Kaleh'in hâlâ Türklerin hakimiyetinde olan kesiminde yalnızca bir ev ayakta, o da bir mescit; Saat 6'da 75'lik topumuz doğrudan camiye bir mermi gönderdi. Cami çöktü ve oraya sığınan 60 düşmanı gömdü. Caminin yıkılması, yavaş yavaş Janischer'in (Yenişehir) sığınaklarına çekilen Türk kuvvetlerinin geri çekilmesinin sinyali gibi görünüyor. Kum-Kale sokakları düşman cesetleriyle dolu. Senegalliler ve sömürgeciler fethedilen siperlerde ikinci gecelerini geçirmeye hazırlanırken, bir kez daha, önceki günün ihanetinden suçlu olan 300 Türk, elleri havada teslim oldu. Bu sefer teslim olaysız gerçekleşti. Böylece mahkumların sayısı beş yüz oldu. İstenilen hedefe ulaşıldı.

Olay hararetiydi ve bize pahalıya mal oldu. Ancak istenilen hedefe ulaşıldı. Geceleri, Müttefik kuvvetlerinin büyük bir kısmının Sedul-Bahr'daki kıyılara başarılı bir şekilde çıkarıldığı haberi gelir. Yönlendirme meyvesini vermişti. Gece yeniden gemiye binmek için uygun olacaktır. Hatlarına saldırı yapılmasından korkan düşman, tümenlerimizin birer birer geri çekileceğimizi düşünemezdi. Hayatta kalanlar kanoların kendilerini beklediği kıyıya ulaşabilirler. 27'sinde sabah saat 4'te tugay gemilere bindi. Çalışmaların kademeli olarak durdurulması, düşmandan 500 adım uzakta, gölgede gerçekleşti. Türk esirler dahil her şey gemiye bindirildi. Keşif ekibinin sadece arka muhafızları hâlâ sahilde. Şafak doğuyor, Batı'dan pembe bir şafakla birlikte Osmanlı hatlarından büyük bir çığlık geliyor: Gördüler. Son adamlara, son kanolara karşı ateş ediliyor. Şarapneler patladı, makineli tüfekler tıngırdadı. Güneş Asya kıyılarına ateşe veriyor. O zamandan beri siyahı bir arabacı bana şöyle dedi: "Güneş, arabacıları görmek için durdu. Belki de güneşin bir anlığına durduğu doğrudur?" Yukarı çıkmayı bıraktı çünkü Kum-Kale sahilinde muhteşem bir şey vardı. Artık insani bir şey değildi. Orada, Janischer'in dibindeki bir tarlada, Fransız birliklerinin artçı birlikleri meydana oluşturmuyordu. Bu bir çaresizlik eylemi mi,

hazırlanan yüce bir direniş mi? Hayır, herkes geri döndüğü ve son topa kadar her şey için yeniden gemiye binme emri verildiği! Artık korunacak bir geri çekilme yok ve gerekli kanolar arka korumayı geri getirmek için orada bekliyor. Peki Janischer Meydanı'nda hareketsiz kalan artçı ne yapıyor? Ne bekliyor elinde silah, Türklerin korkunç ateşi altında mı? Ne bekliyor?

Ayın 27'sinde, sabah saat 7'de, A- kıyısında otuz altı saatlik bir saptırmanın ardından. Fransız karma tugayı yeniden yola çıkmıştı.³

Fransız kaynaklarından Revue Militaire Générale yayınının 1921 yılında basılan sayısında “De La Campagne D'orient L'opération De Koum-Kalé Aux Dardanelles (25-26 Avril 1915)” ismiyle yer alan makalede Kumkale Muharebeleri aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

Doğu Seferinin İlk Dönemi Çanakkale'deki Koum-Kale Harekâtı (25-26 Nisan 1915)

18 Mart'ta İtilaf Devletleri filolarının Çanakkale Boğazı'nı zorlama girişimi tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Filonun Boğazı kendi imkanlarıyla geçemeyeceği artık açıktı...

Zor bir operasyon; özellikle de düşman tetikteyken bu böyledir. Şimdi, savaş gemilerinin birkaç haftadır kaleleri bombaladığı Çanakkale Boğazı'nda, Türklerin önemli güçleri toplamak ve sahili mevzilerle donatmak için bolca vakti vardı.

Her geçen gün savunma hatlarının ve tel ağları sayısı artıyor ve saldırganların işini zorlaştırıyordu. Bu nedenle acele etmek gerekliydi.

Ne yazık ki bu yapılamadı. On beş gün önce Fransız seferi kuvveti, Boğazlar zorlandığında geç kalmasın diye büyük bir hızla yola çıkmıştı. Ayrıca herhangi bir yöntemden uzak

yapılan nakliye nedeniyle gemilerin çoğunda, birlikler karaya çıkarken gerekli olacak ekipman yoktu. Gemi depoları kullanılmayan nesne yığınlarıyla doluydu. Bu nedenle, yalnızca iskelede gerçekleştirilebilecek tam bir revizyona ihtiyaç duyuldu. Bu iş için İskenderiye limanı seçildi. 25 Mart'ta nakliye araçları demir attıkları Limni limanından ayrıldı; Mısır'da iki hafta kaldıktan sonra 18 Nisan'da bu kez hazır olarak oraya geri döndüler.

Ayın 19'unda, Kraliçe Elizabeth zırhlısında kara kuvvetlerini komuta eden General Sir Ian Hamilton, deniz kuvvetlerine komuta eden Amiral de Robeck, Fransız seferi kuvvetlerini komuta eden General d'Amade ve Tuğamiral Guépratte bir araya geldiler. General Hamilton, Gelibolu yarımadasındaki, Boğaz içindeki kalelere hâkim konumdaki Kilid-Bahr platosunu ele geçirmekten oluşan harekât planını bildirdi. İngiliz birlikleri yarımada'nın güney ucuna ve batı kıyısına çıkarken, bir Fransız müfrezesi, düşmanı bir noktada oyalamak için Asya kıyısındaki Koum-Kalé'ye geçici olarak çıkarma yapacaktı. Son olarak müttefik filoları, biri Bolayır'da (Gelibolu yarımadasının Akdeniz ile birleştiği nokta), diğeri Koum-Kalé'nin yaklaşık on beş kilometre güneyindeki Beşika koyunda olmak üzere olmak üzere, çıkarma hazırlıklarının simüle edildiği iki gösteri gerçekleştireceklerdi.

General Hamilton'dan gelen özel bir talimat, Fransız müfrezesinin misyonunu belirliyordu. Bu talimata göre Menderes Nehri'nin batısında ve Yenişehir'in kuzeyinde yer alan Koum-Kalé'ye harekât düzenlenecek ve bu sayede Avrupa kıyılarına yapılacak çıkarmalar sırasında oyalama niteliğinde bir çıkarma olacaktı. Kullanılacak kuvvet bir piyade alayı ve bir sahra bataryasıdır. Saldırının 25 Nisan'da şafak vakti yapılması planlanıyordu. Bu talimatı aldıktan sonra General d'Amade şunları belirler:

3 29 Mayıs 1915 tarihli “L'Echo d'Alger: sabah cumhuriyetçi gazetesi” bkz.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7576102k/f2.image.r=Kumkale?rk=257512;0>

Fransız seferi kuvveti bir tümen ve bazı bölünmemiş unsurlardan oluşuyordu müfrezeyi komuta etmek için Albay Ruef ve onun komutası altına yerleştirildi:

- a) Bir sömürge piyade taburu (komutan Chabbert) ve iki taburdan oluşan 6. karma sömürge yürüyüş alayı (Yarbay Noguès) Senegalli tüfekçiler (komutan Simonin ve Nibaudeau)
- b) Afrika avcı yürüyüş alayının makineli tüfek bölümü (yaya)
- c) Saha bataryası 33/8
- d) Bir mühendislik bölümü ve bir telgraf müfrezesi
- e) 1 Nolu Ambulans: Bu unsurlar Savoie, Vinh-Long, Kartaca, Theodore-Mante nakliye araçlarına bindirilmektedir. Ayrıca Seylan ücret tabidir çıkarma ekipmanı ve hastane gemisi Duguay-Trouin keşif gezisine eşlik ediyor.

Çıkarma, Jauréguiberry (amiral), Henri IV, Prens George (İngiliz), Askold (Rus), Jeanne-d'Arc kruvazörleri, muhripler, torpido botları ve Fransız tarak gemileri, römorkör Goliath.

Operasyondan bir gün önce 24 Nisan'da Mondros'un (Limnos) dış limanında General d'Amade komutasında bir nevi prova niteliğinde çıkarma manevrası gerçekleştirildi. Ertesi gün gerçek eyleme katılmak üzere tüm unsurların gemiye binmesi üç saat on dakika sürdü. Akşam General d'Amade Jauréguiberry'ye bindi. Fransız deniz tümeni ve Ruef müfrezesinde bulunan nakliye gemileri, 24 Nisan günü saat 22.00'de Mondros limanından ayrıldı ve ertesi gün saat 04.20'de Boğaz girişinde hazır bulundu. Gün çok güzel olacağı benziyor; deniz kesinlikle pürüzsüz, Avrupa ve Asya kıyılarının üzerinde hafif bir sis asılı duruyor. Fransız birliklerinin faaliyet göstereceği arazi, deniz ile nehir yatağı arasında sıkışmış dar bir kum şeridinden oluşuyor.

Menderes arkasında bulunan köy eski bir Türk kalesinin bulunduğu Koum-Kalé (Kumdan

Kale) noktasında sona erer. Başlangıçta yaklaşık iki kilometrelik bir alan üzerinde düz olan zemin, daha sonra hızla küçük Orhaniye platosuna yükselir, daha sonra daha dik bir eğimle, yüz metrelik denize hâkim olan Yenişehir platosuna ulaşır. Menderesin dolambaçlı rotası, doğuya doğru İn-Tepe ve Hissarlık'ın uzun sırtlarına kadar uzanan, arroyolar tarafından kesilen bataklık bir oviden kıvrılarak geçer. Koum-Kalé kalesi, taşlarla desteklenen dört köşesinde burçları olan kare bir kaledir. 100 adım doğuda, bir bariyerin kalıntıları var ve iniş için kullanılmaz. Kale muhafazasının tam dibinde yer alan birkaç metrelik alan, Yenişehir ve İn-tepe'den görünmeyen tek noktadır. Hissarlık yolunun Menderes'ten geçtiği ahşap köprüünün yakınında, son evlerin 300 metre uzağında bir tepede yer alan kale, köy ve mezarlık Türk piyadesinin elinde bulunuyor. Mezarlık, nehir ile yarımadanın ortasını kesen neredeyse tamamen kuru bataklık arasında doğal bir tabya oluşturarak çevredeki araziye hakimdir. Hendek çizgileri mezarlığı Orhaniye'ye bağlıyor.

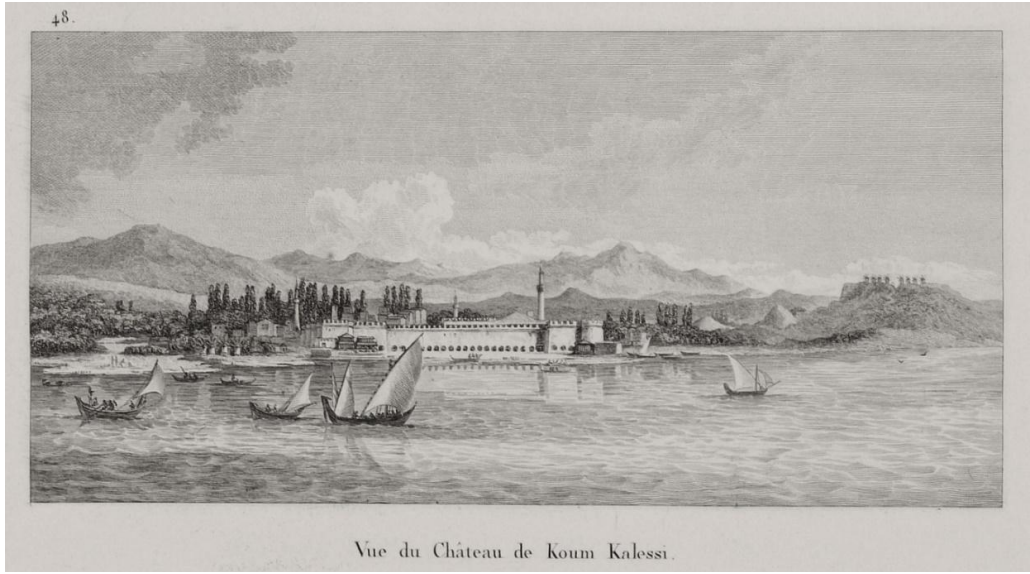
Çeşitli kalibrelerdeki bataryalar İntepe ve Yenişehir yüksekliklerine kuruludur. Ateşleri Koum-Kalé'de birleşerek bu nokta ile Orhaniye uçurumu arasında uzanan sahili tamamen süpürüyor. Fazlasıyla belirgin olan bu kumsala iniş söz konusu olamaz. Kalenin eteğindeki, iki burcun hızla yanan ateşi altındaki düzlük ve onları birleştiren perde duvarla yetinmek zorunda kalacağız, Kalenin bombalamalardan büyük zarar gördüğü doğrudur. Orada kabul edilebilir ihlaller fark edildi. 25 Nisan günü şafak vakti Guépratte tümeninin gemileri savaş görevlerine başladı. Görünürlük sağlanır sağlanmaz Askold ve Jeanne-d'Arc Yenişehir'e, Jauréguiberry ve Henri IV Koum-Kalé'ye ateş açmaya başladılar. Türk topçusu yalnızca birkaç kötü ayarlanmış mermiyle karşılık verdi.

Sabah 6.20'de Tuğamiral çıkarmanın başlatılması emrini verdi. Dört deniz milini aşan güçlü akıntı operasyonu engelledi çünkü büyük

tekneleri çekmek için kullanılan kürekli tekneler ve buharlı fırlatmalar çok zayıftı ve ilerleymiyorlardı. Bunların yerini trol tekneleri ve torpido botları almalıdır. Bu nedenle, öncelikle bağlama manevraları nedeniyle, daha sonra yeni çekme araçlarının sayısının çok az olması ve tekneler için bile bir yerine iki, hatta üç sefer yapmak gerekmesi nedeniyle birkaç saat kaybediyoruz. İlk yolculukta taşınan eşyalar şunlardır: 5 malzeme piyade bölükleri (1 Avrupalı, 4 Senegalli), yarı mühendis bölüğü, 4 makineli tüfek bölümü, alay personeli ve üç tabur.

Vinh-Long tekneleri (10. ve 11. şirketler) kıyıya ilk ulaşan oldu. İlk önce tahrip olmuş iskeleye yöneltiler ve Menderes nehrinin ağzına yakın bir yerde bulunan değirmenlerden birinin

tepesine tünemiş makineli tüfeklerden gelen ateşle artan şiddetli top ve tüfek ateşiyle karşılandılar. Balina teknelerinden birine bir mermi çarptı; ona binen tüm personel öldü veya boğuldu. Şu anda, Henri IV gemisinden yapılam iyi bir atış değirmeni yok etti ve ateşi teknelere dolmuş birliklere ciddi kayıplar veren makineli tüfekleri devre dışı bıraktı. Ancak surda garnizon kuran Türk piyadelerinin kurşunlarıyla ağır hasar görmeye devam ettiler. 10'uncu bölüğün komutanı Yüzbaşı Brison kıyıya yanaşmayı beklemeden kendini suya atarak adamlarına muhteşem bir hızla liderlik etti. Senegalliler göz açıp kapayıncaya kadar yerdediler ve korkuluğa ulaşırken öldürülen Teğmen Bonavita'nın önderliğinde duvara tırmanıyorlardı.

Vue du Château de Koum Kalessi.

Resim 5: Söz konusu değirmenler kalenin sol tarafında kıyıda yer almaktadırlar (Choiseul-Gouffier, 1822)

Kolu bir kurşunla delinmiş olan Yüzbaşı Brison, kısa sürede kaleyi ele geçiren birliğine liderlik etmeye devam etti. Büyük kayıplar veren 10'uncu bölüğe 11'inci, ardından ilk konvoyun diğer unsurları katılır. Saat 11.15'te tüm köy işgal edildi ve atlarından inen birlikler, kenarları savunma durumuna getirmeye başladı.

Öğleden itibaren ikinci kademe inişe başlıyor. Sahile üç adet 75'lik top getirildi, köyün batısındaki küçük bir tepenin yamacına batarya halinde yerleştirildi ve Yenişehir'e ateş açıldı. Alay yardım istasyonu, kalenin güney burcunun koruması altında faaliyet gösteriyor. Piyadelerin çıkarma işlemi henüz tam olarak bitmemiştir ki, Albay Ruff saat 15.00

sıralarında üç bölüğün (1., 2. ve 8.) batarya ateşinin desteğiyle Orhaniye'ye yönlendirilmesi emrini verdi. Köyden çıkar çıkmaz bu birlikler makineli tüfek ve top ateşiyle karşı karşıya gelir ve oldukları yerde sıkışıp kalıyorlar. Daha sonra 3. ve 9. bölükler mezarlığa doğru yola çıktı; bu hareket de ilk sıçramadan itibaren durdurulur.

Şu anda durum şu şekildedir: Doğu sınırı 5., 11., 12. ve 10. bölüklerin yarısı tarafından tutulmaktadır; güney sektörü 3., 9., 1., 2. ve 8. bölükler tarafından. Tüm makineli tüfek bölümleri aynı hizada. Mezarlığın başına çarpmak için güney kenarına bir parça taşındı. 12. bölüğün yarısı ve 4., 6., 7. Bölükler yedekte. Gece yaklaşırken, tutulan hatta örgütlenmeleri emri verildi.

Tel örgüler hendeklerin önüne gerildi. Akşam saat 20.30'da gün batımından biraz önce İntep'e'den taze kuvvetler getiren düşman, mevziimize genel bir saldırı başlattı. En az üç Türk taburu var. Siperlere 100 metreden daha az bir mesafede ölü olarak durduruldular. Akşam 22.00 ve gece 01.00'de daha az şiddet içeren iki saldırı kolaylıkla püskürtüldü. Nihayet gün ağarırken, etkisiz bir top atışının ardından Türkler, tel örgülerle dolduramadığımız sağ tarafımızdaki sahil boyunca dördüncü bir saldırı başlattı. Birkaç düşman piyadesi, hattı geçmeyi başaramadan öldürüldü. Afrikalı avcılarının makineli tüfek bölümleri ve 1. tabur düşmanla mücadelede çok etkili oldular. Güneş doğarken tüm siperlerimizin önündeki zeminin 100 ila 400 metre derinliğe kadar Türk cesetleriyle dolu olduğunu fark ettik. Albay Ruef, gece Suriye'den beklenen ve yola çıkacak olan Latoche-Tréville kruvazörünün yardımıyla mezarlığa yapılan saldırıyı sabah yeniden başlatmaya karar vermişti.

Gemi henüz filoya katılmadığından operasyon ertelendi.

Sabah saat 7'de mezarlığı işgal eden düşman teslim olmaya niyetli görünüyordu; Flama ve beyaz mendil sallıyordu. Ama kollarını kaldırmadıkları için adamlarımız ateş etmeye devam ediyor. Kısa bir süre sonra elliye yakın Türk'ten oluşan bir grup tüfeklerini bırakarak siperlere yaklaştı. Ateşi kesip onları hatlarımıza taşıyoruz. Kısa süre sonra beyaz bayraklı diğer gruplar da önümüze gelerek bizi istemediklerini belirten jestler yaptı. Sorun değil; ama silahlı kaldılar. Ayrıca Fransız siperleri yeniden ateş açtı. Bazı Türkler ateşe karşılık verdi ancak memurları onları durmaya zorladı ve defalarca "ateş kes" sesi çıkardı. Daha sonra bizim tarafımıza ateşin durdurulması emri veriliyor. Düşman yaklaşıyor ve adamlarımıza karışıyor. Pek çok Türk direnmeden silahsızlandırıldı ve arkaya götürüldü. Diğerleri tüfeklerini bırakmayı reddediyor.

Bu tereddütün nedeninin kendilerini bekleyen muamele endişesi olduğuna inanan sömürge piyadelerinden Yüzbaşı Roekkel, iki tercümanla birlikte silahsız bir düşman grubuna girer ve sıniptaki en kıdemli subayla konuşmak ister. Bu askerler Türkler tarafından mezarlığa getiriliyor; yeniden ortaya çıkmazlar.

General d'Amade sabah saat 8'den biraz önce Koum-Kale'de karaya çıktı ve köyün batı ucundaki komuta noktasında Albay Ruef'e katıldı. Durum hakkında kendisine verilen rapor üzerine, mücadeleye derhal devam edilmesi emrini verdi. Daha sonra bazı karışıklıklar yaşandı ve düşman grubunun iki makineli tüfeği ele geçirip mezarlığa dönmesine neden oldu. Başka bir grup köye sızdı ve bir evi işgal ederek orada barikat kurdu.

Geri kalanlar ellerini kaldırdı. Öncelikle köyün içinin düşmandan temizlenmesi gerekir. Rezervler ve kazıcı-madenciler kesimi bunun için çalışıyorlar ve çok geçmeden direniş noktası ortadan kalkıyor. Bu operasyon, yakın mesafeden bir kurşunla öldürülen mühendislik

şirketini komuta eden Kaptan Ferrero da dahil olmak üzere hâlâ kayıplara neden oldu.

Mezarlığa yönelik yeni bir girişim başarısız olur. Öte yandan 4'üncü bölük tarafından takviye edilen sağ kanadımız, mezarlığı Orhaniye'ye bağlayan hendek hatlarına bakacak şekilde sahil boyunca ilerledi, ardından tüm muharebe cephesinde bir durgunluk oluştu. Öğlen General d'Amade, Sir Ian Hamilton'un kargâhı olan Queen Elizabeth zırhlısına çıktı ve ona Koum-Kalé'deki durum hakkında bilgi verdi. Baş general, Fransız müfrezesinin görevinin tamamlandığını düşünüyor. Sonuç olarak, Jauréguiberry'ye dönen General d'Amade, Albay Ruef'e yeniden gemiye binmeye başlama emrini gönderdi.

Bu emir ona ancak ancak akşam 5 civarında ulaşır. Bu arada olaylar lehimize döndü. Latoche-Tréville ile takviye edilen, IV. Henri ve Jeanne-d'Arc, saat 15.00 civarında, Koum-Kalé ve Orhaniye mezarlıkları arasındaki Türk siperlerini ateş altına aldı. Sağda, yardımcı kruvazör Savoie, Ege Denizi'nde Yenişehir yakınlarında konuşlanmış ve onları soldan toplarla vururken; son olarak sahildeki 75 kişilik batarya bölümü onların üzerine mermi yağdırdı. Bu çapraz ateşler altında savunulamaz hale gelen alanları terk eden bir kısım düşman hızla iç kısımlara doğru çekiliyor. Diğerleri 1. tabura teslim olmaya gelir. Böylece yaklaşık 400 kişi yakalandı. Düşman ateşi altında yeniden gemiye binmek, karaya çıkmaktan daha az hassas bir operasyon değildi.

Albay Ruef, gece olur olmaz topçu ile başlamaya, ardından piyadeleri iki kademeli olarak iki geri çekilme pozisyonunun sığınağına getirmeye karar verir. İlki, sahil boyunca uzanan bir hendek köyün dış kenarı ile işaretlenmiştir.

İkincisi kalenin yakınındaki iç kenarı kullanarak bir azalma oluşturacaktır.

Silahlar ve teçhizat, onları getiren sallara soursuz bir şekilde yüklendi. Piyade saat 22.00'de hareketine başlıyor. Düşman onları engelleyecek hiçbir şey yapmıyor. Yalnızca İntepe'nin büyük kalibreli topçusu birkaç salvo gönderiyor.

Kıyıda toplanan insan kalabalığının içine düşen mermiler kayıplara neden oldu ve bazı karışıklıklara neden oldu. Kendisi de yaralanan Yarbay Noguès'in ve subayların enerjik tutumu nedeniyle kısa sürede sükunete kavuştu. Daha sonra binişler olaysız bir şekilde devam eder; gün doğmadan biterler.

Böylece Koum-Kalé'nin bize ciddi kayıplara (1) mal olan ama Sir Ian Hamilton'un General d'Amade'e iltifat ve teşekkür ederken kullandığı ifadeyle "takdire şayan" bir şekilde amacına ulaşan oyalanması sona eriyor. Düşman, gecenin ilerleyen saatlerinde cesareti kırıldı ve ayrılma emri verildiğinde tamamen zayıflamaya başladı. Bu sonuç, Fransız komutanlığının sağduyulu tutumu ve birliklerimizin yiğitliği sayesinde oldu. 25 ve 26 Nisan harekâtı, birliklerimiz için pek çok zorlu denemeden, hayal kırıklığına uğrayan umutlardan ve kısa vadeli başarıdan sonra, Eylül 1918'de muazzam cepheden ilk kopuşla doruğa ulaşacak olan Doğu harekâtı için parlak bir başlangıçtı. Düşmanlarımızdan öldürülenler: 6 subay, 170 erkek; yaralılar: 10 subay, 471 erkek; kayıp: 4 subay, 125 erkek. Toplam: 786, 20 subay dahil.⁴

Her iki tarafın kaynakları karşılaştırıldığında bilgilerin büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. İki gün süren bu kanlı savaşta çok sayıda askerimiz şehit düşmüş ve

4 "De La Campagne D'orient L'opération De Koum-Kalé Aux Dardanelles (25-26 Avril 1915)", Revue militaire générale: la liaison des armes /

publiée sous la direction du général H. Langlois, Paris 1921, pp. 617-626.

muharebe sonrası defin edilmeleri konusu da dönemin yazışmalarına yansımıştır. Burada yaşanan muharebe bölge halkı üzerinde de büyük etki yaratmış ve coğrafi isimlerin dahi değişmesine neden olmuştur. Savaşın yoğun yaşandığı bu alana kanlı azmak ismi verilmiştir. Bölge halkı da burada yaşanan muharebeleri ve şehit düşen askerlerimizi unutmamış, her fırsatta burada bir şehitlik yapılması konusunda girişimlerde bulunmuşlardır. Kazı ve öncesi çalışmalara geçmeden önce bunlardan söz etmek konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Kumkale Şehitlik Projesi Fikrinin Ortaya Çıkması ve Gelişmesi

Böylesi büyük bir savaşın yaşandığı ve yüzlerce şehit verilen Kumkale’de bir şehitlik yapma fikri çok eskilere dayanmaktadır. Bu konuda yapılan sözlü görüşmelerde 1992 yılında belediye başkanı seçilen Kumkale eski belediye başkanı Sezai Ercan konunun kendisinin başkanlığı döneminde başladığını ve bu konuda birçok girişimde bulduklarını söylemiştir:

“1918’de Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra işgal döneminde Gelibolu’da abideler yapılıırken Fransızlar Kumkale’de yaptıklarını unutmamışlar, Kumkale’ye abide yapmışlar. Peki biz ne yapmışız? Biz ne yap-mı-sız? (üstüne basarak söylüyor). Arşivlerin dediği doğru mu yanlış mı beni ilgilendirmiyor. Benim büyüklerimden duyduğum baya şehit vermişiz. Onlar kendileri için ölmediler, benim burada rahat konuşabilmem için, sizin de beni dinleyebilmeniz için öldüler. Diyorum ki; ... bizim bu şehitlerimize olan minnet borcumuzun

ödenmesi mümkün değil. Ama hiç olmazsa insanlık borcumuzu ödeyelim. Bir şeyler yapalım da insanlık borcumuz ödeyelim. Konuşuyorum, buraya bir şey yapalım diyorum. Karşısı “mezarlığı göster de yapalım” diyor. Aaaaa bunlar ölmemişler mi? Arşiv yanlış mı yazıyor? ... Üzülerek söylüyorum, cesetlerin hepsi açıkta kokuyor (bu noktada çok duygulanıyor), Süleyman bilmez ama duymuştur (yanımızda bulunan Kumkale’nin son belediye başkanı Süleyman Erte’ye atıf yaparak), kemik tarlasıydı her taraf, gömülen ceset yok. İnsanlık borcu bu. Allah razı olsun vali yardım etti. Bir şehitler ormanı yaptık. Bir de onun yanında Kumkale Şahitler Çeşmesi var. İnsanlık borcumuzu iki taş taş üstüne koyup da yapamadık. Belediye başkanım o zaman, Hüsnü Tuğlu vali, benimle birlikte çok gayret etti. Hakkını ödeyemem. Çok yardım etti Kumkale’ye şehitlik yapalım diye. Gelibolu’yu Gelibolu yapan Güzel Sanatlar Genel Müdürü Mehmet Özel.⁵ Mehmet Özel Çanakkale’ye gelmiş, Hüsnü Tuğlu beni aradı. ... Gittim Mehmet Özel ile konuştuk. Sağ olsun atladı benimle Kumkale’ye geldi. Gezdik dolaştık, “başkanım geç kalmışız, buraya bir şeyler yapalım” dedi. ... (araya farklı bir konu alıyor) şimdi Kumkale’de şehitlik var diyorlar. O Kumkale şehitliği değil. Orası 14 kişinin şehit olduğu bir batarya şehitliği. (Süleyman Erte’yi işaret ederek) rahmetli babası o zaman bizi ayaklandırdı ve o şehitliğin yapılmasında en büyük hizmeti geçen, Gavur Kemal dediğimiz tarihçi Alaattin Saraç’ın babası, bu işin meraklısı, o bize önderlik yaptı. (isim anlaşılmadı) ... Elmalı’nın oğlan kardeşi mimar Umur da bir şeyler çiziverdi. Biz oraya bir şehitlik yaptık (batarya şehitliğini söylüyor). Köylü yaptı, dışarıdan hiçbir yardım görmedik. Bu yaparken de Umur’a dedim ki biz Kumkale’ye de bir şeyler yapacağız. Kumkale için de eskizler çiziverdi bana. Mehmet Özel çok cesaretli, geldi belediyeye, telefon açtı Ankara’ya “önümüzdeki yıl programına Kumkale

5 Video kaydında, soyadını “Gönen” olarak söylüyor, devamında da sürekli Mehmet Gönen

olarak anıyor. Metinde onun yerine doğru olan “Özel” kullanılmıştır.

Şehitliği'ni alın" dedi. Hoşuma gitti. Ben de Umur'un yapmış olduğu çizimleri ona gösterdim. Onları da aldı. Onlar da gitti. Fakat hiçbir şey olmadı. Araştırdık, askeri mıntıka olduğu için bir şey yapamıyorlarmış. Ama bu şehitlik, askeri mıntıkayla ilgisi var mı? O günkü Milli Savunma Bakanı Nevzat Ayaz gelmiş, Hüsnü Tuğlu telefon etti. Dedi ki; "Nevzat Bey burada görüşmek ister misin?" Atladım gittim. Nevzat bey ile görüştük. İkna oldu, benimle birlikte Kumkale'ye geldi. Geldi ama basın ordusu da arkamızdan geldi. ... gezdi dolaştı. "Başkanım biz askeri mıntıkayı daraltmaya uğraşyoruz, onlar genişletmeye uğraşıyorlar" dedi. Yapamadık ve biz bu rahmetlileri anamadık. Halen daha Allah bana ölmeyi nasip etmeden burada bir taş taş üstüne konulduğunu görmeyi nasip etsin diyorum. Onlar bizim için öldüler. ... ya bunların hısım akrabası, torunu yok mu? Yapın gelsin dua etsin." (Sezai Ercan (d. 1930), 21.08.2023, Çanakkale).

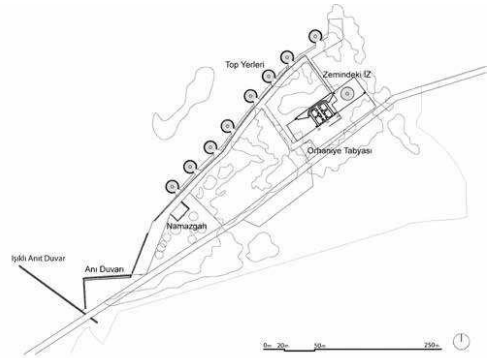
Buraya şehitlik yapma fikri bu tarihten sonra da ara ara gündeme gelmiş ve Çanakkale Savaşları'nın 100. yılına yaklaşırken, Atölye Kolektif, OPET'in teklifiyle 2014 yılında Çanakkale'nin Orhaniye-Kumkale Beldesi'nde bir anma şehitliği ve çevre düzenleme projesi hazırlamıştır (Özel, 2015: 589-605).

Proje şu şekilde açıklanmıştır:

"Proje alanı, çıkarmanın yapıldığı bölgedeki Orhaniye Tabyası ile günümüzde o bölgeye yerleştirilmiş olan deniz radarının arasında kalan, 10 metre rakımlı boş arazidir. Projenin ana tasarım ilkesi, anma şehitliğinin geniş ölçekte bulunduğu yer ile, fiziki yakın çevresi ile ve bu çevrenin içerdiği tarih, bellek ve anlam ile ilişki kurmaktır. Proje bu sayede çıkarmanın gerçekleştiği yer, yerin içinde bulunduğu peyzaj ve dolayısıyla peyzajın içerdiği geçmiş ile ve dolayısıyla toplumsal hafıza ile ilişkilendirilir. Tarihe Eşlik Eden İz başlığını taşıyan proje üç

farklı ölçekte kurulmuştur: 1- Yer İzi ve gezi güzergâhı, 2- Anı Duvarı ve tören alanı ve 3- Projenin ana ögesi olan Işıklı Duvar.

Zemindeki yürüme çizgisi olarak tanımlanabilecek Yer İzi proje alanındaki mevcut savaş yapıları (1889 tarihli Orhaniye Tabyası ve 1938-40 tarihli top yerleri) ile anma şehitliğini birbirine bağlayarak projenin genelindeki mekânsal sürekliliği sağlar. Anı Duvarı, Gelibolu Yarımadası'ndaki Çanakkale Savaşı noktalarını (Tekke Burnu, İlyas Burnu, Ertuğrul Koyu, Kale Burnu, Seddülbahir, Morto Koyu) ve günümüzdeki şehitlik anıtlarını (Çanakkale Şehitleri Anıtı, Fransız Anıtı, İngiliz Anıtı) cephe- den görebilecek şekilde yönelir. Işıklı Duvar, üzerinde çıkarmada şehit olan 360 Türk askerinin her birini simgeleyen 360 adet delik bulunan bir anıt-heykeldir. Farklı yönelme içeren deliklerin tasarımı yapılırken gün ışığı dikkate alınmıştır. Şehit askerleri simgeleyen deliklerin her birinin yönelmesi Kumkale Çıkarması ve Muharebesi'nin gerçekleştiği 25-30 Nisan 1915 tarihinin yıldönümlerinde güneşin doğuşundan batışına dek gökyüzünde izlediği rotaya bağlı olarak belirlenmiştir. Bu sayede 360 deliğin her biri, çıkarmanın her yıldönümünde gün içinde tam olarak günışığı alarak canlanacaktır" (Özel, 2015: 589-590).

Plan 2: Yer izi (Özel, a.g.m., 2015, s. 593.)

Resim 6: Anı duvarı ve ışıklı duvar (Özel, 2015, s. 594.)

Çanakkale Savaşı'nın 100. yıldönümünün anılacağı 2015 yılına yetiştirilmesi amaçlanan proje, OPET'in projeyi askıya alması nedeniyle gerçekleşmemiştir (Özel, 2015: 589-605). 2019 yılına gelindiğinde ise konu tekrar canlanmış ve Çanakkale İl Özel İdaresi tarafından burada şehitlik yapma fikri doğrultusunda şehit askerlerin yerinin tespiti çalışmaları başlamıştır.

Şehit Mezarlarının Tespiti Konusunda Yapılan Arşiv Araştırması ve Bu Doğrultuda Belirlenen Alan

Bu rapor 09.09.2019 tarihinde "Kumkale Şehitliği Tarihsel Veri Raporu" başlığıyla Prof. Dr. Murat Karataş tarafından hazırlanmıştır. Bu raporda yer alan bilgi ve belgeler 2021 yılında Murat Karataş danışmanlığında Yeşim Karayar tarafından hazırlanan "Çanakkale Savaşları'nda Anadolu Yakasının Savunması ve Kumkale Muharebesi" isimli yüksek lisans tezinde yayınlanmıştır (Karayar, 2021: 151-152). Aynı zamanda sonraki bölümde ele alacağımız arkeolojik kazı sonrası, raporun içerdiği bazı veriler güncellenerek yayınlanmıştır (Karataş, 2023: 60-67).

Devlet arşivlerindeki askeri yazışmalar ve savaş günlükleri doğrultusunda hazırlanan raporda savaş öncesi ve sonrası çekilen

fotoğraflardan ve günümüz uydu görüntülerinden yararlanılarak topoğrafyada yaşanan değişim göz önüne alınmıştır. Rapor, tez çalışması ve daha sonra yayınlanmış olan makaleye bakıldığında muharebe sırasında şehit düşen askerlerin Kumkale Osmanlı Mezarlığı ile Eski Kumkale Köyü arasında kalan bir alanda gömüldükleri belirtilmiştir.

Resim 7: Raporda işaretlenen alan

Bu alan, raporda yer alan hava fotoğrafı üzerinde işaretlenmiş ve şu şekilde ifade edilmiştir:

"Tüm bu nedenlerle askeri kayıtlardan anlaşıldığına göre defin alanı olarak tarif edilen alan, Eski Kumkale köy sınırı dışında ve bataklığın kuzeyindeki kumluğun doğusunda kalan alandır. Bu kumluğun, defin işlemi sırasında aktif olan donanma ateşinden gizlenmek için kullanıldığı tahmin edilmektedir."

Karataş danışmanlığında hazırlanan ve 2021 yılında yayınlanan tez çalışmasında da aynı yer tarif edilmiştir (Karayar, 2021: 153).

Resim 8: Raporda belirlenen alan

Yine aynı tez çalışmasında şu ifadelere yer verilmiştir.

ATASE Arşivi, BDH Kls.5362, Dos.H2, Fih.1-20a; 2019 yılında Çanakkale Savaşları Enstitüsü'nün yürüttüğü araştırmacı olarak şahsımın da yer aldığı 16 kişilik bir ekip, Anadolu Yakası'nda Şehitlikleri İhya Projesi sonucunda şehit sayısı konusunda arşiv belgelerinden çıkan bilgiler ile yeni bir şehit sayısına ulaşılmıştır. Bu noktada şehit sayısı konusunda eski verilerin yanlış ve yetersiz olduğu görülmüştür. Ayrıca proje kapsamında Kumkale şehitlerinin defin alanları arşiv belgeleri ışığında ortaya çıkmış ve yer altı taraması yardımıyla kesinleştirilmiştir. Halen Anadolu Yakası'nda Kumkale

şehitleri için şehitlik çalışması yürütülmektedir (Karayar, 2021: 153, dipnot 766).

Karayar, yukarıda tarihi belgeler ışığında belirlenen alan da bir de yer altı radar taraması yapıldığını vurgulamış ve bu sayede de şehitlerin gömüldüğü alanın yerin kesinleştiğini vurgulamıştır.

Kazı çalışmaları sonrası Karataş tarafından konuya ilişkin yeni bir yayın yapılmıştır (Karataş, 2024). "1915 Yılında Kumkale Muharebesinde Şehit Olanların Defnedildiği Alanın Tarihsel Kaynaklarla Tespiti" başlıklı makalede konuyu yeniden almış ve Kumkale Muharebesi'nde şehit düşen Türk

ve ölen Fransız askerlerinin defnedildiği alanın tarihsel kaynaklar ışığında belirlenmesi amacıyla yapıldığı yeniden vurgulanmıştır. Makale aynı zamanda Kumkale Muharebesi'ndeki zayıt miktarlarına dair literatüre katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Makalede sırasıyla Fransız zayıtı, Türklerin zayıtı, Kumkale Muharebe sonrası defin işlemleri ve çatışma alanı yeniden ele alınmıştır. Fakat yukarıda yer alan hava

fotoğrafında yer alan olası defin alanının bu makalede çok geniş bir alanı kapsayacak şekilde yeniden çizildiği görülmektedir. Alanın rapordaki alanın yaklaşık üç katı büyüklükte bir yeri kapladığı açıkça görülmektedir. Ayrıca alanda yapılan kazı çalışmaları sonrası hazırlanan bu yayında kazıya ve kazının yapılma nedenlerinden biri olan yeraltı radarı çalışmalarına değinilmemiştir.

Resim 9: Karataş tarafından belirlenen yeni alan (Karataş, 2024: 112)

Arşiv Araştırmasına Dayanarak Yapılan Yeraltı Radarı (GPR) Araştırması ve Varılan Sonuç

Hazırlanan tarih raporunun ardından yine 2019 yılında “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” adı altında bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksek Okulu’ndan Doç. Dr. Cahit Çağlar Yalçın, Dr. Öğr. Üyesi

Erdem Gündoğdu ve Yük. Müh. Yunus Can Kurban tarafından gerçekleştirilmiş ve 23.09.2019 tarihinde bu çalışma ile ilgili raporlarını tamamlamışlardır. Rapora göre:

Çanakkale Kumkale Beldesi sahil kesiminde bulunan köyün eski yerleşimi ile mevcut belde arasında yürütülen olası Şehitlik yerlerinin tespiti amacı ile yapılan tarihsel kayıt ve yüzey araştırmaları sonucunda belirlenen bölgelerde şehit mezarlarının yerlerini belirlemeye

yönelik GPR (Yeraltı Radarı) ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen bölge alanlara bölünerek her 50 cm de bir profil olacak şekilde ölçümler gerçekleştirilmiştir. Ölçümlerde ilk olarak Alan1 olarak adlandırılan kısımda 3 farklı kısımda ölçümler etkin şekilde planlanarak yapılmıştır. Alan 1

içerisinde 270 profil ile toplam 8.100 mtül (270 x 30 m) ölçüm gerçekleştirilmiştir. Devamında uygulanan Alan 2 içerisinde 108 profil ile toplam 9 180 mtül (108 x 85 m) ölçüm gerçekleştirilmiştir. Toplam ölçüm miktarı 17.280 mtül'dür.

Resim 10: Kumkale Çalışma Alanının Google Earth üzerinden gösterimi (2019 Raporu)

Bu alanda yer altı radarı ile taramalar yapılmış ve çıkan sonuçlar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Çalışma alanında yapılan ölçümler tarihi belgelerin araştırılması ve yüzey gözlemleri sonucunda tespit edilen alanlarda gerçekleştirilmiştir. Buna göre;

- Bu alanlarda da müsait olan bölgeler (topografik bozukluk, bitki örtüsü, ekili saha vb.).
- Toplam olarak 10.000 m² alan her 50 cm de bir olacak şekilde araştırılmıştır.
- Araştırma sürecinde ilk olarak tarihi araştırmaların ve yüzey gözlemlerinin ışığında alınan ölçümlerde elde edilen anomali bulgularına göre alan genişletilmiştir.

• Bu doğrultuda ilk ölçüm bölgesi Alan 1 içerisinde tespit edilen anomalilerin devamlılığı göz önüne alınarak Alan 2 oluşturulmuştur.

• Alan 2'de belirlenen anomali yapılarının ve tarihi kayıtların ışığında alanın daha fazla Kuzey kısmına doğru ölçümüne gerek görülmüştür.

• Anomali devamlılığına göre ölçülmesi gereken ancak ölçülemeyen alan halihazırda tarla olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle anomali içeriği yüksek bu bölgenin de ölçülmesi alanın müsait olması durumunda gerçekleştirilmelidir.⁶

• Çalışma sonucunda alanlardan ayrı ayrı elde edilen veriler Global Mapper programı yardımı

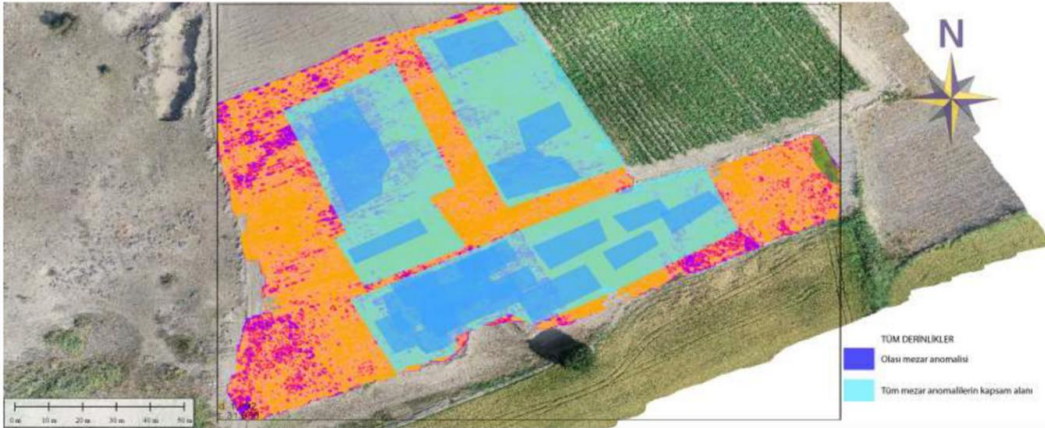
⁶ Bu uyarı göz önüne alınmış ve kazı çalışmaları sırasında o dönem ekili olan bu alanda da çok

sayıda kazı yapılmıştır. Kazı çalışmaları bölümünde değinilecektir.

ile gerçek koordinatları ile birleştirilerek genel gösterim haline getirilmiş ve anomali gözlemlenen derinlikler sunulmuştur.

- Sahada tespit edilen anomalilerin yerleştirilmiş hali tüm anomaliler için gerçekleştirilmiştir (mavi ve yeşil anomaliler).
- Çalışma ekibinin daha önceki Şehit mezarı tespiti çalışmalarında elde ettiği bulguların anomali değerleri, tarihi belgelerin belirttiği bilgiler ve sahada yapılan yüzey gözlemlerinde rastlanan bulgular (yoğun miktarda insan kemiği, mermiler vb.) ışığında tespit edilen anomalilerden mezar olabilecek bölgeler ayrı olarak belirlenmiştir (mavi anomaliler).

- GPR yöntemi yeraltında bulunan değişimleri (anomalileri) tespit etmekte ve mezar tespitinde de oynanmış (açılıp kapanmış) bir toprak yapısının çevresinden farkına dikkat çekmektedir. Bu nedenle tespit edilen farklı derinliklerdeki olası mezar yapılarının genel olarak arazide yerleşimi ayrı bir harita olarak yapılmış ve bu gösterimde olası mezar yerlerinin tamamı verilmiştir.
- Anomali devamlılığı göz önünde bulundurulacak sahada ölçüm yapılamayan bölgelerinde dikkate alınması ve ileride ölçülmesi gerekmektedir.

Resim 11: Çalışma Alanının tüm bölgelerdeki bulguların tüm derinlikler için model gösterimi. Anomalilere ait lejant şekil üstündedir (2019 raporu)

Söz konusu tarihsel rapor doğrultusunda mezarlık alanlarının tespiti için yapılan yeraltı radarı (GPR) çalışması sonrası bu verilerin doğruluğunun sınanması amacıyla Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 20.12.2022 gün ve 8552 sayılı kararıyla belirlenen alanlarda arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da 23.05.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-3810927 sayılı

yazıyla kazı izni verilmiştir. Çanakkale İl Özel İdaresi'nin maddi destek sağladığı kazı çalışmaları için ön hazırlıklar Temmuz 2023 itibarıyla başlamıştır.

Bu kapsamda yapılan çalışmalar: sözlü tarih, yüzey araştırması ve arkeolojik kazı çalışmalarıdır.

Sözlü Tarih Çalışmaları

Kazı öncesi bölge ile ilgili tarihi hafızayı canlandırmak amacıyla köy halkı ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin birçoğu eski Kumkale köyü ve mezarlığının olduğu alana götürülerek yerinde bilgiler alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında elde edilen en önemli ve net bilgilerden bir tanesi işgal döneminde Yunan askerleri tarafından Fransız askeri anısına yapılan anıt ile ilgilidir.

Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesine göre İtilaf Devletleri Çanakkale ve İstanbul Boğazındaki tabyaları işgal edecekler ve İstanbul'u kontrol altına alacaklardı. Bu madde doğrultusunda Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra 8-9 Kasım günü İtilaf Devletleri'nin donanmaları Çanakkale'deki stratejik noktaları işgal etmeye başladılar.

İşgallerine dayanak arayışlarını uluslararası alanda da devam ettiren Yunanistan, 1919 Nisan ayında Stratos ve Kalogeropoulos tarafından Amerikan Başkanı Wilson'a yazdıkları mektupta, Kuzey Epir'den başlayarak Gelibolu yarımadası, Çanakkale ve kazalarını da içine alan bir bölgenin Yunanistan'a bırakılmasını talep ediyordu.

Batı Anadolu'daki Yunan işgalinin ortaya çıkardığı otorite boşluğu, bazı Müslüman grupların bölgede çetecilik faaliyetlerine girişmesine zemin hazırlamıştır. Bu tür eylemler, Yunan işgaline karşı direnen Kuveyi Milliye birliklerinin gücünü azaltmıştır.

Çanakkale bölgesinde Yunanistan'ın işgal ettiği yerler arasında Ezine önemli bir

konuma sahipti. Yunanistan'ın Ezine ve çevresindeki hakimiyetini sürdürebilmesi açısından Ezine Hapishanesi'nin özel bir önemi bulunuyordu. Selim oğlu Mehmet'in 21 Nisan 1921 tarihli ve 83 numaralı ifade tutanağında aktardıkları, Ezine Hapishanesi'nde yaşanan olayların gün yüzüne çıkmasında önemli bilgiler sunmaktadır. Mehmet ifadesinde, on beş Yunan askerinin 15 Aralık 1920 tarihinde kendisini evinden alarak Ezine Hapishanesi'ne götürdüğünü belirtmiştir. Hapishanenin durumuyla ilgili olarak ise buradaki Müslüman mahkumların maruz kaldığı işkenceleri tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. Kendisinin de bu işkenceleri yaşadığını ve ailesinin verdiği 40 lira fidye sayesinde serbest bıraktığını dile getirmiştir. Mehmet ifadesinde ayrıca, Yunan askerlerinin Müslümanlardan fidye alabilmek amacıyla çeşitli bahanelerle insanları hapishaneye getirdiklerini ve para ödenene kadar burada çeşitli işkenceler uyguladıklarını ifade etmiştir (Borlat, 2011: 109-126).

Bu dönemde özellikle Ezine ve çevresinde faaliyet gösteren Yunanlıların Troya ve yakın çevresinde de işgal gücü olarak faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Bu faaliyetler sırasında ise Kumkale mezarlığı civarında Kumkale Muharebeleri sırasında ölen Fransız askerler için bir anıt yaptıkları anlaşılmaktadır.

Anıt ile ilgili ilk bilgi babası eski Kumkale köyünden olan ve çocukluğunda sık sık babasıyla birlikte Kumkale harabelerine gidip eski evlerinin olduğu yeri gördüğünü söyleyen 1943 doğumlu Hasan Zafer'den alınmıştır. Abidenin olduğu yeri hatırlayan ve yaptığımız arazi çalışmasına katılarak

yerini gösteren Hasan Zafer sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

(Kumkale tarihi mezarlığının yanından Yeni köy'e giden yolun sağ tarafında bir alanı işaret ederek) Burada şu taşların olduğu yerde Fransız abidesi vardı. Demokrat parti iktidara geldikten sonra bu abideyi Fransızlar hak talep etmesin diye bunu kaldırdılar. Burada benim çocukluğumda. Bunu da kaldıran balıkçı Bölük Ahmet'in babası Hakkı Dayı. Hakkı Dayı'ya dinamitle bunu yıktırdılar. Ondan sonra 1964'te eski Kumkale'ye askeriye yapılırken buranın toprağını aldılar. Burası bayırdı. Fakat buralardan çıkan kemikleri bir yerlerde gömmüşler ama ben 1964'te askerdim, tam neresi olduğunu bilmiyorum. Benim arkadaşlarım o sırada burada çalışmışlardı. Onlar biliyordu.

Resim 12: Hasan Zafer (d. 1943)

Bu bilgi üzerine askeriye'nin inşa edildiği dönem inşaatta çalıştığım öğrendiğimiz ve 1947 doğumlu olan İrfan Kalınbacak ile iletişime geçilmiş ve onunla da uzun bir arazi çalışması yapılarak yerinde bilgiler kaydedilmiştir. İrfan Kalınbacak da şu bilgileri vermiştir:

“Ben 1 Ağustos 1965 yılında burada işe başladım. Sigortada işe giriş tarihim bu. İnşaat

başlayacak diye ilk olarak köprü yapıldı. Bu köprü'nün taşlarını ben çektim (Karamenderes ırmağı üzerindeki büyük köprüyü gösteriyor). Kalenin içinde de kuyu vardı. İki metrede su çıkıyordu. Ben su çekiyordum varile dolduruyordum. Birisi de at arabasıyla geliyordu. Benim doldurduğum varillerden arabanın üzerindeki iki varile suları dolduruyordu. Üç günde su çekmekten avuçlarım patladı. Ondan sonra o işi bıraktım. Ondan sonra duvarlarda ustalarla falan çalıştım. Buradan köye yayan gidip geliyorduk. Sonra da işte bu toprak işine başladık. (İrfan Kalınbacak da bizi Hasan Zafer'in toprak almışlar dediği yere götürüyor) Şuradan başladık kazmaya, o bayırdan bu bayıra kadar kazdık toprağı. Birkaç tane kemik çıktı. Ondan sonra bize burasını bıraktırdılar. Sonra Kumkale'nin sağ tarafındaki yerden aldık kumu, oradan ne fişek çıktı ne de kemik çıktı. Buradan çıkan kemikleri de burada bir yere gömdük ama çok değişmiş buraları nereye gömdük tam hatırlayamadım. (Tekrar sorulması üzerine yeniden anlatmaya başlamıştır) Benim amcamın oğlunun Massey Ferguson traktörü vardı, adı Talip Kartal, vefat etti. Birde yanımızda Faik Cambaz vardı. Onun da Fiat traktörü vardı. İkişer metre alıyordu arabalar, ufaktı arabalar (römork kastediyor). Burada kazmayla kazıyorduk. Önce biraz zorlandık ama daha sonra kazmaya aşağıdan kazıp oyuyorduk, yukarıdan küsküyle vurunca tezek tezek parçalar kopuyordu. Burada bir kişi sürekli kazıyor, iki araba taşıyordu. İki araba gidip gelinceye kadar o bir kişiyi dört metre kazması gerekiyordu. Dediğim gibi buradan kemik çıkınca da bıraktırdılar bize. Çok sayıda Fransız fişegi çıkıyordu buralarda, çoğu doluydu. Çekirdeklerini çıkarıp barutunu alıyordu herkes, avda kullanmak için. (Burada bir de abide varmış sözü üzerine) Buralarda bir yerde bir abide varmış ama ben hatırlamıyorum. Hakkı Bölükoğlu yıkmış diyorlar. Balıkçı Ahmet Bölükoğlu'nun babası. Ben balıkçı Ahmet'in yanında çok balığa çıktım. Hakkı Bölükoğlu savaştan sonra Gelibolu'dan buraya gelmişler balıkçılık yapmaya. Ona yıktırılmışlar

diye söyleniyor, dinamitlen. İleride burada bir hak iddia etmesinler diye yıktırmışlar.”

Resim 13: İrfan Kalınbacak (d. 1947)

Eski belediye başkanı olan Sezai Ercan ise bu konuyu şu sözlerle anlatmıştır:

... Ben babam ve annem 1954 yılında Kumkale'ye dönmeye karar verdik. Ben Kumkale'de o dönemde öğretmenlik yapıyordum. Bilmiyorum niçin bu işin üzerine eğilmiyoruz. Fransız turistler arabalarıyla geliyorlardı. Abide arıyorlardı. Fakat köyden kimsenin malumatı yok. Soruyorum abidemiz var mı yok mu? Kimsenin haberi yok. Fakat sonra eski Kumkalelilerden (göçmenlerden değil), Yıkılan eski Kumkale'de 18-19 yıl yaşamış kişilerden biri eğilerek dedi ki; “Fransızlar burada bir abide yaptı ama bir teğmen balıkçıları kışkırttı, balıkçılar dinamitle patlatıverdi.” Bunu hiçbir göçmen arkadaşımın bilmesine imkân yok. Onlar o dönemde daha Bulgaristan'da, Romanya'da otururken patlatılmış. Bunu hiçbir tarihçi yazmıyor. Neden yazmıyor? 1918'de Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra işgal döneminde Gelibolu'da abideler yapılırken Fransızlar Kumkale'de yaptıklarını unutmuşlar, Kumkale'ye abide yapmışlar.

Bu konuyla ilgili araştırma yapan kazı ekip üyesi Mithat Atabay, konu ile ilgili bazı arşiv belgelerine ulaşmış ve köylülerin anlattıkları söz konusu abidenin varlığını belgeler ışığında aydınlatmış ve bu belgeleri makale olarak yayınlamıştır (Atabay, 2023:

111-119). Atabay'nın konuyla ilişkin bilgileri şu şekildedir:

Osmanlı İmparatorluğu 1914 yılında katıldığı Dünya Savaşı'ndan 30 Ekim 1918 tarihinde yaptığı Mondros Mütarekesi sonucunda çekilmişti. Mütareke hükümleri gereği Osmanlı Orduları terhis edilirken Boğazlar bölgesi de İngiliz, Fransız ve İtalyan devletleri tarafından işgal edilecekti. Bu bağlamda Çanakkale Boğazı ve Çanakkale kasabasının işgali 6 Kasım 1918'de başlamış ve 12 Kasım 1918 günü tamamlanmıştı.

8 Kasım günü tabya ve iskeleleri işgal edecek olan İngiliz ve Fransız savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na girmeye başlamışlar, 10 Kasım'da da birçok İngiliz destroyer ve mayın arama-tarama gemileri ile balon gemisi ve pek çok nakliye gemisi Çanakkale Limanı'na gelmişti. Gelen bu gemilerden çıkan küçük bir İngiliz birliği şehri işgal etmişti. Önce Liman Başkanlığı, sonra Çimenlik Kalesi, Hamidiye Tabyası, Mecidiye Tabyası ile Nara bölgesi işgal kuvvetlerine teslim edilmişti. İngiliz birliklerinden bir bölük, Kilise ve yakınındaki binalara yerleşmiş ve Sarıçay kıyılarını kontrol altına almıştı. Aynı gün 28. İngiliz Tümen Komutanlığı, Müstahkem Mevki Komutanlığı karargâh binasına yerleşmişti. Bu işgal üzerine Müstahkem Mevki Komutanı Selahattin Adil Bey ve Kurmay Başkanı ile diğer subaylar da “Yunus torpidosu” ve “Nusrat mayın gemisi” ile İstanbul'a gitmek için Çanakkale'den ayrılmışlar ve Çanakkale kasabasının işgali 12 Kasım 1918 günü tamamlanmıştı.

Osmanlı Hükümeti, 11 Aralık 1918 tarihinde bir irade ile Lâpseki kazası ve Kumkale nahiyesinin yeniden kurulmasına karar vermişti. Savaş sırasında tamamen tahrip ve yok olan Kumkale nahiyesi mütareke döneminde tekrar ihdas edilmişti. Mütareke sonrasında Yunan işgalleriyle göç eden halk Yunanistan'dan tekrar geri dönmeye başlamış, İngiliz askerî

müfrezesinin Kumkale bölgesinden ayrılması ile bölgede asayiş sorunu ortaya çıkmıştı.

1920 yılında Kumkale yakınında bulunan Halileli köyüne inen Yunanlılar, köylülerin evlerini talan etmişler, Kumkale’de vergi memuru olan ve o anda orada bulunan Mehmet Sait Efendi’yi de döverek hakarete bulunmuşlardı.

15 Aralık 1920 günü bir Yunan teğmeninin emrinde on kişilik Yunan müfrezesi köyü basarak halktan 60 yaşındaki Kaz Ali ve Kumkale Muhtarı Kel Yahya’yı sürükleye sürükleye köy camiine getirmişti. Topladıkları halkın karşısında kollarını arkadan bağladıktan sonra kırbaç ve dipçikle şiddetle darp etmişlerdi. Sonra da zorla evlere girerek evlerde buldukları eşyaları gasp etmişlerdi.

Kumkale civarındaki Halileli köyüne baskın yapan ve ahâlinin hanelerini yağma eden Yunanlıların da orada bulunan Kumkale rüsumat memuru Mehmet Sait Efendi’yi çeşit çeşit işkence ile tahkir ve darp ettikleri Kal’a-i Sultaniye Rüsumat Müdüriyeti’nin gizli 1 Şubat 1921 tarih ve 22 numaralı yazısında bildirilmişti.

Yunanlılar Boğaz bölgesinde etkinliklerini arttırmak istemelerine rağmen İngilizler tarafından buna izin verilmemiş ve bölgenin mücavir kısmında ancak varlık gösterebilmişlerdi.

Yunanlılar İngilizlerin bu davranışlarına karşın bölgede Fransızların desteğini almaya yönelmişler ve 25-26 Nisan 1915 tarihinde Kumkale’de gerçekleşen savaşa atfen 1921 yılında Kumkale Mezarlığında bir anıt inşa etmişlerdi. Bu anıtın varlığı 1924 yılında Çanakkale Milletvekili Mehmet Bey’in⁷ Türkiye Büyük

Millet Meclisi Başkanlığına yaptığı bir başvuru ile gündeme geldi. Mehmet Bey, Meclisi Başkanlığı’na yaptığı müracaatta Çanakkale vilayetine bağlı Ezine kazasının mücavir alanında Kumkale-Yenişehir şosesinin iki tarafında bulunan bir Müslüman mezarlığında, işgal sırasında Yunanlılar tarafından bir Fransız Anıtı dikilerek anıtın üzerine de “Aux fils héroïques de la France” (Fransa’nın kahraman evlatlarına) ibaresiyle birlikte Fransızca “25, 26 Avril 1915” (25, 26 Nisan 1915) tarihinin yazıldığını belirterek, Çanakkale’de yayınlanan “Örnek” gazetesindeki haberi de okumuştur. Mehmet Bey, Yunanlıların işgal döneminde bu kadar saygısız bir davranış göstererek İslam Mezarlığı’na böyle bir anıtı dikmelerini ve anıtın hâlâ ayakta kalmasını eleştirerek derhal kaldırılması talep etmişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, Mehmet Bey’in bu başvurusu ve talebini vakit geçirmeksizin hemen Başbakanlığa ekleri ile birlikte bir yazı ile bildirdi ve anıtın derhal kaldırılmasını talep etti.

Başbakan İsmet Paşa, 17 Mart 1924 tarihinde hem İçişleri Bakanlığı’na hem de Dışişleri Bakanlığı’na konuyla ilgili olarak yazıyı gönderdi ve gereğinin yapılmasını istedi.

Başbakanlığın bu talebi üzerine Dışişleri Bakanlığı, Fransa nezdinde konuyu araştırdı. Dışişleri Bakanlığı 27 Mart 1924 tarihinde 7758/152 sayılı bir yazı ile Türkiye’nin Paris temsilciliğine bir yazı gönderdi ve anıt hakkında Fransa hükümetinden bilgi talebinde bulunulmasını istedi. Türkiye’nin Paris temsilciliği konuyu Fransa Dışişleri Bakanlığı’na iletiler. Fransa Dışişleri Bakanlığı yaptığı

tarım ve ticaretle uğramayı sürdürdü. Soyadı Kanunu çıktığında “Dinç” soyadını aldı. 1 Şubat 1952 tarihinde Ezine’de vefat eden Mehmet Dinç, evli ve iki çocuk babasıdır. TBMM Arşivi, Mehmet Dinç’in Tercüme-i Hal Varakası, Sicil No:51.

⁷ 1873 yılında Ezine’de doğan Mehmet Bey, I. Meclis’e Ezine’den milletvekili olarak seçildi. Ezine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularındandı. Üç dönem TBMM’nde milletvekili olarak görev yapan Mehmet Bey, milletvekilliği sona erdikten sonra memleketi Ezine’ye dönerek eskiden olduğu gibi

araştırma ve Fransa Harbiye Bakanlığı ile yaptığı görüşmede Fransa'nın Kumkale'de 25,26 Nisan 1915'te ölen askerleri için bir anıt dikmediği ve böyle bir anıtın varoluş sebebini bilmediği cevabını aldıklarını belirterek durumu Fransız Dışişleri Bakanlığı'na onlar da Türkiye'nin Paris temsilciliğine bildirdiler. Paris temsilciliği aldığı bilgiyi Türk Dışişleri Bakanlığı'na ilettiler. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı da 31 Mayıs 1924 tarihinde Başbakanlığa Fransızların Kumkale'deki Müslüman Mezarlığı içine bir anıt dikmediklerini belirten cevabı ilettiler. Bu yazıda ayrıca Fransızların Kumkale muharebelerinde ölen Fransız askerlerini Kumkale'deki Müslüman Mezarlığı içerisine gömmedikleri de anlaşıyordu.

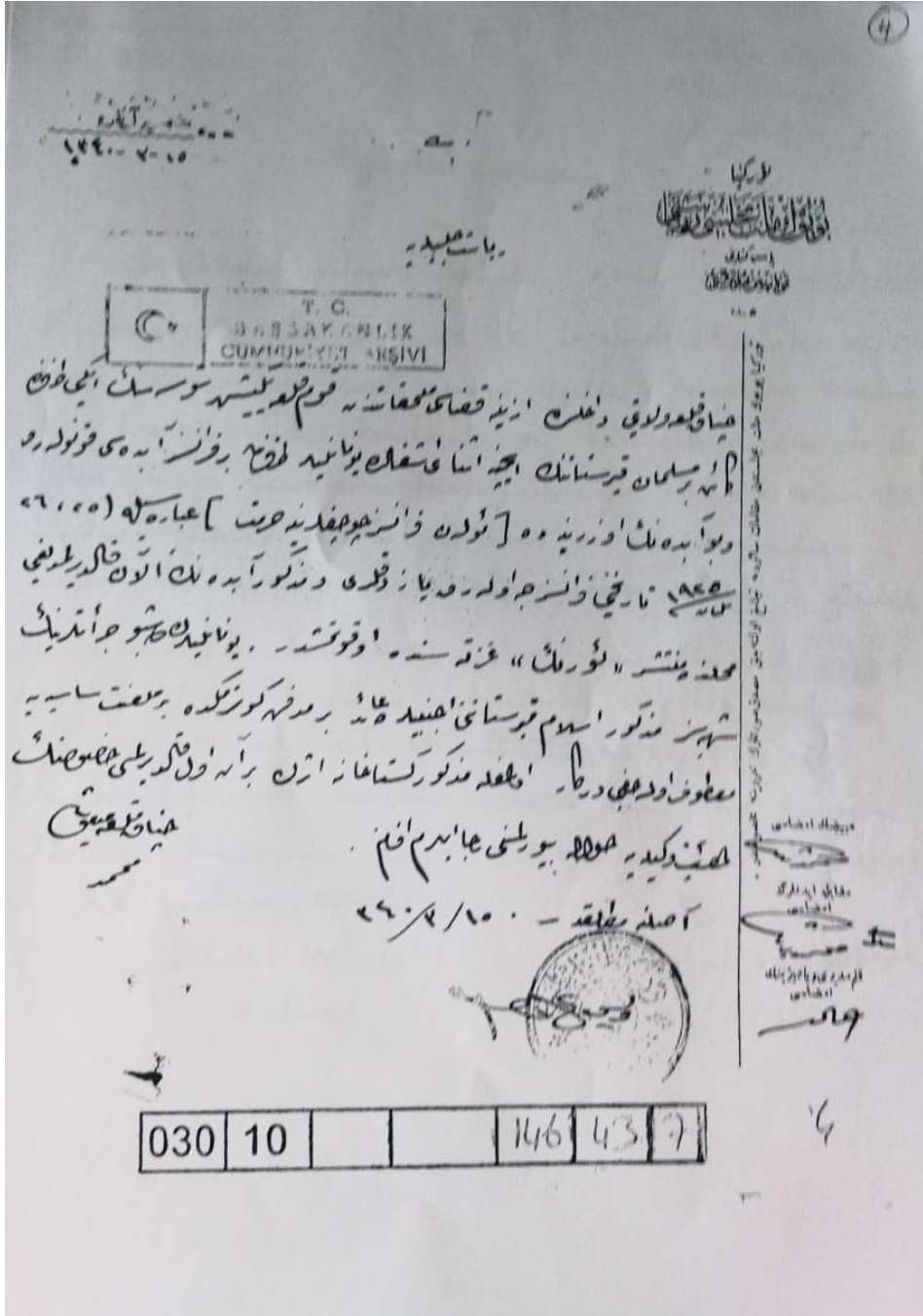
25, 26 Nisan 1915 tarihinde iki gün devam eden ve Fransız askerleri ile Türk askeri arasında gerçekleşen Kumkale Muharebeleri sırasında ölen Fransız askerleri anısına Fransızlar tarafından bir anıt yapılmadığı ortaya çıktı. Yıllardır Kumkaleliler ve Çanakkale Savaşları ile ilgilenenlerin dile getirdikleri Kumkale'deki Fransız Anıtı'nın yıkılması tartışmaları bu belgelerle artık ortadan kalkmış oldu. Zira Yunanlıların tamamen siyasal nedenlerle ve gerçeklere aykırı olarak Kumkale Müslüman Mezarlığı içerisine diktikleri anıtın Fransızlarla bir ilgisi yoktur.

Çanakkale Milletvekili Mehmet Bey'in Meclis'e sunduğu belge ve sahte olarak "Fransız Anıtı" diye bilinen anıtın yıkılması konusunda engel kalmadı ve anıt 1924 yılı içerisinde bölgedeki asayiş birlikleri tarafından yıkıldı. Ancak bu hikâye dilden dile anlatılarak günümüze kadar geldi ve hatta tekrar yapılması için girişimler bile oldu. (Atabay, 2023: 111-119)

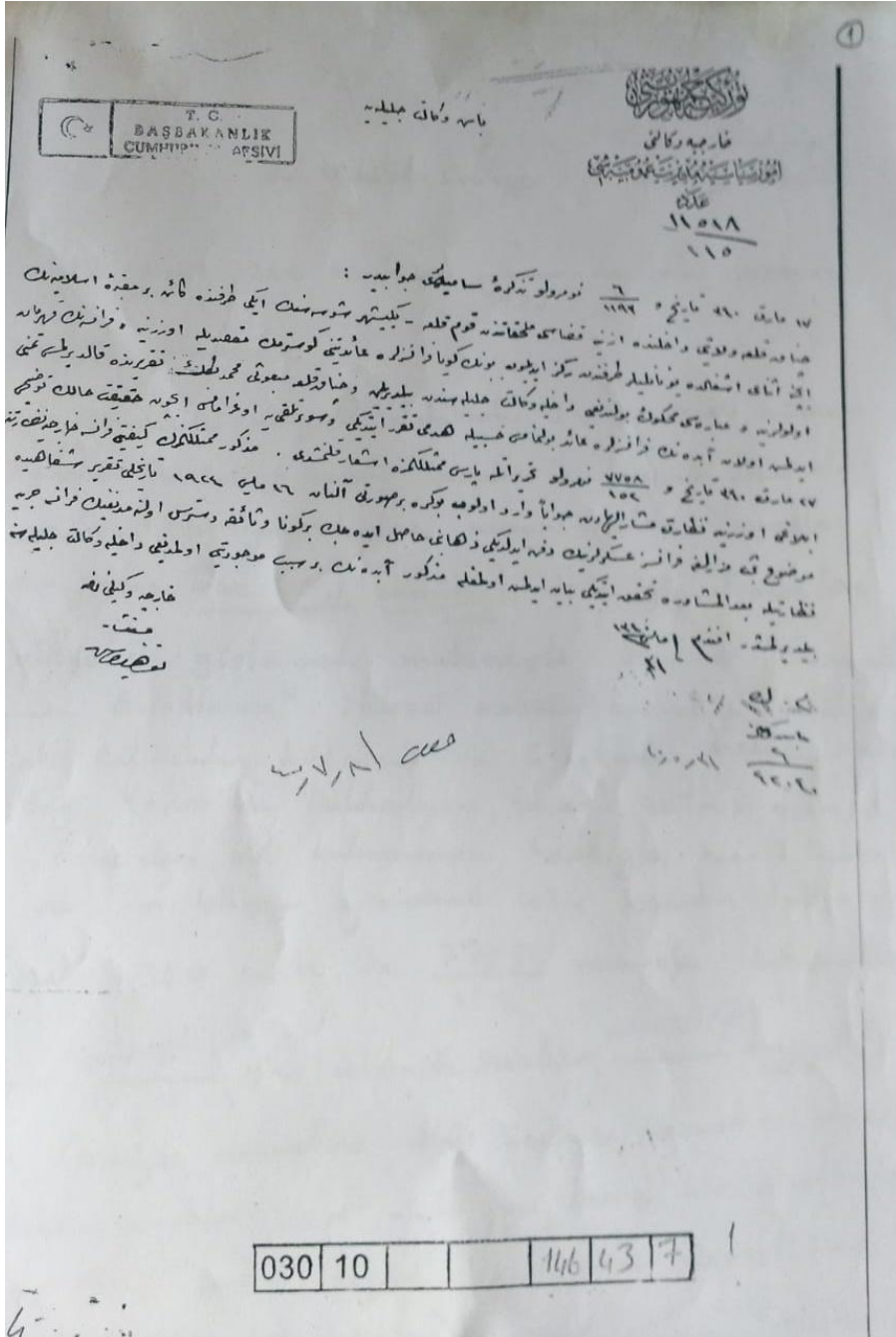
Atabay'ın belgeler ışığında verdiği bilgiler ile köylülerin verdiği bilgilerin birbiriyle çelişmediği, aksine birbirini destekler nitelikte bilgiler oldukları açık şekilde anlaşılmaktadır. Böyle bir abidenin varlığı kesin olarak kanıtlanmış ve yeri konusunda da belgeler ile köylülerin işaret ettikleri yer aynı olsa da abidenin yıkıldığı tarih ve yıkılma şekli konusu netlik kazanmamıştır. Atabay'ın asayiş birlikleri tarafında yıkıldı yaklaşımı ile köylülerin bir subayın talebi üzerine balıkçılar tarafından yıkıldığı söylemi birbirini destekler gibidir. Fakat sözlü olarak bilgi aldığımız ve abidenin yerini net şekilde hatırlayan kişiler balıkçılar tarafından yıkıldığı konusunda hemfikirlerdir. Yıkılma tarihi konusunda ise bir netlik yoktur.

Resim 14: Fransız anıtının olduğu söylenen yer

Resim 15: Mevcut abidenin kaldırılması konusunda yazılan yazı

Resim 16: Fransızların Kumkale'deki Müslüman Mezarlığı içine bir anıt dikmediklerini belirten cevapları

Sözlü tarih çalışmaları kazı süresince de devam etmiş ve köylüler alana davet edilerek anlattıkları konular ve söz konusu yerler hakkında yerinde bilgi alınmıştır. Çünkü alandan yıllarca inşaatlar için kum çekilmiş ve köylülerin birçoğu kumun alındığı sırada insan kemiklerine rastlandığını vurgulamışlardır. Bu konuda Ömer Uygur, Mehmet Kalınbacak, İrfan Kalınbacak, Hasan Zafer, Halil Tunalı, Hüseyin Karaca arazi çalışması sırasında bize katılan ve yerinde bilgi paylaşımında bulunan kişilerdir. Bunların dışında köyde bilgi aldığımız kişiler; Sezai Ercan, Süleyman Erte, Remzi Kalınbacak gibi köyün önde gelen ve yaşlı kişileridir.

Mehmet Kalınbacak, kalenin doğusunda kum aldıkları sırada bir şehit mezarına denk geldiklerini ve silahı dışında diğer teçhizatlarının üzerinde olduğunu, bunlarla birlikte buldukları yerin yakınına defnettiklerini anlatmıştır. Defnettikleri noktada ise daha sonra askeriyede görev yapan dönemin komutanı tarafından askerlere bir mezar yaptırılmıştır.

Resim 17: Mehmet Kalınbacak tarafından defnedilen Şehit mezarı

Bizi bu alana götürmüştür. Fakat bireysel bir mezar olduğu anlaşılmıştır. Burada

Fransız çıkarması sırasında yoğun çatışma yaşanmış, özellikle raporlarda adı geçen ve Fransızlara büyük zaiyatın verildiği değirmenin arka tarafında yer alan bu alanda bombardıman sırasında ölen ve kumun altında kalan bu asker raporlarda adı geçen kayıp askerlerden biri olmalıdır.

Ömer Uygur ile yapılan çalışma sırasında da kendisi bir şey görmediğini, fakat büyüklerinden duyduğu kadarıyla özellikle tarihi mezarlık ile kale arasındaki alanda kendi deyimiyle “karpuz tarlası” gibi kafatasları olduğunu söylemiştir. 1950 doğumlu olan Ömer Uygur’un Fransız anıtı ve yeri ile ilgili verdiği bilgiler de diğer köylülerin verdiği bilgilerle çelişmemektedir. Ayrıca Ömer Uygur savaşa ait çok sayıda kalıntının muhtarlık odasında sergilendiğini söylemesi üzerine Müze Müdürü Rıdvan Gölcük ile birlikte bakılmış ve muhtarlık katında köylülerin getirdiği çok sayıda savaş kalıntısı olduğu anlaşılmıştır. Bunların arasında yer alan iki adet yazılı mermer parçanın ivedilikle müzeye taşınmasına karar verilmiş ve eserler müzeye aktarılmıştır. Bunların okumaları yapılmış, bunlardan birinin mezar taşı diğerinin ise kilise taşı olduğu anlaşılmıştır.

Resim 18: Mezar taşında: En Etei August... 19 / Yılında Ağustos'ta ...19 yazmaktadır.

Resim 19: Kilise taşında: “I pateres epistrefete ta tekna imon en pedim kai nosithia Kiriou. / Babalar (kilise duvarında ise Peder-Papaz da kast ediliyor olabilir) çocuklarımız Tanrı'nın öğretti ve eğitime döndürün” yazmaktadır.

Çalışmalar sırasında en önemli bilgileri daha önceki bölümlerde söz ettiğimiz gibi İrfan Kalınbacak ve Hasan Zafer vermişlerdir. Bunlar da Ömer Uygur'un gösterdiği alanda toplanan iskelet kalıntılarının günümüzde de tarihi mezarlığın yanından geçerek Yeniköy'e ve Orhaniye Tabyalarına giden yolun batı tarafına gömüldüklerini söylemişlerdir. Fakat tam olarak bir yer belirtememişlerdir.

Saha çalışmaları sırasında kazı işçilerine insan iskeleti bulunduğunu ve yerini gösterebileceğini belirten Recep Çetinkaya ile görüşülmüştür. Diğer kişiler tarafından Fransız anıtının yeri ve toplanan kemiklerin gömüldüğü yer ile aynı yere gidilmiş ve orada ortada yer alan küçük bir yükseltinin üzerinde açıkta bir iskeletin yüz bölümünün ortaya çıktığı görülmüştür.

Resim 20: Tespit edilen kafatası ve çevresinde gözüken iskelet parçaları

Bu alanda çalışma yapılarak iskeletin çıkarılmasına karar verilmiş ve yapılan kazı sırasında iskeletin dağınık olduğu ve sadece bir kafatası olmadığı anlaşılmıştır. Aralarında balçık kalıntısı olan birkaç kafatasının bir arada olduğu ve bunlarla birlikte iskeletlere ait az sayıda farklı kemiklerin de gömüldüğü anlaşılmıştır. Çalışmalar sırasında tespit edilen ilk mezar olması açısından Mezar 1 olarak isimlendirilmiştir.

Resim 21: Yüzeyle görülen kemik ve kafataslarının altında ortaya çıkan diğer kafatasları

Tamamı temizlendikten sonra burada toplamda dört adet kafatası olduğu anlaşılmıştır. Bu durum köylülerin tarladan toplanıp bir yere gömüldükleri konusundaki söylemlerini desteklemektedir. Kafatasları ve beraberinde çıkan kemiklerin bu alanda bırakılmasının doğru olmayacağı düşünülmüş ve kazı ekip üyeleri ile yapılan değerlendirme sonrası bunların daha sonra belirlenecek şehitlik alanına gömülmek üzere müzeye taşınmasına karar verilmiştir.

Resim 22: Kafataslarının toplamda dört tane olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma sırasında bilgi alınan hemen herkes Kumkale Muharebeleri sırasında düşmana karşı koyan Kum Dedelerden söz etmiş fakat hiçbiri yerini tam olarak gösterememiştir. Kumkale sakinlerinden Hüseyin Karaca yerini gösterebileceğini söylemiş ve arazi ziyareti sırasında Kum Dedelere ait mezarların yerini göstermiştir. Kum Dedelerin, bölgede yer alan Çıplak Dede (Çıplak köyü), Muham Dede (Halileli köyü) gibi Kolonizatör Türk Dervişlerinden olma olasılığı yüksektir. Kuzey-güney yönünde sıralı olarak uzanan dört mezar taşı bulunmaktadır. Bunlar iki mezara aittir. Mezar taşları kumla kapanmak üzeredir. Taşların altında mezar yapısı olup olmadığının anlaşılması için erozyon kumlarının temizlenmesi gerekmektedir.

Resim 23: Kum Dedeler ve mezarları bize gösteren Hüseyin Karaca

Çevrede Yapılan Yüzey Araştırmaları

Kazı çalışmasının yapıldığı 31 Temmuz 2023-3 Ekim 2023 tarihleri arasında savaş alanının tamamında yüzey araştırmaları yapılmış ve toplu mezar alanının tespiti konusunda kazı açmalarının dışında da hızlı tespit amacıyla sondaj çalışmaları yapılmıştır.

Kazı sırasında yapılan yüzey araştırmalarının ilki kazı ekip üyesi Prof. Dr. Rüstem Aslan ve Fecri Polat tarafından kazı alanı ve çevresinde yapılmıştır. Bu araştırmaya kazı işçileri de dahil edilmiş ve yüzey buluntuları kayıt altına alınarak kazı yapılacak alanların yeniden değerlendirilmesi doğrultusunda detaylı araştırma yapılmıştır.

Resim 24: Troya Kazı Başkanı Prof. Dr. Rüstem Aslan'ın katılımıyla kazı alanı çevresi ve savaş alanı kıyı çizgisinde yapılan yüzey araştırmadan

İkinci yüzey araştırması ise Troya Müze Müdürü Rıdvan Gölcük'ün katılımıyla çalışma alanı ve çevresinde yapılmıştır. Bu

çalışma öncesinde savaş alanı google earth üzerinden yıllara göre incelenmiş ve özellikle tarihi raporlarda geçen Orhaniye Tabyaları çevresinde yer alan ve daha önce kazı ekip üyesi Prof. Dr. Reyhan Körpe tarafından yayınlanan siperler ağı yeniden ele alınmış, bu doğrultuda yapılan yüzey araştırmada siperlerin büyük oranda toprak ve bitki örtüsü ile kapandıkları görülmüştür (Körpe, 2012: 16). Çok komplice ve bazıları devasa boyutlarda olan bu siperlerin de alanda yapılacak herhangi bir düzenleme çalışmasına dahil edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Resim 25: Troya Müze Müdürü Rıdvan Gölcük'ün katılımıyla kazı alanı çevresi ve siper hatlarında yapılan yüzey araştırmadan

Resim 26: Siper hattı

Resim 27: Orhaniye Tabyası sırtında yer alan siperler

Araştırma sırasında Kumkale Tarihi Mezarlığı'na yakın bir noktada İkinci Dünya Savaşı yıllarında inşa edildiği söylenen bir korugana rastlanmıştır. Söz konusu koruganın koruma altına alınarak tescil edilmesi önemlidir.

Resim 28: Korugan

Bu yüzey araştırmaları sırasında çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Yüzeyde rastlanan insan kemikleri çok az sayıda olsa da çok sayıda boş kovan ve Orhaniye Tabyası çevresinde yer alan siper hatlarının dışında sahil kesiminde de siper hatları tespit edilmiştir. Sahil kesimindeki kumlukta tespit edilen savunma hattında yapılan temizlik

sonra güçlü bir tel örgü hattı ortaya çıkmıştır.

Resim 29: Yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen şarapnel parçası ve boş kovan

Resim 30: Yüzey araştırmaları sırasında sahil kesiminde tespit edilen tel örgü sistemi

Resim 31: Yüzeý araştırmaları sırasında sahil kesiminde tespit edilen tel örgü sistemi hattı

Yapılan yüzeý araştırmaları kapsamında kazı alanı içerisinde kalan alanın tamamında hızlı sonuç alma açısından açmalar dışında 1x1 ebatlarında sondaj çalışmaları yapılmıştır. Kazı açmaları dışında üç yüzün üzerinde sondaj çalışması yapılmıştır.

Resim 31: Siper hattında yapılan sondaj çalışmaları

Resim 32: Tarihi raporda yer alan bilgiler doğrultusunda bataklık yakınında yapılan sondaj çalışması

Resim 33: Siper hattında yapılan sondaj çalışmaları örneği

Resim 34: Kale yakınında yapılan sondaj çalışmaları örneği

Çevre araştırmalarının devam ettiği süreçte kaleye yakın bir noktada kaledeki askeri birlik tarafından şehit olan askerlerimiz için küçük bir anıt yapıldığı görülmüştür. Anıt taş bir platform üzerine konulan blok taşın üzerine taştan işlenen bir hilalden oluşmaktadır. Hilal kırılmış ve anıt otlar arasında kaybolup unutulmuştur. Yapılan yüzey araştırması sırasında hilalin kırık parçasının bulunması sonrası alanda yapılan detaylı araştırma sonucu tespit edilmiştir. Etrafı temizlendikten sonra fotoğraflanmış ve toparlanan hilalin çalışma sonrası restore edilmesine karar verilmiştir. Anıtın hangi tarihte yapıldığı tam olarak anlaşılamamış olsa da 1970-80 sonrası olma olasılığı yüksektir.

Alanda toplamda 415 sondaj yapılmış ve bunların hepsinin koordinat noktaları alınmıştır. Bunların yanında yüzeyde bulunan buluntular için de koordinat noktaları alınmıştır.

Resim 35-37: Yüzey buluntuları ile ilgili alınan koordinat noktaları örnekleri

Resim 38: Askerler tarafından yapıldığı anlaşılan küçük anıt

Resim 39: Askerler tarafından yapılan anıtın koordinat noktaları

Sondaj çalışmaları sırasında tespit edilen en önemli buluntulardan bir tanesi Senegalli bir askere ait olduğu anlaşılan bir iskelettir. Bataklık yakınında yapılan sondaj çalışması sırasında düz bir kiremit ortaya çıkmış ve alan daha geniş şekilde kazılmaya başlanmıştır. Bu bölgeden 2008-2013 tarihleri arasında yoğun şekilde kum alınmıştır. Burada muhtemelen kum alındığı sırada iskelet ortaya çıkmış ve toplanan kemikler için bir çukur kazıldıktan sonra kemikler karışık olarak konulmuş ve üzerine çevreden alınan iki parça kiremit konulmuştur. Kiremitleri çevrede çokça rastlanan eski köye ait Osmanlı dönemi kiremitleridir.

Bu iskeletin Senegalli bir askere ait olduğu anlaşılmıştır. İskelet daha sonra uygun bir yere defnedilmek üzere müzeye taşınmıştır.

Resim 40: Kemiklerin karışık olarak gömüldüğü görülmektedir

Kazı Çalışması

Yukarıda olduğu gibi yer alan tarihsel rapor ile mezarlık alanlarının tespiti için yapılan yeraltı radarı (GPR) çalışma sonrası Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nun 20.12.2022 gün ve 8552 sayılı kararıyla belirlenen alanlarda arkeolojik kazı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da 23.05.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-3810927 sayılı yazıyla kazı izni verilmiştir. Çanakkale İl Özel İdaresi'nin maddi destek sağladığı kazı çalışmaları için ön hazırlıklar Temmuz 2023 itibariyle başlamıştır.

Kazı alanında 2019 yılında yapılan yeraltı radarı (GPR) kapsamında tespit edilen olası mezar alanları doğrultusunda yoğun anomali gösteren alanda 1x10 metre ebatlarında kuzeydoğu- güneybatı yönünde 1 numaralı açma alanı belirlenmiş ve kazı yapılmaya başlanmıştır. Açma yüzeyinde 1-3 cm arası bir toprak örtü vardır. Onun hemen altında ise yaklaşık 15 cm çok sert bir kum tabakası başlamaktadır. Bu sert kum tabakasının genişliği 30 cm kadardır. 30 cm altında ise yumuşak kum başlamaktadır.

Yumuşak kumda seviye inme çalışması devam etmiş ve tamamı deniz kumu olan dolgunun son bulmasıyla su seviyesine inilmiştir. Su tarla zemininin yaklaşık 80 cm altında çıkmaktadır. Yani bu alandaki toplam dolgu 80 cm'dir. Kanlı Azmak yakınında olan alana azmaktan gelen dip suyunun çıktığı düşünülmektedir. Denizden uzak olması ve suyun tatlı olması bu durumu düşündürmektedir. Tüm alanda su seviyesinin altına inilerek kum

temizlenmiş ve 1.10 metreye kadar inilmiş fakat suyun içinde kum profillerin çökmesi ve su seviyesinin 30 cm'ye ulaşması nedeniyle çalışma yapılamamış ve ıslak olan bu alanda elde edilen yeraltı radarı (GPR) anomalilerin doğru olmadığı anlaşılmıştır.

Resim 41: Kazı sonrası 1 numaralı açma

Burada, yüzeyde bulunan az sayıda seramik ve hayvan kemik parçaları eski köyün sınırına yakın olan ve daha önce de ağulların olduğu tespit edilen bu alana tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile gelmiştir. Deniz seviyesine yakın olan bu alanda toplam sekiz açmada çalışma yapılmış ve su seviyesi sonrası da el burgusu ile sondaj yapılmış ve hiçbir veriye ulaşılamamıştır.

Resim 42: Bu açmalarda yapılan burgu örneği

Resim 43: 8 numaralı açma

2019 raporu doğrultusunda çalışma alanı kuzeyde yer alan parselde kaydırılmıştır. Burada parselin kuzeybatısında belirtilen mezarlık anomalileri olduğu vurgulanan alanı tarayacak şekilde doğu - batı yönünde 1x10 metrelik 10 numaralı açma ve onun hemen altında bir "T" oluşturacak şekilde 1x8 metrelik 9 numaralı açma açılmıştır. Üst seviyede diğer açmalarda olduğu gibi seramik parçaları gelmiş olsa da 20 cm altında saf ve kuru kum gelmektedir. Bu alanda 2 adet korozyona uğramış çivi ve "L" şeklinde 10 cm uzunluğunda demir parçası bulunmuştur.

Resim 44: 9 numaralı açma

Resim 45: 10 numaralı açma

11-12 numaralı açmalarda raporda belirlenen olası siperlerin tespiti için çalışma yapılmıştır. Bu alanda diğer alanlarda olduğu gibi ilk 30 cm seviyede seramik kalıntıları vardır. 11 numaralı açmada ahşap bir sandığa ait olduğunu düşündüğümüz bir kulp/sap bulunmuştur.

Resim 46: Ahşap sandık kulbu

Sonraki seviyede yine sadece saf kum devam etmiştir. 1.20 cm kazı yapıldıktan sonra sondaj çubuğu ile 1 metrelik burgu yapılmış ve sadece saf kum çıkmıştır. Bu alanda bir adet mavi boncuk bulunmuştur. Burada siper olduğuna dair hiçbir veriye ulaşılamamıştır. “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” raporunda belirlenen siper alanları doğrultusunda bu açmalarda çalışma yapılmış fakat açmalarda çıkan saf kum burada bir işlem olmadığını açıkça göstermektedir. Açmalarda 1,20 metre derinliğe ulaşılmış, burada da diğer açmalarda olduğu gibi burgu demiri ile bir metreye kadar tarama yapılmış ve saf kumun neredeyse 2,20 metreye kadar devam ettiği anlaşılmıştır. Açmaların derinleşmesi ile birlikte kum profiller çökmeye başlamış ve her iki açmada çalışma sonlandırılmıştır. Daha önceki alanda yüzeyden 80 cm derinlikte su seviyesine ulaşılırken bu alanın denize doğru gittikçe yükselmesi ve kum tepeler ile birleşmesi nedeniyle su seviyesinin 2,30 metre civarında olduğu anlaşılmıştır.

Resim 47: 11 numaralı açma

Resim 48: 12 numaralı açma

Resim 49: 11-12 numaralı açmalarda yapıla burguda saf ve suya yaklaştığı için nemli kum çıkmıştır

13 ve 14 numaralı açmalarda kazı yapılmaya başlanmıştır. 13 numaralı açma kuzey güney yönünde 1x7 metre ebatlarında açılmıştır. Açmanın yüzeyinden itibaren yaklaşık 40 cm boyunca toprak serttir. Bu toprağın içinden ise seramik kalıntılarla birlikte kemikler gelmeye başlamıştır. Fakat kemikler hayvan kemiğidir. Bir metre genişlikte açılan dar açmalarda kumun çökmesi ve seviye inmenin zorlaşması nedeniyle geniş bir açma yapılmasına karar verilmiş ve 13 numaralı açmanın doğusuna doğru 5x5 büyüklüğünde 14 numaralı açma belirlenmiş ve orada daha derin bir seviye ulaşmak amacıyla çalışma başlamıştır. 13 numaralı açmada kemiklerle birlikte Fransız askerlerine ait 1 adet boş kovan bulunmuştur.

Alandan deniz kıyısına doğru uzanan sırtta dolaşan ekip üyelerinden Prof. Dr. Reyhan Körpe ve Dr. Mithat Atabay, kıyıya yakın bir alanda Türk siperlerine ait tel örgü

parçaları ve bir insana ait kemikler tespit etmişlerdir. Raporlarda kum tepeler olarak geçen bu tepelerde bulunan bu buluntular

bir taraftan dikkati buraya çekmiştir. Yüzyeide daha yoğun çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur.

Resim 50: Kazı ekip üyelerinden Reyhan Körpe ve Mithat Atabay'ın ziyaretleri, kazı işçileri ile birlikte

5x5 ölçülerinde açılan 14 numaralı açmada da çalışmaya devam edilmiştir. Bu alanda kemik ve seramik kalıntılar yoğun şekilde gelmektedir. Alanda biri büyük bir bölümü kırık olan iki adet Fransız mermi boş kovani, bir adet mermi çekirdeği, bir palaska halkası(?), bir adet boncuk ele geçmiştir. 13 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Bu alanda yoğun kemik kalıntısı geldiği için 1.80 m derinliğe kadar inilmiştir. Açmanın kuzey tarafında üst seviyedeki toprak yüzeyin altında kum dolgu gelmiş olsa da kumun hemen altında da doğu batı yönünde devam eden toprak bir dolgu tespit edilmiştir. Oval bir çukur şeklinde profilde gözükten dolgu batı ve doğuda ki her iki profilde de gözükmektedir. Ayrıca profilde gözükten seramik parçaları bu çukurun insan müdahalesi ile oluşmuş olabileceğini göstermektedir. Tespit edilen dolgunun hemen altından itibaren ise doğal kum dolgu devam etmektedir. Bu tür

dolguların savaş alanında açılan top mermi çukurlarının savaş sonrası yüzey toprak ve kalıntılarının dolması sonucu oluştuğu düşünülmektedir.

Resim 51: 13 numaralı açmada yer alan çukurun profil görüntüsü

Bu alanda kum profillerin çökmeye başlaması ile birlikte çalışma tamamlanmıştır. Aynı doğrultu üzerinde küçük açmalarla bu çukurun devam edip etmediğinin anlaşılması için kazı yapılmasına karar verilmiştir.

14 numaralı açmada ise seviye inme çalışmasına devam edildi. Tüm alanda olduğu gibi ilk 30 cm'de yoğun seramik ve kemik kalıntıları gelmektedir. Açmanın geniş yüzeyi yaklaşık 50 cm kazıldıktan sonra 1 metrelik bir çerçeve şeklinde daraltılarak

50 cm daha inilmiş ve kum profillerinin yıkılmaması için bir kez daha daraltılarak üç aşamada şu ana kadarki en derin seviyeye ulaşılmıştır. Fakat hiçbir veri elde edilmemiş, tamamen kum şeklinde devam ettiği gözlemlenmiştir.

Resim 52: 13 ve 14 numaralı açmalar

15 numaralı açmada çalışma başlatılmıştır üst parselin sınırına yakın olan bu açmada yapılan kazı sırasında yoğun şekilde seramik buluntu gelmiştir. Bununla birlikte çapı 3.4 cm olan bir adet gülle, az sayıda kemik ve birkaç çivi ile birlikte metal parçalar ortaya çıkmıştır. Bu alanda 1.80 metre derinliğe kadar kazı yapılmış 30 cm altında kum içerisinde hiçbir kalıntıya rastlanmamıştır.

Resim 53: 15 numaralı açmanın yaklaşık 30 cm yüzey toprağı içerisinde bulunan 3.4 cm çapında gülle?

13 numaralı açmada çalışmanın tamamlanmasıyla parselin alt sınırında yeraltı radarı (GPR) tarafından anomali tespit edilen ve ahşap kazıkla yeri belirlenen diğer bir alanda 16 numaralı açma açılmıştır. Fakat burada yüzeyde raporda belirtilen olası mezarlık alanının dışında farklı bir bitki örtüsü olduğu görülmüş ve bunun doğu batı

yönünde bir hat şeklinde uzadığı anlaşılmıştır. Özellikle bu alanda yüzeyde bir hat şeklinde uzun dikenlerin çıkmış olması nedeniyle farklı bir toprak dolgu olabileceği düşünülerek kuzey güney yönünde rapor verilerinin dışına çıkılarak 2x5 metrelik bir açma açılmıştır.

Resim 54: Farklı bir bitki örtüsü olan hat ve eski köy alanı

16 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Açmanın kuzey bölümünde kum seviyesine inilmiş ve az sayıda kalıntıya ulaşılmıştır. Açmanın güney bölümünde ise diğer açmalarda rastlanmayan bir şekilde yoğunlukla büyük ahşap çivileri başta olmak üzere çok sayıda metal kalıntı gelmiştir. Bu kalıntıların içerisinde ince ucu toprak içinde tamamen korozyona uğramış ve çözülmüş bir süngü tespit edilmiştir.

Resim 55: Fransız süngüsüne ait sap/kapza kısmı

Süngünün sap kısmı bütün olarak alınmıştır. Fakat çok kötü durumdadır. Metal çivilerin tamamı aynı şekilde korozyona uğramıştır. Az sayıda hayvana ait olduğu düşünülen kemik buluntu yanında, bir tel örgü parçası da tespit edilmiştir. Burada beş adet Fransız boş kovana bulunmuştur. Açmanın batı profilinde mermilerin takıldığı olası makineli bir silaha ait olabilecek parçalanmış metal bir şerit bulunmuştur. Bu metal parçalar 40-50 cm derinlikte çıkmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu metallerin Fransızlar tarafından Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan MK1 isimli bir makineli tüfeğe ait olduğu anlaşılmıştır. Makineli tüfeğin şarjörü veya şeritidir.

Resim 56: Makineli tüfeğin şarjörü veya şeridi, kazıda çıkan mermilerle uyumludur

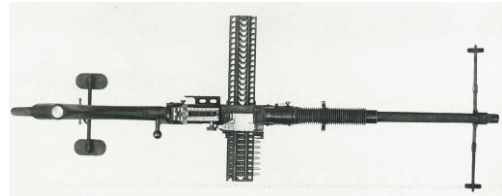
Resim 57: Makineli tüfeğin şarjörü veya şeriti

Yapılan araştırma sonucu bu makineli şeritinin 1909 model Benét-Mercié otomatik makineli tüfeğe ait olduğu anlaşılmıştır.

Resim 58: 1909 model Benét-Mercié otomatik makineli tüfek ve şerit (yandan)

Laurence Benét ve Henri Mercié hafif makineli tüfeklerini 1900'lerin başında Hotchkiss et Cie için orada çalıştıkları dönemde tasarladılar. Hotchkiss Company tarafından Fransa'da üretilen Hotchkiss Model 1909, Avrupa Kıtasında Hotchkiss Mle 1909 olarak biliniyordu. Fransa, Belçika, ABD ve İngiltere de dahil olmak üzere birçok ülke bu silahı kullanmıştır. Hotchkiss Portative, Hotchkiss Mk1 ve Model of 1909 gibi birçok isimle bilinmektedir. Silah, metal besleme şeritlerinden veya birbirine bağlı 3 yuvarlak şeritten oluşan kayışlardan beslenir. Kazıda çıkan şerit metal besleme şeritidir.

Resim 58: 1909 model Benét-Mercié otomatik makineli tüfek ve şerit (üstten)

Benét-Mercié veya Hotchkiss hafif makineli tüfek, açık bir sürgüden ateşlenen, gazla çalışan, hava soğutmalı, seçkin bir

ateşli silahtı. 12 kg (26,5 lb) ağırlığıyla dönemin daha hafif makineli tüfeklerinden biriydi ve silah ağırlığının büyük kısmı çalışma parçalarından geliyordu.

Resim 59: Nişancı ile birlikte gözetleme yapan ve besleme şeridini hazır tutan makineli tüfek ekibi

Olası siper olma ihtimaline karşı açılan 16 numaralı açma burada çalışmaya devam edilmesi gerektiğini göstermiştir. 16 numaralı açma 163/16 parselin kuzey sınırında doğu batı yönünde ortalamaktadır. 17 numaralı açma ise 163/16 numaralı parselin kuzey doğu köşesine açılmıştır. Yani aynı hattın doğu bitiş noktasına yakın bir alanda açılmıştır. 16 numaralı açmada ele geçen buluntulardan buranın bir Fransız siperi olma olasılığı artmıştır. Bu nedenle de 17 açmayla bu siperlerin devam edip etmediği sınanmıştır.

Aynı zamanda 16 numaralı açmada çalışmaya devam edilmiştir. Açmanın güney kısmında yoğun şekilde seramik parçalarının çıktığı alanda 11 Ağustos 2023 tarihinde geniş bir alanda metal bir parça ortaya çıkmıştır. Devam ettiği için üzeri kumla kapatılarak 14 Ağustos 2023 günü bu alanda çalışmaya başlanmıştır. Metal parçanın etrafı kazılmış top mermisi olabileceği düşüncesi ile ince temizlik çalışması başlatılmıştır. Burada çalışan iki işçi 17 numaralı açmaya gönderilmiştir. Bu metal

parçanın etrafı detaylı şekilde açılmıştır. Bunun hafif bir top mermisi olduğu anlaşılmıştır. Fotoğraf çekildikten sonra kumda oluşan aşırı korozyon nedeniyle parçalandığı için etrafındaki sert kum tabakası ile birlikte kaldırılmıştır.

Resim 60: 16 numaralı açmada bulunan top mermisi (?)

Burada yukarıda sözü edilen makineli tüfeğe ait şeritin çıkmış olması bu noktaya makineli tüfeği susturmak amacıyla bir top atışı yapılmış olabileceğini göstermektedir. Çarpma şiddeti nedeniyle burada toprağın çok fazla sertleştiği ve olası bu top mermisinin etrafındaki kumların ise ısı nedeniyle kazılamayacak derecede sertleştiği görülmüştür. Kumun içine doğru saplanan ve mevzi zeminin neredeyse 50 cm altında ortaya çıkan ve daha sonraki tarımsal ve diğer faaliyetler nedeniyle topun açtığı

çukurun toprak ve seramik kalıntıları ile dolduğu anlaşılmıştır. Top mermisi olduğu düşünülen parçanın etrafında ve altındaki kumun kazılamayacak derecede sertleşmiş olması kumun yüksek basınç ve ısıya maruz kalmış olabileceğini göstermektedir.

Bu alanın altında saf kumun gelmeye başlaması ile birlikte çalışmaya son verilmiştir. 16 numaralı açmanın bir savunma hattı olduğu düşünülmektedir.

Resim 61: Kazı sonrası 16 numaralı açma

17 numaralı açmada ise seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Açmanın güney bölümünde profilin içine doğru uzanan bir duvar tespit edilmiştir. Açmanın orta noktasında 40 cm derinlikte ise birkaç parça dikenli telin de çıktığı alanda 2 adet patlamamış mermi (bunlardan bir tanesi kazı sırasında iki parçaya ayrılmış) 11 adet de boş kovan çıkmıştır. Bunların içinde ise sadece 1 boş kovan Türk menşeli diğerleri Fransız mermilerine aittir.

Resim 62: 17 numaralı açmada siper seviyesini gösteren profil ve yüzeyden 50 cm aşağıda profile yer alan boş kovan. Açmada yer alan diğer boş kovanlar da aynı seviyede ortaya çıkmıştır.

16 numaralı açmada aynı hat üzerinde çıkan boş kovanların da Fransız menşeli olması raporlarda söz edilen Fransız savunma hattının buraya kurulduğunu göstermektedir.

Resim 63: Fransızların kullandıkları mermilere ait boş kovanlar

17 numaralı açmada 50 cm altında saf kum gelmeye başlamıştır. 1.40 m derinlikte ise su çıkmaya başlamıştır. Suya ulaşıldıktan sonra bu açmada çalışma tamamlandı.

Resim 64: Kazı sonrası 17 numaralı açma

Alan ile ilgili 2019 yılında hazırlanan rapora göre köyün haricinde güneydeki tel örgü mevzilerin güneyine gömü yapıldığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda 17 numaralı açmada çıkan duvarın ve devamında 16 numaralı açma doğrultusunda devam eden ve Fransız siperleri olma ihtimali kesinleşen bu hattın güney tarafında 5x2 metrelik 18 numaralı açma açılmış ve burada çalışmaya başlanmıştır.

14.08.2023 tarihinde 18 numaralı açmada başlatılan kazı devam etmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi telin güney tarafına gömü yapıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle de belirlenen tel mevzi hattının güneyine doğru açılan 18 numaralı açma ile mezarlık alanı tespit edilmeye çalışılmıştır. 18 numaralı açmada ise yine ilk 40 cm seviyede seramik ve kemik ile birlikte az sayıda metal bulunmuştur. Gerisi kum olan alanda 1 metre seviyede su çıkmaya başlamış ve açmada çalışma sonlandırıldı.

Resim 65: 18 numaralı açma ve burada ortaya çıkan temel kalıntısı

Bu alanda yoğun korozyona uğramış bir keser bulunmuştur. Keser ayrıca kayıt altına alınmıştır.

Resim 66: 18 numaralı açmada ortaya çıkan ve yoğun korozyona uğramış keser

18 numaralı açmanın güney tarafında ise aynı hizayı taramak amacıyla 1x2 metre ebatlarında 19 numaralı açma açılmıştır. 19 numaralı açmada 40 cm seviyede az sayıda kemik ve seramik bulunmuştur. Kemiklerin insan kemiği olmadığı anlaşılmaktadır. Bu seviyenin altında ise saf kum gelmeye başlamıştır. 1.20 m seviyede su çıkmaya başlamış ve açmada çalışma tamamlanmıştır.

Resim 67: 19 numaralı açma

16 ile 17 numaralı açmaların arasında ise savunma hattının devam edip etmediğini anlamak amacıyla 5x1 metre ebatlarında 20 numaralı açma açılmıştır. 20 numaralı açmada da 40 cm seviyeye kadar seramik ve kemik parçaları çıkmıştır. Bu seviyede boş kovanlar gelmeye başlamıştır. 17 numaralı açmada ki duvar ile aynı hizada 20 numaralı açmada da duvar veya taş dizisi çıkmıştır. Duvarın kuzey tarafında ise 17 numaralı açma ile aynı hizada ve seviyede 22 adet boş kovan, adet bütün mermi çıkmıştır. Bütün mermilerden 2 tanesi kazı sırasında kırılmıştır. Açmanın kuzey bölümünde ise 50 cm seviyede işlenmiş bir parça kemik çıkmıştır.

Resim 68: 17 numaralı açmada ortaya çıkan işlenmiş kemik parçası (öncesi)

Burada devam eden hattın savaş sırasında bu hatta uzanan bir duvar yapısının arkasının doğal bir siper haline getirilmiş olabileceğini göstermiştir. Bütün bu veriler bize bu hattın devamında ve güney kesiminde kazı yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Resim 69: 20 numaralı açmada da duvar temel kalıntılarının devam ettiği anlaşılmaktadır

18 ve 19 numaralı açmaların çaprazında batı tarafında 1x2 metre ebatlarında 21 numaralı açma açılmıştır. Burada yoğun seramik ile birlikte kemik bulunmuştur. Bunların yanında küçük şarapnel parçaları çıkmıştır. 1.20 m seviyede balçık çıkmaya başlamıştır. Onun da hemen altında 1.30 metre seviyede su çıkmıştır. Şu ana kadar yapılan çalışmada ilk kez bu açmada 1 metre seviyede taş ve balçık çıkmaya başlamıştır. Bu alanda su çıkmasıyla birlikte çalışma sonlandırıldı. Bu açmada çıkan ortası delikli sikke büyüklüğündeki metal buluntunun işlevi anlaşılamamıştır.

Resim 70: 21 numaralı açmanın son durumu

Resim 71: 21 numaralı açmada bulunan metal buluntu

21 numaralı açmanın kuzeybatı tarafında 3x2 metre ebatlarında 22 numaralı açma açılmıştır. Bu alanda az sayıda seramik ve kemik buluntu gelmiştir. 30 cm altında kum gelmeye başlamıştır. 50 cm altında açmanın sadece orta yerinde sondaj yapılmış ve 1.16 metre seviyede su çıkmaya başlamıştır. Bu alanda da çalışma sonlandırıldı. Açmanın ilk 40 cm seviyede 8 adet Fransız boş kovani ele geçmiştir.

Resim 72: 22 numaralı açmanın son durumu

22 numaralı açmanın kuzey tarafında 17 ve 20 numaralı açmalarla aynı hizada siperlerin devamını tespit etmek amacıyla 2x4 metre ebatlarında 23 numaralı açma açılmıştır.

23 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Bu alanda siperlerin kuzeyde kalmış olabileceği düşüncesiyle açmanın doğu köşesinden kuzeye doğru 1 metre genişliğinde 1.5 metre uzunluğunda bir ekleme yapılmıştır.

23 numaralı açmada kuzeydoğu köşesinde yukarı doğru "L" şeklinde açılan 1x1.5 metrelik alanda kum seviyesine kadar inilmiş ve mevzilerin ve taş çizginin buraya doğru yayılmadığı anlaşılmaktadır. Bu alan 1 metre seviyede bırakılarak ana açmada çalışma devam etmiştir. Burada 50 cm seviyede az sayıda boş kovan gelmiş olsa da toprak dolgu açmanın güney tarafında 1 metreyi bulmakta ve kum seviyesinde yoğun şekilde boş kovan gelmiştir. Toplamda 27 boş kovan ele geçmiştir. Bir değişiklik gözlenmediği için açmanın batı tarafından bir metre daraltılarak seviye inilmiştir. 1 metre altında saf kum başlamış ve 1.30 seviyesine kadar inilmiş fakat kumun içinde herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Açmanın orta noktasında küçük bir alanda su seviyesine kadar kazılmış ve 1.80 metre seviyede su çıkmaya başlamıştır. 20 cm şu seviyesinin altında ise saf kum gelmeye devam etmiştir. Burada çalışma tamamlanmıştır. Bu açmada da tel örgü parçası metal bağlantı çivileri, metal ve seramik buluntular ile birlikte yoğunlukla boş kovan gelmiş olması siper hattının devam ettiğini göstermiştir.

Resim 73: 23 numaralı açmanın son durumu

21 numaralı açmanın güneybatı tarafında daha önce 80 cm seviyede su çıkan alanın

yükseltti yaptığı yerde 24 numaralı açma açılmıştır. Bu açma doğu batı yönünde 2x5 metre olarak belirlenmiştir.

24 numaralı açmada da seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Burada yüzeyden gelen birkaç küçük parça dışında seramik yoktur. Toprak seviye ortalama 40 cm civarındadır. Onun hemen altında kum gelmeye başlamıştır. Kumun içinde büyük bir şarapnel parçası bulunmuştur. İki tarafında da yivler mevcuttur.

Resim 74: 24 numaralı açmada bulunan şarapnel parçası

Açmanın orta noktasında ise ahşap bir kazık tespit edilmiştir. Toplamda 20 cm kadar olan ahşap kazık çıkarıldığı sırada kısmen parçalanmıştır. Şarapnel parçası dışında metal olarak sadece bir adet çivi çıkmıştır. Bir metre seviyede tamamen kum çıkmaya başlamıştır, bu nedenle orta alanda dar bir alanda seviye inmeye başlanmış, 1.60 seviyesinde su çıkmaya başlamıştır.

Resim 75: 24 numaralı açmanın son durumu

24 numaralı açmanın kuzeyine ise 25 numaralı 2x3 metre ebatlarında açma açılmıştır. Burada toplamda dağınık ve farklı seviyelerde 4 adet piyade tüfeği boş kovanı 1 adet de tabanca boş kovanı bulunmuştur. Bu alanda az sayıda seramik, metal ve kemik vardır. Fakat çok sayıda kiremit parçası çıkmıştır. Açmanın güney kesiminde 50 cm seviyede düz bir sıra halinde dizilmiş düzgün bir taş sırası vardır. Taş sırasının altına doğru 1.20 metre seviyesine kadar inilmiş ve boş kumun devam etmesi nedeniyle açmanın orta yerinde dar bir sondaj yapılarak 2 metre seviyeye kadar inilmiştir. 1.80 seviyede su çıkmaya başlamıştır.

17, 20, 23 açmaların hizasında siper sırasının devam edip etmediğini anlamak amacıyla 26 numaralı açma açılmıştır. 1x5 ebatlarında belirlenen açmada ve onun güney tarafında belirlenen 1x3 ebatlarındaki 27 numaralı açmada çalışma başlamıştır. 27 numaralı açmada yapılan çalışma sırasında yüzeyde 50 cm seviyeye kadar toprak olduğu toprağın içinden ise az sayıda seramik ile birlikte az sayıda kemik ve metal çivi çıkmıştır. Toprak seviyenin altında

sadece kum devam etmiştir. Saf kum gelmeye başladıktan sonra su seviyesinin tespiti için sadece orta alanda derinleştirilmiştir. 1.80 cm seviye su çıkmaya başlamıştır. Bu alanda çalışma tamamlanmıştır.

Resim 76: 25 numaralı açmanın son durumu

Resim 77: 27 numaralı açmanın son durumu

26 numaralı açmada ise açmanın kuzey tarafında kemik kalıntılarına rastlanmış ve açmanın kuzey bölümünden bir metrelik kısmı da içine alacak şekilde 3x3 metre genişletilmiş ve bu alanda çalışılmaya başlanmıştır.

26 numaralı açmanın hemen kuzeyinde ise alanı taramak amacıyla 2x1 metre ebatlarında 28 numaralı yeni bir açma açılmıştır. Burada sadece yüzeyde az sayıda seramik ile birlikte bir adet boş kovan ortaya çıkmıştır. Onun dışında iki metre seviyesine kadar kazılmış ve sadece saf kum çıktığı gözlenmiştir. Burada çalışma sonlandırılmıştır.

Resim 78: 28 numaralı açmanın son durumu

Çalışma kemik kalıntısına rastlanan 26 numaralı açmada yoğunlaştırılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmada kemiklerin bir bütünlük içinde olmadığı anlaşılmıştır. Dağınık halde ve insan kemiği (?) olduğu düşünülen kemiklerle birlikte ve çevresinde yoğun şekilde hayvan kemikleri de bulunmuştur. Yoğun kemik kalıntısı sonrası saf

kum gelmeye başlamıştır. Bu alanda 1 metre seviyenin altında orta alanda açmanın 1 metre genişliğinde açılan ilk bölümün hizasında inilmiştir. Burada saf kum dışında herhangi bir kalıntı olmadığı gözlemlenmiş ve ana açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir.

23.08.2023 tarihinde 26 numaralı açmanın mevzi hattını kapsayan bölümünde çalışmaya devam edilmiştir. Burada da saf kumun devam ettiği görülmüş ve çalışma tamamlanmıştır.

Resim 79: 26 numaralı açmanın son durumu

Bu açmanın orta noktasında diğer açmalarla aynı hizada siper inşasında kullanıldığını düşündüğümüz ahşap çivileri bulunmuştur. Çivilerin çıktığı noktanın hemen arkasında doğu profilinde 70 cm seviyede bir adet bıçak/pala? ortaya çıkmıştır. Sap

kısmı kırık ve yoğun korozyona uğramış bıçak/pala çıkarılmıştır. Aynı hizada 80 cm seviyede ise boş kovan gelmeye başlamıştır.

Resim 80: Sap kısmı kırık ve yoğun korozyona uğramış bıçak/pala

17 numaralı açmada daha önce çıkan duvarın güneye doğru devam edip etmediği ve ait olduğu yapının anlaşılması için açmanın daha geniş bir alanda kazılmasına karar verilmiştir. Açma çıkan duvarın genişliğini tespit etmek amacıyla öncelikle güneye doğru genişletilmiştir. Duvarın yüz kısmı görülmüş ve duvarın temel seviyesinde genişliğinin 110 cm olduğu görülmüştür. Duvarın güney tarafında yapılan kazıda duvar seviyesinin üzerinde bir adet III. Gordianus dönemine ait 3. yüzyıl Roma sikkesi, biri metal iki adet düğme, kandile ait olduğu düşünülen pirinç (?) metal bir parça ve ne olduğu anlaşılmayan içi boş küçük bir metal obje bulunmuştur.

Resim 81: III. Gordianus dönemine ait 3. yüzyıl Roma sikkeleri, arka yüzünde Romulus ve Remus'un kurdu emmesi resmedilmiştir

Resim 82: 17 numaralı açmada çıkan iki adet düğme ve dikiş amaçlı kullanıldığı düşünülen metal obje

Bu alanda çok az sayıda seramik, kemik ve metal çivi veya parça bulunmuştur. Duvarın güney kısmında duvar seviyesinin altında bir adet boş kovan çıkmıştır. Duvarın temel seviyesinde güney tarafta bir taş döşeme görülmektedir. Duvar ile döşeme arasındaki ilişkinin anlaşılması ve duvarın bir yapıya ait olup olmadığının anlaşılması için açmanın doğu batı ve güney yönünde genişletilerek çalışmaya devam edilmesine karar verilmiştir.

Resim 83: 17 numaralı açmanın genişletilmesi çalışması

27 numaralı açmanın batısındaki alanda ise sırasıyla 29, 30, 31, 32, 33 ve 34 numaralı açmalar açılmıştır. Bu açmaların tamamı alanı hızlıca taramak amacıyla 1x2 metre ebatlarında açılmıştır. 34 numaralı

açmanın siper alanına denk gelme ihtimali doğrultusunda 2x3 metre olarak belirlenmiştir. 22.08.2023 tarihinde 29 numaralı açmada başlatılan çalışma tamamlanmıştır. Açmada yüzeyden gelen birkaç parça seramik ve 1 parça kemik dışında buluntuya rastlanmamıştır. 40 cm toprak dolgu dışında tamamı saf kumdur. 1.70 metre seviyede ıslak kum çıkmaya başlamış su seviyesine yaklaşılması ile birlikte profillerde kumun çökmesi nedeniyle çalışma tamamlandı.

Resim 84: 29 numaralı açmanın son durumu

23.08.2023 tarihinde 29 numaralı açmada yapılan çalışma 30 ve 31 numaralı açmalar için de tekrar edilmiştir.

30 numaralı açmada 1.60 metre seviyede tamamen kum gelmeye başlamıştır ve bu seviyenin altında su çıkmaya başlamıştır. Buluntular azdır.

Resim 85: 30 numaralı açmanın son durumu

31 numaralı açmada ise buluntu aynı şekilde yüzeyden ve çok az olmakla birlikte 1.30 seviyede su çıkmaya başlamıştır.

Resim 86: 31 numaralı açmanın son durumu

32 numaralı açmada ise kemik yoğunluğu fazla olsa da 1.70 seviyede su çıkmıştır. Kemikler farklı seviyelerde ve dağınık olarak çıkmıştır. Kemiklerin insana ait olmadığı anlaşılmıştır.

Resim 87: 32 numaralı açmanın son durumu

33 numaralı açmada az sayıda seramik yüzeyden gelmiştir. Toprak örtünün altında saf kum gelmeye başlamıştır ve 1.50 seviye su çıkmıştır.

Resim 88: 33 numaralı açmanın son durumu

24-25 Ağustos 2023 tarihlerinde 34 numaralı açmada da çalışmaya devam edilmiştir. Bu alanda ortaya çıkan bütün mermiler, boş kovanlar ve bir cephane sandığına ait olduğu düşünülen çok sayıda irili ufaklı çivi, sandık kilit kulpları, menteşe parçaları ve boş kovanların yanı sıra iyi durumda mermiler ve bir kasatura sapı çıkmıştır.

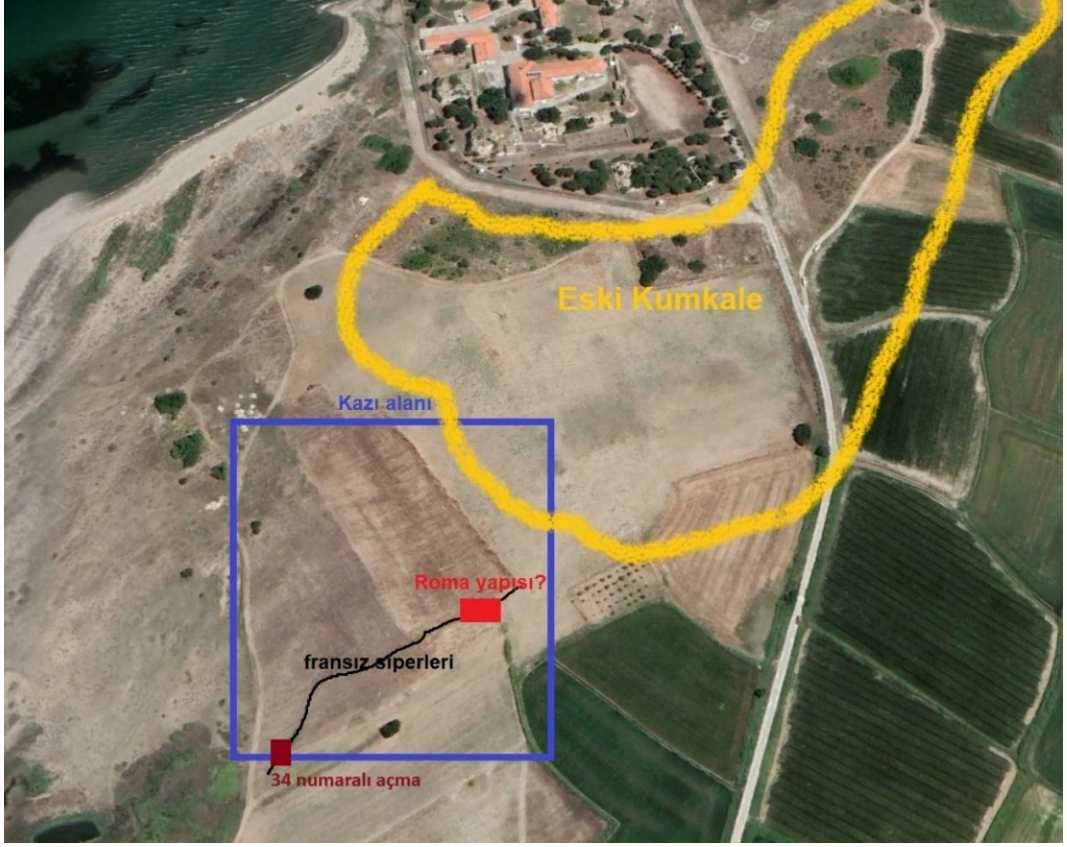

Resim 89: 34 numaralı açmada ortaya çıkan metal buluntular

Burada yapılan kazıda 40 cm altında kum ve kumluk alanda 50 cm seviyede yukarıda sözü geçen malzemeler bulunmuştur. Onun altında saf kum vardır. 1.60 seviyesinde su çıkmaya başlamıştır. 20 cm su seviyesinin altına inilmiş boş olan kum olduğu anlaşılmış ve burada çalışma sonlandırılmıştır. Daha önce belirlenen mevzi hattının güneybatı yönünde devam eden bölümünde çıkan bu buluntular Fransızlar tarafından kurulan bu mevzi hattının köy sınırından başlayarak bataklığa kadar uzanan doğal duvarın arkasından devam ettiğini göstermektedir.

Resim 90: 34 numaralı açmanın son durumu

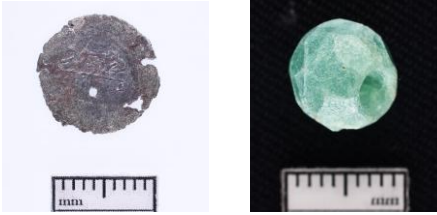
Resim 91: Eski Kumkale ile bataklık arasında yer alan Fransız siper hattı ve 34 numaralı açma

23.08.2023 tarihinde tespit edilen siper hattının kuzeyinde, 23 numaralı açmanın hizasında yeraltı radarı (GPR) kapsamında yapılan çalışmada belirlenen alanı taramaya devam etmek amacıyla 35 numaralı açma 1x3 ebatlarında açılmıştır. Bu alanda yüzeyden gelen az sayıda seramik ve seramik buluntular dışında hiçbir veri elde edilememiştir. 20 cm seviyeden sonra tamamen kum dolgu vardır. 1.70 metre seviyesine kadar inilmiş fakat saf kum dışında hiçbir veri elde edilememiştir.

24.08.2023 tarihinde 35 numaralı açmanın kuzeybatısında tarla sınırının bittiği

noktada 36 numaralı açma açılmıştır. Açma genişliği 1x7 metre ebatlarındadır. Güneydoğu kuzeybatı yönünde belirlenen açmanın yüzeyi yaklaşık 30 cm kumlu yumuşak bir toprak vardır. Bu seviyenin altında güneydoğu tarafında 3 metre alanda alttan saf kum gelmeye başlamıştır. Çalışma bu alanda 25.08.2023 tarihinde de devam etmiştir. Kuzeybatı tarafında kalan dört metrelik kısımda ise kumlu toprağın altında sert bir toprak gelmeye başlamıştır. Bu alan taşlı ve kiremit parçalarının yoğun olduğu bir alandır. Seviye inme çalışmasının devamında bütün açmada sert toprağın devam ettiği anlaşılmıştır. Güney tarafta

kalan kısım meyilli şekilde devam etmektedir. Sert tabaka yaklaşık 60 cm kadardır. Hemen altında ise kum tabakası gelmektedir. Açmanın güney kısmında çok sayıda metal parçalar, çiviler ve kemikler çıkmıştır. Kemikler hayvan kemiğidir. Ağıl veya kiler kapılarında kullanılan kapı kulplarının ve kapı mandalının çıkmış olması, bunun yanında çakı parçası ve bir adet eşek nalı çıkmış olması buranın köyün hemen dışında ağıl veya bir yapıya yakın ahır olabileceğini düşündürmektedir. Bu açmada bir adet sikke ile bir adet de boncuk ortaya çıkmıştır.

Resim 92: 36 numaralı açmada ortaya çıkan buluntular

Resim 93: 36 numaralı açmada ortaya çıkan metal buluntular

34 numaralı açmanın güneybatı tarafında siper hattı olduğu düşünülen çizgi üzerinde 37 numaralı açma açılmıştır. 1x2.5 ebatlarında açılan açmada da 50 cm seviyede bir adet mermi bulunmuştur. Açmanın geri kalan kısmında sadece kum çıkmıştır. 1.60 metre seviyede su çıkmaya başlamıştır. Açmada çalışma tamamlanmıştır.

Resim 94: 37 numaralı açmanın son durumu

37 numaralı açmanın da güneybatısında yine siper hattının devam edip etmediğini anlamak amacıyla 25.08.2023 tarihinde 38 numaralı açma açılmıştır. Yüzeeye yakın bir yerde bir adet mermi çekirdeği bulundu. Yüzeyin ilk 30 cm kısmında neredeyse hiçbir buluntuya rastlanmamıştır. Bu seviyenin altında ise saf kum gelmeye başlamıştır. 28.08.2023 tarihinde çalışmaya devam edilmiştir. 50 cm seviyede açmanın kuzey ve güney tarafında iki büyük metal parça çıkmıştır. Bu da bu seviyede sürekli devam

eden bir mevzi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu açma bataklığa doğru devam eden Fransız mevzi hattının son

açmasıdır. Bataklığa yakın olan bu açmada 1 metre seviyeden sonra siyah balçık gelmeye başlamıştır.

Resim 95: 38 numaralı açmada ortaya çıkan balçık

28.08.2023 tarihinde üç işçi ile 17 numaralı açmada yeniden çalışma başlatıldı. Burada ortaya çıkan duvarın hemen üzerinde ortaya çıkan III. Gordianus dönemine ait 3. yüzyıl Roma sikkesi ve bununla birlikte çıkan pirinç kandil parçası bu duvarın Roma dönemine ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle açma batı ve güney yönünde genişletilerek çalışmaya başlanmıştır.

29.08.2023 tarihinde 17 numaralı açmada çalışmaya devam edilmiştir. Yüzeyle ahşap çivisi birkaç parça metal ve az sayıda seramik kalıntısı dışında metal bir parça bulunmuştur. Dekoratif bir parça olan bu metalin bir anahtarın tutma kısmı olabileceği düşünülmüştür.

Resim 96: 17 numaralı açmada ortaya çıkan metal anahtar parçası?

Duvar seviyesine inme çalışmasına devam edilmiştir. Bu alanda daha önce de belirtildiği gibi duvarın arka kısmına denk gelen alandan batıya doğru Fransız siperi devam ettiği için boş kovanlar gelmeye devam etmiştir. Siperle yaklaşıldığı için gelen boş

kovanlar yüzeye yakın ve karışık tarla toprağı içinden gelmektedir.

Yeraltı radarı (GPR) sonuçların taranması amacıyla ilk sekiz açmanın açıldığı alanın güney tarafında ise tarihi rapor doğrultusunda kazılar yapılmaya başlanmıştır. Kazı alanını ziyaret eden Murat Karataş tarihi raporda belirlediği alanın yeraltı radarı (GPR) yapılan alanın güneyine doğru daha geniş bir alanı kapsadığını fakat o dönemde tarlaların ekili olması nedeniyle radar taraması yapılamadığını belirtmiştir. Bu kapsamda çalışma alanı radar yapılan ve daha önce 1-8 arası numaralı açmalarla sınıranan alanın güney tarafına doğru tarihi raporda çizilen alanın içinde kalacak şekilde yeni açmalar açılmasına karar verilmiştir. Bu alanda 39, 40 ve 41 numaralı 1x2 ebatlarında üç yeni açma açılmıştır. 39 ve 40 numaralı açmalarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Resim 97: 38 numaralı açmanın son hali

Resim 98: 40 numaralı açmanın son hali

Aynı zamanda azmak tarafına doğru seviyenin düşmesi nedeniyle bu iki açmada 60 cm seviyede su çıkmaya başlamıştır. 41 numaralı açmada ise 40 cm seviyeden sonra toprak bataklık toprağı olarak kuru balçık şeklinde gelmeye başlamış bu seviyede üç parça kemik bulunmuştur. Bu seviyenin altında ise yapışkanlığı yüksek sulu balçık çıkmaya başlamıştır.

Resim 99: 41 numaralı açmanın son hali

Aynı alanda batıya doğru 42, 43, 44, 45, 46 numaralı açmalar 1x2 metre ebatlarında açılmış, bunlarda da diğerlerinde olduğu gibi 60-80 cm arasında su çıkmıştır. Bu açmalarda hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.

Resim 100: 42 numaralı açmanın son hali

Resim 101: 43 numaralı açmanın son hali

Resim 102: 44 numaralı açmanın son hali

Resim 103: 45 numaralı açmanın son hali

Resim 104: 46 numaralı açmanın son hali

Nihayetinde radar yapılan alanın güneyini kapsayan tarihi alandaki alanların tamamı kazılmış fakat toplu mezardan ziyade hiçbir veriye rastlanmamıştır.

Bu nedenle de eski köyün sınırına doğru uzandığı tespit edilen siperlerin köye ait yapılarla birleştiğini gözlemlediğimiz 17 numaralı açmada çalışma yoğunlaştırılmıştır. Büyük duvar ile 18 numaralı açmanın kuzeydoğu köşesinde çıkan taşlar arasında bir bağlantı olup olmadığının anlaşılması için iki açma 31.08.2023 tarihinde birleştirilmiş ve 18 numaralı açmadaki taş seviyesine inilinceye kadar 17 numaralı açmada seviye inme çalışmasına devam edilmiştir.

Resim 105: 17 numaralı açmada genişletilen alanda seviye inme çalışması

Genişletilmiş 17 numaralı açmanın içerisinde batıya doğru uzanan taş duvar tamamen ortaya çıkarılmış ve duvarın güneyindeki bütün alanda duvar temel seviyesinin ve 18 numaradaki açmanın köşesinde çıkan taşlarla olan ilişkinin anlaşılması için seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Duvarın güneyinde genişletilmiş açma alanının güney tarafında iki büyük taş ortaya çıkmış ve taşların hiçbir bağlantısı olmadığı anlaşılmış taşlar kaldırılmıştır. Aynı şekilde daha önce açmanın batı tarafında duvarın önünde tespit edilen küçük çukurun çevresinde yoğun şekilde taşlar ortaya çıkmış ve bu taşların da duvarın tahribatı sonucu sağa sola dökülen döküntü taşlar olduğu anlaşılmıştır. Bu taşlarda kaldırılmış ve alanda bir bütün olarak zemin kazılmaya devam edilmiştir. Bu sırada açmanın batı tarafında duvarla bağlantısı olan bir duvarın kuzey-güney yönünde uzandığı tespit edilmiştir.

Resim 106: 17 numaralı açmanın batı bölümünde ortaya çıkan duvarlar

Bu duvarın üst sıraları diğer büyük duvara oranla daha fazla tahrip olmuş ve temel seviyesinde bir sıra şeklinde kalmıştır. Bu duvar doğu batı yönünde uzanan büyük duvarın içine girmekte ve onunla doğrudan bağlantılıdır. Her iki duvarın çevresinde bir yürüme zemini olduğu anlaşılmıştır. Bu yürüme zemini sarımsı ve sert bir killi toprakla yapılmıştır. Duvarların alt kısmında ise hemen kumun üzerini örten yeşilimsi kalın bir kil tabakası mevcuttur. Duvarlara ait taşlar hemen bu yeşilimsi toprağın üzerine konulmuştur. Büyük taş duvar tarla zeminin 30-40 santimetre altındadır. Diğer küçük duvar ise biraz daha fazla tahrip olmuş ve tarla zeminini yaklaşık 60 santimetre altındadır. Her iki duvarın birleştiği doğu tarafına bakan köşede iki adet delikli taş bulunmuştur. Bu taşlar sert zeminin altından gelmişlerdir.

Resim 107: 17 numaralı açmada ortaya çıkan delikli taşlar

Bu taşlar söz edilen sarımsı sert toprağın üzerinden gelmiştir. Bu sarımsı toprağın içinden aynı zamanda iki adet küçük kabuklu fosili gelmiştir. Bu da bize bu sarımsı toprağın farklı bir yerden buraya getirilerek inşa edilen yapının zemininde kullanıldığını göstermektedir.

Resim 108: Fosil örnekleri

İki duvarın birleştiği kısmın batı tarafında ise kalın metal çiviler, zincir parçaları ve birbirine bağlı biri kazı sırasında kısmen kırılmış 2 adet bağlama halkası bulunmuştur. Yeşil killi toprağın içinden gelen bu metal buluntular bunların burada bir zemine çakılı olabileceğini düşündürmektedir.

Resim 109: Halka ve zincir parçası

Bütün bu alanda yapılan çalışmalar burada uzun bir duvar ve buna bağlı küçük duvarlar olduğunu göstermiştir. Yeşil kil zeminin altında kilin etkisiyle sertleştiği düşünülen ince bir kum tabakasının hemen altından saf kum gelmeye başlamış ve ardından suya ulaşmıştır.

Resim 110: 17 numaralı açmada duvar ve zeminler korunmuş ve yapılan küçük sondajla bu alanda zeminin altından yine saf kum gelmeye başlamıştır

Bu nedenle de yapının dönemini ve işlevini net olarak anlayabilmek adına açmanın batı tarafına duvarın arka kısmında kalan siper hizasını da gözeterek doğu batı yönünde uzanan 7x6 ebatlarında 47 numaralı yeni bir açma açılmaya başlanmıştır.

Resim 111: 47 numaralı açma alanı

Açma yüzeyindeki yoğun ot ve dikenler temizlenmiş ve kazı çalışmasına başlanmıştır. Bu hizadaki diğer alanlarda olduğu gibi yaklaşık 40 santimetre seviyedeki bütün toprak işlenmiş tarla toprağıdır. Bu alanda da tarla toprağın içinde açmanın güneyinde iki adet boş kovan ve bir adet mermi gelmiş olması duvarın arka tarafında mevzi ya da siper olduğunu tarla işleme sırasında da bunların dağıldığını göstermektedir. Bunun en büyük kanıtı ise pulluklara takılan boş kovanların birçoğunun kazı başından beri kırık şeklinde ele geçmiş olmasıdır.

05.09.2023 tarihinde 47 numaralı açmada kuzeye doğru seviye inme çalışmasına devam edildi. Açmanın orta noktasında doğu batı yönünde büyük duvarın devamında taşlar çıkmaya başlamıştır. Duvarın burada devam ettiği anlaşılmaktadır. Duvar tarla seviyesinin yaklaşık 40 santimetre kadar altından gelmeye başlamıştır. Duvar

seviyesinde ne olduğu anlaşılmayan küçük metal bir obje ve bir adet sikke bulunmuştur.

Duvarın hemen arkasında yapılan seviye inme çalışması sırasında ise yine yoğun olarak boş kovanlar çıkmaya başlamış ve burada siper hattının devam ettiği anlaşılmıştır.

Resim 112: Kırık Fransız boş kovan örnekleri

Resim 113: 47 numaralı açmada ortaya çıkan duvarın arka kısmında ortaya çıkan Fransız boş kovanları

Bu alanda çıkan boş kovan sayısı buradan yaşanan çatışmanın yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir. Toplamda 52 adet boş kovan 1 adet dolu mermi ve 1 adet mermi çekirdeği bulunmuştur. Boş kovaların bir kısmı muhtemelen tarla sürme faaliyetleri sırasında kırılmış ve sadece dip kısımları ele geçmiştir. Burada da boş kovalar neredeyse diğer açmalarda olduğu gibi 50-60 santimetre seviyelerinde ele geçmiştir.

47 numaralı açmanın kuzeyine 1x2 ebatlarında 48 numaralı açma açılmış açmada karışık tarla toprağının 30 santimetre kadar altında orta noktada yoğun taş ve kiremit kırıklarının olduğu kısmen de kül olan bir toprak gelmeye başlamış ve bunun içinden çember şeklinde iki metal parça görülmüştür. Bunların ahşap bir kabın çemberleri olduğu anlaşılmıştır.

Resim 114: 48 numaralı açmada ortaya çıkan metal çemberler

Yayık ve benzeri bir ahşap kaba ait olan metal buluntular kaldırılmış ve seviye inme çalışmasına devam edilmiştir. Fakat açma profilinden de burada köyün kurulması sonrası zeminde herhangi bir kazı yapılmadığı anlaşılmaktadır. Profilde

yerleşim zemin tabakası net bir şekilde görülebilmektedir. Yerleşim dolgusunun sona ermesi sonrası kısmen sert bir kum gelse de zemin tabakasının 40 cm kadar altından saf ve yumuşak kum dolgu gelmeye başlamıştır.

Resim 115: 48 numaralı açmanın son hali

17 numaralı açmanın kuzey tarafına ise 49 numaralı açma 1x3 ebatlarında açılmıştır. Bu açmanın da köy sınırında olduğu anlaşılmış ve bir yapıya ait olduğu anlaşılan duvar kalıntısı dışında herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu açmada da 48 numaralı açmada olduğu gibi aynı seviyede sert bir zemin gelmiştir.

Resim 116: 49 numaralı açmanın son hali

Bu açmanın kuzey tarafına 50 numaralı açma yapılmış ve burada da eski köye ait duvar kalıntısı çıkmıştır. Köy sınırının buraya kadar ulaştığı anlaşılmıştır. Açmada duvar kalıntısı dışında bir veriye ulaşılmamıştır.

Resim 117: 50 numaralı açmanın son hali

Aynı şekilde 50 numaralı açmanın kuzey tarafına açılan 51 numaralı açmada da yüzeye yakın şekilde eski köye ait duvar kalıntıları çıkmıştır. 48-51 numaralı açmalardan elde edilen bütün bu veriler bu alanın köy sınırında kaldığını göstermektedir. Tespit edilen Fransız siper hattının ise kuzeyinde kalan bu alanda toplu bir mezarlık olma olasılığı bulunmamaktadır.

Resim 118: 51 numaralı açmanın son hali

Bu açmaların batı tarafında yeraltı radarı (GPR) yapılan alanın doğu sınırında 52 numaralı açma açılmış burada diğer yeraltı radarı (GPR) yapılan alanlarda olduğu gibi sadece kum çıkmıştır.

Resim 119: 52 numaralı açmanın son hali

Yeraltı radarı (GPR) yapılan alanlarda mezarlık alanı olarak belirlenen son noktada ise 53 numaralı açma açılmış 5x2 ebatlarında açılan bu açmada hiçbir veriye ulaşılmamıştır.

Resim 120: 53 numaralı açmanın son hali

Bu nedenle daha önce belirlenen Fransız siper hattının devam ettiği 47 numaralı açmanın doğu tarafına 54 numaralı açma açılmıştır. Bu açmanın açılma nedeni diğer açmalarda ortaya çıkan ve 47 numaralı açmada da devam eden duvarın eski fotoğraflarda tespit edilen büyük duvarın devam edip etmediğinin anlaşılmasıdır.

Resim 121: Siper hattı boyunca uzanan duvarın 47 numaralı açmadaki kısmı

Eski Kumkale köyüne ait olan ve savaştan hemen sonra çekilen hava fotoğraflarında bu alanda çiftlik ve benzeri bir yapı olduğu ve etrafındaki arazinin bir bahçe duvarıyla çevrildiği görülmektedir. Bu bahçenin kuzeyde kalan duvarının kazdığımız siper hattında yer alan duvar olduğu ve siperin duvar takip ederek azmağa doğru döndüğü anlaşılmıştır. Bu bahçe ile köy arasında bir yol görülmektedir. Bahçe doğuda bu yola kadar uzanmakta ve buradan da yol boyunca güneye devam etmektedir.

Günümüzde de bahçe duvar kalıntıları izlenebilmektedir. Ayrıca Google hava fotoğraflarında da net bir şekilde aynı bahçe duvarının temel duvarlarından kaynaklı hattını koruduğu anlaşılmıştır. 54 numaralı açma ise tamda bahçenin güneye doğru köşe yaptığını düşündüğümüz noktada açılmıştır. Çalışmanın asıl amacını bu bahçe duvarının köşe yaparak güneye doğru devam edip etmediğinin anlaşılmasıdır. Ayrıca 47 numaralı açmada yoğun olarak ortaya çıkan savaşa ait kalıntılar bu

alanda siperin daha güçlü olduğunu ve duvarın doğal bir siper olarak kullanıldığını göstermektedir. Köye giden yolun köşesinde yer alan bu duvar muhtemelen yoğun

çatışma alanı olmalıdır. Bütün bu nedenlerle buradan 5x5 ebatlarında 54 numaralı açma yapılmış ve seviye inme çalışmasına başlanmıştır.

Resim 122: Günümüz hava fotoğrafı üzerine yerleştirilen eski hava fotoğrafında köy sınırı belirlenmiş ve kazıda tespit edilen siper hattının da köyün güneybatı tarafında yer alan bir bahçenin kuzey duvarını takip ettiği anlaşılmıştır. Bu duvarın kuzey bölümünün savaş sırasında kaleyi ele geçiren Fransızlar tarafından doğal bir siper olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Resim 123: 54 numaralı açmanın çalışma alanı ve söz konusu bahçe duvarının kuzeydoğu köşesi

Bu alanın daha önce yol olarak kısmen kullanılmış olması ve duvar kalıntılarının olması nedeniyle yüzey toprağının çok sert olduğu görülmüştür. Bu nedenle de buradan daha uzun soluklu bir çalışma yapılmıştır. Sonuçta söz konusu bahçe duvarının yapılan tahminler doğrultusunda burada bir köşe yaptığı görülmüş ve güneye doğru devam ettiği anlaşılmıştır.

Bu açmada 47 numaralı açmada ve siper hattının büyük bir kısmında tespit edildiği gibi duvarın hemen arka kısmının siper olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Duvarın hemen arkasından ise üç kişiye ait olduğu anlaşılan kafataslarına rastlanmıştır. Bu kafataslarından açmanın batısında yer alan kafatasının neredeyse tamamına yakın diğerlerinin ise aynı şekilde duvara yakın ve zemin seviyesinde olmalarına rağmen parçalanmış oldukları görülmüştür.

Resim 124: 54 numaralı açmada ortaya çıkan kafatası

Resim 125: Tarım tahribatı sonrası parçalanmış iskeletlere ait bazı kemiklerin yanlarında yer alan metaller nedeniyle oksitlendikleri anlaşılmıştır.

Burada yoğun tarım faaliyetinin yanı sıra duvarlara ait düzgün taşların temel seviyesine kadar alınmaları nedeniyle çok fazla tahribat olmuştur. Muhtemelen taş alan kişiler burada kafataslarına rastlamış ve kazıya devam ederek buradaki siperde ölmüş olan askerlerin iskeletlerini tahrip etmişlerdir.

Resim 126: 54 numaralı açmada ortaya çıkan iskeletlere ait dağılmış kemikler

Resim 127: 54 numaralı açmada ortaya çıkan iskeletlere ait dağılmış kemikler

Resim 128: 54 numaralı açmada ortaya çıkan iskeletlere ait dağılmış kemikler

Resim 129: 54 numaralı açmada ortaya iskeletlere ait dağılmış kemikler

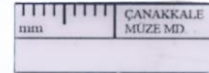
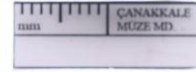
Değerli bir şey bulmak umuduyla iskeletlerin tahrip edildiği ve neredeyse su seviyesine kadar kumun kazıldığı iskeletlere ait diğer kemik parçalarının neredeyse kafataslarından 60 santimetre aşağıda su seviyesinde dahi çıkmasından anlaşılmaktadır.

Resim 130: Farklı seviyelerde ve dağınık olarak bulunan iskelet parçaları ve boş kovanlar

Aynı şekilde savaş kalıntısı olan boş kovanların da farklı seviyelerde çıkmış olması bunun bir diğer göstergesidir. Bu alanda çıkan ve söz konusu faaliyet nedeniyle neredeyse tamamen dağılan iskeletlerin açma alanı içerisindeki bütün parçaları toplanmış ve yapılan ilk değerlendirmede 3

kişiye ait olduğu anlaşılmıştır. Üzerlerinde bulunması muhtemel düğme ve benzeri malzemenin daha önceki tarım ve taş alma faaliyeti sırasında yapılan tahribat da alındığı değerlendirilmiştir. Çünkü bulunan iki adet asker kamuflaj düğmesinden bir tanesi Fransız Deniz subayı düğmesi olup bir diğerrinin Türk askerine ait er düğmesi olduğu yapılan ilk incelemede anlaşılmıştır.

Resim 131: Fransız Deniz Subayı düğmesi, 54 numaralı açma

Düğmelerin her ikisi de güneye doğru uzanan duvarın doğu tarafındaki alanda ve tarla seviyesinden 60 santimetre kadar aşağıda bulunmuştur. Aynı alanda Helenistik döneme ait bir adet Abydos sikkesi bulunmuştur.

Resim 132: 54 numaralı açmada ortaya çıkan ve tamamen korozyona uğramış olan sikke

Duvarın Doğu tarafında daha önce de aynı seviyede ve duvarın yanında bulunan Roma dönemi sikkesi burada eski bir yapının olabileceğini göstermektedir. Aynı şekilde Bakır birçok metal obje bu durumu destekler niteliktedir. Daha önceki açmada duvar seviyesinde çıkan Bakır çiviye benzer bir çivi de burada duvarla aynı seviyede bulunmuştur. Duvarın köşe yaptığı noktanın iç kısmında ise yine 60 santimetre seviyede delikli yuvarlak ve sikkeye benzer metal bir obje bulunmuştur. Fakat sikke olmadığı bellidir. Açma alanında kemiklerle birlikte farklı ebatlarda 5 adet düğme ne olduğu anlaşılmayan bir metal obje de bulunmuştur.

Resim 133: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan düğmeler

Kemiklerin yoğun olarak çıktıkları 80 santimetre kasatura veya benzeri bir teçhizatın kemere asılması için kullanıldığı düşünülen bir askı aparatı bulunmuştur.

Resim 134: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan metal asma aparatı

Aynı seviyelerde kemiklerin olduğu alanda bir adet tabanca mermi çekirdeği ele geçmiştir. Pil olma ihtimali yüksek olan yoğun korozyona uğramış metal bir parça da aynı seviyede çıkmıştır.

Resim 135: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan tabanca mermi çekirdeği

Açmada ki en ilginç buluntu ise tahrip edilen iskeletlerle birlikte yaklaşık 90 santimetre seviyede bulunan bir asker postalına ait deri parçalarıdır. Bu postallarla birlikte çok sayıda postallarda kullanılan pinler ve kopçalar da çıkmıştır. Diğer tarafta iki farklı postala ait olduğu anlaşılan ve ahşap postal topuklarına çakılan nalçalar bulunmuştur.

Resim 136: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ile beraber çıkan postal parçaları ve aparatları

Resim 137: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ve postal parçaları ile birlikte çıkan postal nalçası

Resim 138: 54 numaralı açmada iskelet kalıntıları ve postal parçaları ile birlikte çıkan farklı ikinci bir postal nalçası

Bunlarla birlikte bir adet de kasatura sapı olduğu düşünülen metal bir obje bulunmuştur. Aynı alanda yine bir adet metal Türk er düğmesi olduğu düşünülen bir düğme ve farklı (muhtemelen deri kaplı) bir malzeme kaplı başka bir düğme daha bulunmuştur.

Resim 139: 54 numaralı açmada ortaya çıkan Türk askeri düğmeleri

Siperin köy yolu ile birleştiği ve muhtemelen yoğun çatışmaların yaşandığı bu noktada çok fazla veri ve buluntuya rastlanmıştır. Burada ölen üç asker burada gömüldüler mi yoksa muhtemel bir patlama sonrası siperde üstleri toprakla örtüldüğü için mi kaldıkları tam olarak anlaşılamamıştır. Çünkü iskeletler tamamen dağılmış durumdadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi daha sonraki tahribatlar sonucu tamamen dağılmış olan iskelet parçaları ile birlikte yoğun bir şekilde çatışmanın yaşandığını gösteren boş kovanlar da toplanmıştır. Kemiklerle birlikte yüzeye yakın yani çatışmanın yaşandığı dönemdeki zemine düştüğü görülen ve duvara yakın noktada yer alan iki adet patlamamış bütün mermi bulunmuştur. Burada Fransızlara ait olduğu düşünülen toplamda 50 boş kovan ve 3 adet patlamamış bütün mermi ele geçmiştir. Yanı sıra duvara yakın noktada bir adet Türk mermisine ait çekirdek bulunmuştur. Çekirdeğin duvara çarpması sonucu eğildiği görülmüştür. Kemiklerle birlikte

ayrıca bir adet Türk mavzer boş kovani ve yine 1 adet patlamamış bütün mavzer mermisi çıkmıştır.

Resim 140: 54 numaralı açmada ortaya çıkan Türk mavzer mermisi

Mavzer mermisinin askerin üzerinde diğer mermilerle birlikte duruyor olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü beşli tarağa takılan bu mermilerin tarak kısmına ait parçası mermimin arka kısmında kırılmış olarak bulunmuştur. Mermi ile kaynaşmış bütün haline gelen bu kısım korozyona uğramıştır.

Bütün bu veriler burada ölen askerlerden birinin Türk askeri olma ihtimalini göstermektedir. Yapılan taarruzlarda süngü muharebesinin yapılabileceği kalenin

önündeki ilk Fransız siperi burasıdır. Bu durumda siper içerisinde yaşanan çatışma sırasında bir Fransız Deniz subayı ile birlikte biri Türk olduğu anlaşılan iki de asker ölmüştür.

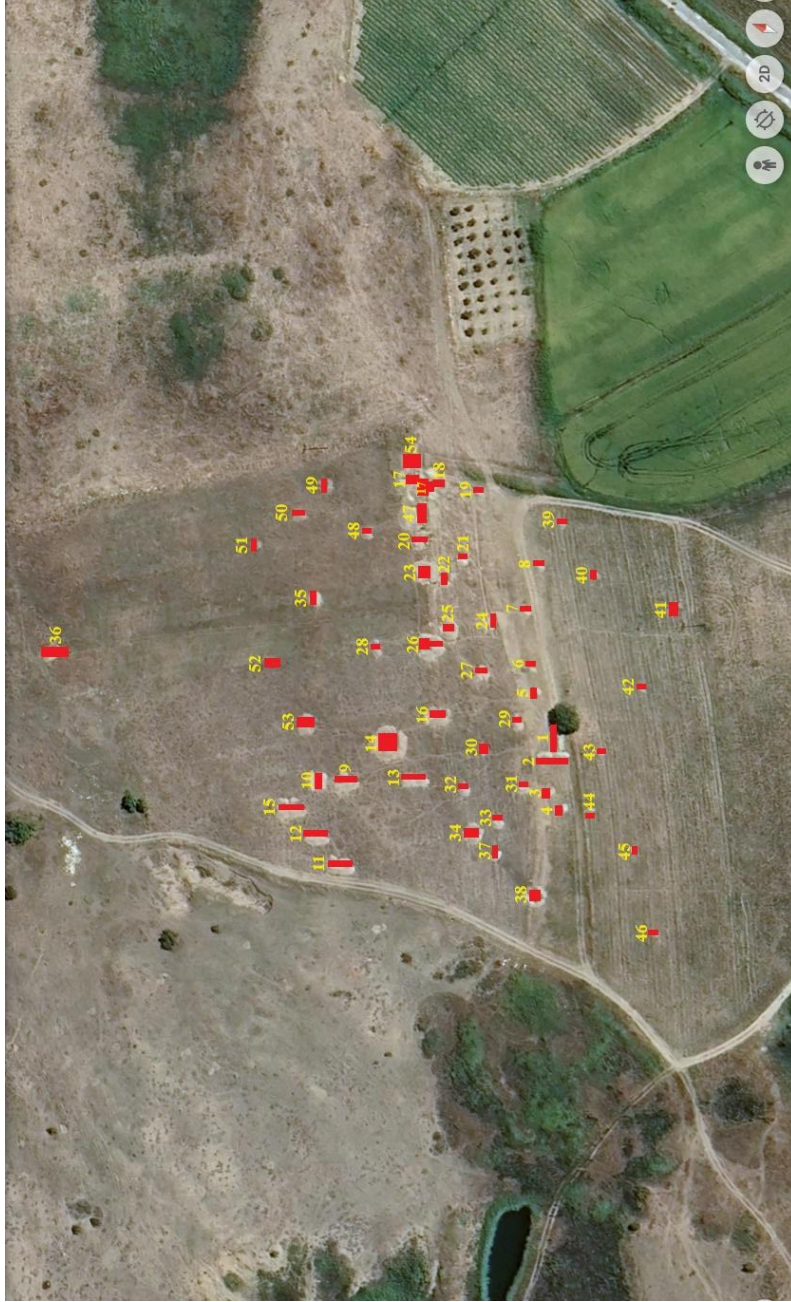
Burada ortaya çıkan iskelet kalıntıları tamamen toplanmış ve gerekli değerlendirmelerin yapılması için müzeye taşınmıştır. İskelet kalıntılarının kaldırılması sonrası açma alanının tamamında saf kum gelmeye başlamış ve açmada yapılan temizlik çalışması sonrası çalışma tamamlanmıştır.

Resim 141: İskelet kalıntılarının hemen altından saf kum gelmeye başlamıştır

Resim 142: 54 numaralı açmanın son hali

Resim 143: Kazı alanı, açma noktaları

Genel Değerlendirme

25 Nisan 1915 tarihinde, sabah saat 04.30 sularında Fransız donanması Kumkale açıklarında savaş pozisyonu almış bulunuyordu. Fransız savaş gemileri, Kumkale ve Kumkale-Orhaniye arasındaki bölgeyi yoğun bir şekilde bombaladıktan sonra Fransız askerleri karaya çıktı.

Kumkale'deki Türk askeri birliği, Fransızların gerçekleştirdiği bombardımana ve karaya çıkan iki Fransız birliğine karşı büyük bir cesaretle karşı koydu. Ancak, sürekli olarak takviye alarak tabur seviyesine ulaşan Fransız kuvvetleri karşısında, Türk birliği kaleden ayrılarak Kumkale köyüne doğru geri çekilmek zorunda kaldı. Sadece yarım takım büyüklüğündeki 6. Bölük'ün ihtiyat gücüyle desteklenebilen Türk takımı, Kumkale'nin sokaklarında Fransızlarla kısa süreli çatışmalara girdi. 6. Bölük komutanı, askerlerini Kumkale mezarlığına doğru çekti. Takım komutanlarından birinin şehit olması, diğerinin yaralanması ve mühimmatın azalmasına rağmen, bölük dirençle savunmasına devam etti ve Kumkale'de Fransız kuvvetlerinin kanadını baskı altında tutarak tüm cephelerinin hareket etmesini engelledi.

Türk birlikleri, Kumkale'yi yeniden ele geçirmek amacıyla saldırıya geçtiğinde, Kumkale sokaklarında yakın mesafeden, göğüs göğse çarpışmalar yaşandı. Fransızlar da direnişlerini daha da sertleştirdiler. Türk taarruzlarının en yoğun olduğu bir anda, Fransızlar beyaz bayrak gösterdi. Yüksek rütbeli bir Fransız subayı, kendi

rütbesine denk bir Türk subayına teslim olmak istedi, ancak aradaki dil farklılığı nedeniyle iletişim kurulamadı.

Teslim alma sürecinin uzaması üzerine Fransız askerleri tekrar toplanarak mevzilerine geri döndüler ve bazı noktalarda silahlı çatışmalar yeniden başladı. Fransız donanması da kendi askerlerine zayıf verme riskine rağmen, Fransız ve Türk birliklerinin iç içe girdiği Kumkale'ye yoğun bir topçu ateşi başlattı. Bunun sonucunda Türk birlikleri, Mezarlık-Kumkale-Orhaniye hattına doğru çekilmek zorunda kaldılar.

Fransızlar Kumkale'de bir kıyı başı elde etmişlerdi ancak iç bölgelere doğru ilerleyemediler. Gelibolu Yarımadası'na çıkarma yapan İngiliz kuvvetlerine destek olmak amacıyla, Seferi Kuvvetler Komutanı General Hamilton'un emriyle, Fransız kuvvetleri 26/27 Nisan 1915 gecesi başarılı bir geri çekilme operasyonu ile bölgeden ayrıldılar.⁸

En son veriler ve bu raporda yer alan belgeler göz önüne alındığında iki gün süren Kumkale Muharebesi'nde 619 askerimiz şehit olmuştur. Savaş sonrası eski Kumkale köyüne bir daha yerleşim olmamasına rağmen burada yaşanan bu iki gün çevre halkı ve Kumkale'yi yeniden ve daha uzak bir noktaya kuran köylüler tarafından hiçbir zaman unutulmamış ve hafızalarında canlı kalmıştır.

Burada şehit olan askerlerin anısına bir anıt yapılması fikri ise 30 yılı aşkın bir süredir

⁸ Osmanlı Tarihi, IX. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Ord. Prof.

Enver Ziya Karal, 429-518 ss. Çanakkale 1915 CD-ROM

güçlü bir şekilde gündemdeki yerini korumuştur. Kumkale eski belediye başkanı Sezai Ercan önderliğinde 1992 yılında gündeme getirilen şehitlik ve anıt yapma fikri, 2015 yılında Çanakkale Savaşlarının 100. yılında yeniden gündeme gelmiş ve hazırlanan proje farklı nedenlerle uygulanamamıştır.

2019 yılına gelindiğinde ise Prof. Dr. Murat Karataş tarafından tarihi belgelere dayandırılarak Kumkale Muharebelerinde şehit olan askerlerin toplu defnedildikleri ileri sürülmüştür. Bu rapora göre harita üzerinde bir alan belirlenmiş ve toplu definin o alanda olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu tarihi rapor doğrultusunda ise 2019 yılında “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” adı altında bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksek Okulu’ndan Doç. Dr. Cahit Çağlar Yalçın, Dr. Öğr. Üyesi Erdem Gündoğdu ve Yük. Müh. Yunus Can Kurban tarafından gerçekleştirilmiş ve 23.09.2019 tarihinde bu çalışma ile ilgili raporlarını tamamlamışlardır. Yeraltı Radarı (GPR) ile Murat Karataş tarafından belirlenen alanın bir kısmında tarama yapılmış ve bu alanlarda anomaliler olduğu vurgulanarak olası mezarlık alanları belirlenmiştir.

Çanakkale Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu’nun 20.12.2022 gün ve 8552 sayılı kararıyla belirlenen alanlarda kurtarma kazısı yapılmasına karar verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından da 23.05.2023 tarih ve E-51337267-160.02.01-3810927 sayılı yazıyla kazı izni verilmiştir. Çanakkale Müze Müdürlüğü başkanlığında yapılan kazı

sonrası belirlenen alanların hiçbirinde herhangi bir mezar kalıntısına ulaşılamamıştır.

Fakat arkeolojik gözlemler doğrultusunda yapılan kazılarda Fransız siperi tespit edilmiş ve siperin eski köy sınırında olan bölümünde üç kişiye ait iskeletlere ulaşılmıştır. Bunlardan birinin şehit olduğu ve birinin de bir Fransız deniz subayı olduğu tespit edilmiştir. Fakat kemikler karışık olarak çıkmıştır. Aynı şekilde bölge halkı ile yapılan görüşmeler sonrası gösterilen iki alanda bulunan iskelet kalıntıları dışında herhangi bir toplu mezar veya bireysel bir mezara ulaşılamamıştır.

Bataklığa yakın bulunan bireysel iskeletlerden bir tanesinin Senegalli bir askere ait olduğu netlik kazanmıştır. Fransızlar tarafından Kumkale çıkarmasında kullanılan Senegalli Müslüman askerlerin bir kısmı savaşta ölmüş bir kısmı da teslim olmuştur. Kumkale Muharebelerinde resmi kayıtlara bakıldığında şehit askerlerimizin sayısı bellidir. Bu nedenle de burada şehit düşen askerlerimiz için bir şehitlik ve anıt yapılması büyük önem arz etmektedir. Fakat yapılacak çalışma arkeolojik araştırma sonrası edinilen bilgiler doğrultusunda yeniden değerlendirilmelidir. Bu araştırma doğrultusunda varılan genel sonuç ve yapılan öneriler aşağıdaki gibidir:

Prof. Dr. Murat Karataş tarafından tarihi belgelere dayandırılarak hazırlanan rapor doğrultusunda Yeraltı Radarı (GPR) yöntemi kullanılarak saha çalışması yapılmış ve “Kumkale Şehitliği Yeri ve Şehit Mezarı Yer Belirleme Çalışması” isimli bir rapor hazırlanarak kurula sunulmuştur. Bu raporda söz edilen anomalilerin

somutlaştırılması amacıyla yukarıda detaylı şekilde söz edilen arkeolojik kazı ve araştırmalar yapılmıştır. Bunların yanında söz konusu raporda tarla olarak kullanıldığı için tarama yapılamadığı söylenen alanlarda da çalışma yapılmıştır. Toplam 54 açma ve 1x1 ebatlarında 415 sondaj yapılmıştır. Fakat olası mezar anomalisi belirlenen söz konusu alanların hiçbirinde herhangi bir mezar kalıntısına rastlanmamıştır. Fakat kazıda elde edilen bilgi ve belgeler Kumkale Muharebelerinin yaşandığı alanın burası olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla Kumkale Şehitliği'nin bu noktada yapılması önemini korumaktadır.

Ayrıca Fransızların sömürge alaylarından olan ve Müslüman Senegal askerlerinden oluşan birliklerin Kumkale Muharebesinde kullanıldıkları kesin olarak anlaşılmıştır. Gelibolu Tarihi Alanı'nda yer alan Fransız mezarlığında da Senegalli askerlere ait mezarların olduğu tespit edilmiştir. Burada yapılacak şehitlik içerisinde de Sömürülen Müslüman Senegalli askerlerin sömürgecilerden ayırt edilme inceliğinin gösterilmesi ve Senegalli Müslüman askerler için şehitlikte bir anıt yapılmasının (temsili bir mezar) önemli olduğu ve bunun Türkiye'nin Afrika ile ilgili uluslararası siyaseti ile de son derece örtüşebileceği, bu konunun hem tarihsel hem de uluslararası politika açısından doğru oldu kanaatindeyiz.

Bu çalışma bize yeraltı radar raporunun; mimarisi olmadan gömülmüş olan şehitliklerin tespitinde yeterli veri vermediğini, sonuçlarının yanıltıcı olabileceğini göstermiştir. Yanı sıra arşiv belgelerinin sahaya ilişkin tespitlerde tek başına yeterli

olmadığı, mutlaka arşiv belgelerindeki verilerin sahada doğrulanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda yüzey araştırması, sözlü tarih ve arkeolojik kazı gibi farklı teknikler kullanılarak doğru bir metodoloji uygulanmış ve bu sayede en verimli sonuçlara ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Acıoğlu, Y. (2015). "Çanakkale'de Osmanlı Kaleleri", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 19, s. 98.
- Aksu, İ. (2008). "Kumkale as an Export Outlet for the Produce of the Troad" *İntep Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale, s. 39-62.
- Altuntaş, O. (2021). *1658-1750 Arasında Bahr-i Sefid Boğazı'nın Savunması: Sedülbahir-Sultanhisarı (Kumkale)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Atabay, M. (2023). "Kumkale'de Yunanlıların Yaptığı Sahte Bir Fransız Anıtı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 35, s. 111-119.
- Borlat, B. (2011). "Milli Mücadele Döneminde Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin Çanakkale Bölgesinde Savaş Hukukuna Aykırı Davranışları Hakkında Kısa Notlar", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10-11, s. 109-126.
- Mehmet Celaleddin, (2007). *Harb-i Umumide Çanakkale Muharebat-ı Berriyyesi Kumkale Muharebatı*, (Yay. Haz. Murat Karataş), Nobel Yayınları, Ankara.
- Esenkaya, A. (2012). "Çanakkale Cephesi'nde Anadolu Yakası Topları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 12, s. 1-34

- Görgülü, İ. (1993). *On Yıllık Harbin Kadrosu, (1912-1922) Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Ankara.
- Güralp, Ş. *Bir Askerin günlüğünden Çanakkale'den Filistin'e*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2003, s.16,18.
- İşcen, Y. (2012). Fransızlar Giderken 500 Esir Götürdü. *Çanakkale 1915 Dergisi*, 12(4), 20-25.
- Karataş, M. (2023). “Çanakkale Cephesinde Kayıp Bir Şehitlik. Halileli 12'lik Batarta Şehitliği”. *Anafarta Dergisi*. 21/Kış. s. 60-67.
- Karataş, M. (2024). “1915 Yılında Kumkale Muharebesinde Şehit Olanların Defnedildiği Alanın Tarihsel Kaynaklarla Tespiti”. *OTAM*. 55/Bahar. s. 101-116.
- Karayar, Y. (2021). *Çanakkale Savaşlarında Anadolu Yakasının Savunması ve Kumkale Muharebesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Körpe, R. (2012). Battlefield Archaeology at Kumkale, Beşige Tepe Kumkale Bölgesi Savaş alanları Arkeolojisi, *Çanakkale 2015*, Mayıs 2012, ss. 14-19.
- Özel, M. K. (2015) “Tarihe Eşlik Eden İz: Kumkale Anma Şehitliği Projesi”, *Çanakkale 1915: Tarih, Ekonomi, Edebiyat ve Sanat*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, s. 589-605.
- Özlu, H. (2019). “Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Muharebelerinde Fransızların Anadolu'ya Geçme Girişimi ve Kumkale Savunması”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 64, s. 313-338
- Prigge, E. R. (2011). *Çanakkale Savaşı Günlüğü*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Selçuk, İ. (1979). *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı I, II*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Şeker, F. (2002). *19. Yüzyıl Ortalarında Kalai Sultaniye Sancağına Bağlı Kumkale Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Thys-Şenocak, L. *Hatice Turhan Sultan; Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, (Çev. A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 131-212.
- <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7576102k/f2.image.r=Kumkale?rk=257512;0>
- <http://www.diggerhistory2.info/graveyards/pages/history/kum-kale.htm>

KARABİGA/PEGAE KALESİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI: İLK GÖZLEMLER ve SONUÇLAR¹ SURVEY AT KARABİGA/PEGAE CASTLE: FIRST OBSERVATIONS AND RESULTS

Oğuz Koçyiğit*

Öz

Marmara Denizi'nin güneyinde yer alan Pegae Kalesi, antik dönemde kuzey Troas'ın önemli kentlerinden biri olarak bilinen Priapos'un üzerine kurulmuştur. Pegae, günümüze ulaşmayı başarabilen ve yarımadayı hem karadan hem de denizden çevreleyen surları ve kale içerisindeki yapı kalıntıları ile birlikte büyük bir Bizans yerleşimi olarak karşımıza çıkar. Burası, sağlam surlarıyla Marmara Denizi'nin güneyine hâkim bir kale olduğu gibi, doğuda Kyzikos batıda ise Lampsakos arasında önemli bir liman ve Granikos (Biga) Vadisi'nin denizle buluştuğu noktada stratejik konumdaki önemli bir ticaret merkezidir. Bu nedenle dönemin bölgede etkin güçleri olan Latinler ve Bizanslılar arasında sürekli olarak el değiştirmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izinleri ile ilk kez 2021 yılında başlanan ve toplam iki sezon gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırmaları ile bu önemli yerleşim alanı hakkındaki bilgilerimiz artmış, kaledeki mevcut kalıntılar modern arkeolojik yöntemlerle belgelenerek analiz edilmiştir. Haritalama ve yer altı görüntüleme çalışmaları başta olmak üzere mevcut kalıntılardaki bozulma ve statik durumlarına ilişkin detaylı analizler gerçekleştirilmiş, çözüm önerileri sunulmuştur. Pegae Kalesi'nde kısa süreli bir yüzey araştırması olarak gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların sonuçlarını bu kısa çalışma boyunca kalenin tarihsel süreç içerisindeki önemine vurgu yaparak değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Pegae, Priapos, Propontis, Bizans Kalesi, Yüzey Araştırması

Abstract

Pegae Castle, located in the south of the Marmara Sea, was settled down on Priapos, which was known as one of the important cities of northern Troas in ancient times. Pegae appears as a large Byzantine settlement with its walls, which have survived to the present day and surround the peninsula from both land and sea, and the remains of the buildings inside the castle. It is a fortress with strong walls that dominates the south of the Marmara Sea, an important port between Kyzikos in the east and Lampsakos

¹ Bu çalışma 18 Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (ÇOMU BAP) tarafından SBA-2021-3647 proje numarası ile desteklenmiştir.

* Prof. Dr., Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ogzkcygt@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9234-6911 (Makale Gönderim Tarihi: 10.12.2024, Makale Kabul Tarihi: 03.02.2025).

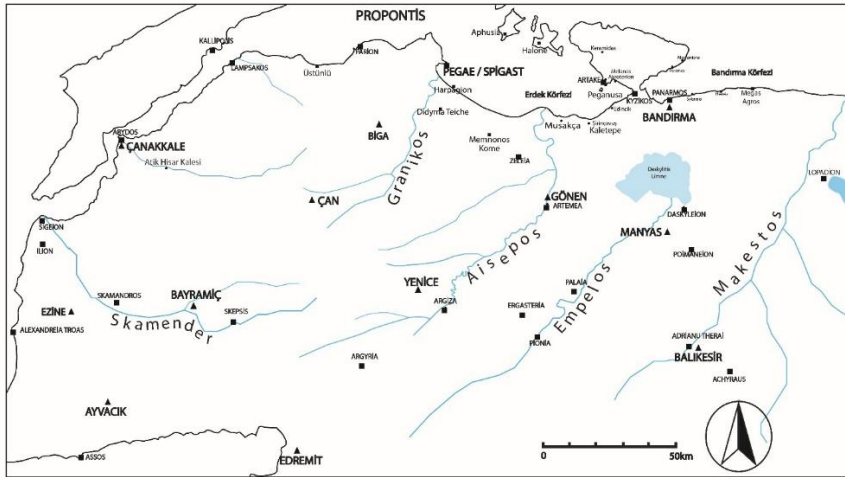
in the west, and an important commercial center in a strategic position at the point where the Granikos (Biga) valley meets the sea. For this reason, it constantly changed hands between the Latins and the Byzantines, who were the real powers in the region at the time. The surveys, which were carried out for the first time in 2021 under the auspices of the Ministry of Culture and Tourism and lasted for two seasons, increased our knowledge of this important settlement area and give an opportunity for documented and analysed the existing ruins in the castle using modern archaeological methods. Detailed analyses of the deterioration and static conditions of the existing ruins, in particular mapping and underground imaging studies were carried out throughout the surveys and solutions proposed. And, in this short paper we will try to evaluate the results of the archaeological studies carried out as a short survey at Pegae Castle by emphasizing the importance of the castle in the historical process.

Keywords: Pegae, Priapos, Propontis, Byzantine Castle, Survey

Giriş

Smintheion Çanakkale'nin kuzeyinde küçük bir sahil kasabası olarak bilinen Karabiga Beldesi sınırları içerisinde yer alan ve Pegae olarak tanımlanan bu kale, Marmara Denizi'ne sokulan düzlük bir yarımada üzerinde yer alır. Bu kale antik dönemde Kuzey Troas'ın önemli kentlerinden biri olarak bilinen ve ismi kaynaklarda sıklıkla geçen Priapos antik kentinin üzerine kurulmuştur (Hasluck, 1910: 98; Leaf, 1923: 75)

(Harita 1). Günümüze ulaşmayı başaran ve yarımadaı hem karadan hem de denizden çevreleyen surları, bu surlara bağlı olarak inşa edilmiş olan heybetli kuleleri ve kale içerisindeki yapı kalıntıları ile bilindik bir Orta Çağ kalesinin ötesinde, büyük bir Bizans yerleşimidir (Leaf, 1923: 75; Müller-Wiener, 1989: 169-170; Foss, 1991: 1615-1616; Aylward, 2006: 179-181; Rose vd., 2007: 90; Belke, 2020: 895-896; Koçyiğit, 2023: 123).

Harita 1: Pegae Kalesi ve çevresi

Kuleleriyle birlikte yaklaşık olarak 700 m'ye varan uzunluktaki kara surlarının inşasına ilk olarak Bithynia bölgesinde bir dizi savunma programı gerçekleştiren Bizans İmparatoru Alexius Komnenos (MS 1081-1118) zamanında başlandığı ve Ioannes Komnenos (MS 1118-1143) zamanında tamamlandığı kabul edilir (Resim 1). Daha sonra bölgede egemenlik kuran Latinlerin ve Nikaea İmparatoru Vatatzes'in de kalede bir takım imar faaliyetlerinde buldukları bilinir (Buchwald, 1979; Foss,

1979: 316-320; Aylward, 2006: 200; Aylward, 2010: 353-356).

Kalenin savunma sistemiyle çağdaş ve ilişkili oldukları anlaşılan rampalar ve hendekler ile birlikte; yerleşim yerinin güneybatısında yer alan sur kapısı olabilecek bazı kalıntılar, yarımadayı boylu boyunca çevreleyen deniz surları ve geniş tonozlarla örtülü sarnıçlar buradaki en önemli yapı kalıntıları olarak göze çarpar.

Resim 1: Pegae Kalesi surlarından görünüm

1. Kalede Gerçekleştirilen Araştırmalar

Pegae olarak tanımlanan bu büyük Orta Çağ yerleşimi geçtiğimiz dönemlerde bazı araştırmalara konu olmuş, üzerine çeşitli yazılar yazılmıştır. Özellikle de ayakta

kalmayı başaran surlar ve yerleşim alanında ele geçen sırlı seramikler üzerine yoğunlaşan bu çalışmalar bizler için oldukça kıymetlidir (Hasluck, 1910: 97 vd. fig. 9-10; Leaf, 1923: 73 vd.; Foss, 1979: 305-312; Foss, 1991: 1615-1616; Foss – Winfield, 1986: 154-155; Müller-Wiener, 1989,

169-174; Brian – Rose vd., 2007: 79-164; Aylward, 2006: 179-203; Aylward, 2010: 342-356; Seramik buluntular için bkz: Rose vd., 2007: 93-96 kat. no. 112-173; Türker, 2018: 1371-1382). Ancak kalenin tarihsel ve arkeolojik değerlerine odaklanan bu bilimsel çalışmaların mevcut kalıntıların belgelenmesi ya da içinde bulunduğumuz dönemde giderek artan tahribata yönelik somut çözüm önerileri getirmediği görülmüştür. Bu eksiklerin giderilmesi ve bölgede artarak devam eden tahribatın niteliğini anlayabilmek – çözüm önerileri sunabilmek adına **Haritalama ve Belgeleme ile Tahribat Tespiti ve Restorasyon Öncesi Hazırlık Çalışmaları** başta olmak üzere **Yer Altı Görüntüleme Çalışmaları, Sualtı ve Antik Liman Çalışmaları** yanında kısa süreli **Müze Çalışmaları**'ndan oluşan toplam iki sezonluk bir yüzey araştırması planlanarak gerçekleştirilmiştir.

1.1 Haritalama ve Belgeleme Çalışmaları

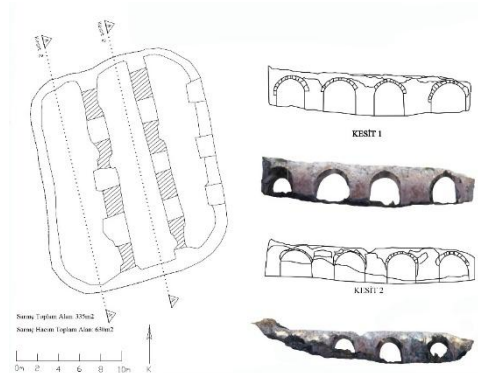
Yüzey araştırmalarındaki ilk sezon çalışmalarının başında gelen haritalama ve belgeleme çalışmaları ağırlıklı olarak yarımada üzerine kurulmuş olan kaleye ait surlar ve bu surlara bağlı kulelerle birlikte, yine kale içerisindeki sarnıç ve diğer bazı yapıların belgelenmesi, kalenin genelinin topografik haritasının çıkarılması ve mevcut yapıların konumlarının belirlenmesi olarak tanımlanabilir (Resim 2). Bu çalışma için ilk olarak İnsansız Hava Araçları ile tüm alanın 45 ve 90 derecelik açılarla ölçümleri yapılmıştır.

İHA ile yapılan bu ölçümlerin ilk olarak GNSS/RTK cihazı yardımıyla arazide

belirlenen yer kontrol noktaları üzerinden dengelenmesi yapılmış, ardından yüksek hassasiyetli nokta bulutu verileri elde edilmiştir. Böylece kale genelinin topografik haritası ve planı çıkarılabilmiş, kaleye ait surlar başta olmak üzere, kale içerisindeki sarnıç ve diğer bazı yapılar belgelenmiştir (Resim 3). Ayrıca, kalenin geneli ve ayakta kalan yapılara ilişkin yüksek çözünürlükte çok sayıda ortofoto elde edilmiş, ortaya çıkan veriler ışığında mimari yapıların kesit ve profilleri çıkartılarak plan tiplerinin vektörel çizimleri yapılmıştır (Koçyiğit, 2023: 122-123).

Resim 2: Kalede gerçekleştirilen haritalama çalışmaları

Resim 3: Kale içerisindeki 3 no'lu sarnıca ait plan ve kesit çizimleri

Kalenin kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, yarımada'yı karadan dikine kesen kara surlarının bütün kuleler dahil, tamamını kapsayacak şekilde detaylı kesitleri elde edilmiştir. Yanı sıra PIX4D ve 3D SURVEY yazılımları ile alanın tamamının modellemesi yapılarak eş yükselti eğrileri, kotları vb. tüm detayları sınıflandırılarak hazırlanmıştır.

Ayrıca, ilerleyen yıllarda alanda yapılacak daha nitelikli ve kapsamlı çalışmalar için bir altyapı oluşturabilmek amacıyla tüm alanın karelağı yapılarak yerinde nokta aplikasyonları uygulanmıştır. Yine GNSS/RTK cihazı yardımı ile ITRF96 koordinat sistemi kullanılarak tüm alanda 20x20'lik karelağlar hazırlanmış, toplam 112 adet aplikasyon noktası oluşturularak, bu noktalardan arazinin durumuna göre belirlenen 71 adet noktaya demir kazık çakılmıştır. Oluşturulan bu nokta aplikasyonları hem gelecek yıllarda kalede yapılacak olan rölöve-restitüsyon ve restorasyon çalışmalarına altlık olacak hem de ilerleyen yıllarda yapılacak olan olası kazı çalışmalarına önemli bir katkı sağlayacaktır.

1.2 Yeraltı Görüntüleme Çalışmaları²

Yüzey altında kalan mevcut arkeolojik kalıntuların yaklaşık yerinin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz yeraltı görüntüleme çalışmaları, kalenin ağırlıklı olarak batı kısmında ve teraslandırılarak kullanılan yerleşim alanında yapılmış olup sahadaki çalışmalar toplam dört gün sürmüştür. Yüzey araştırması kapsamında

kullandığımız yeraltı araştırma, yeraltı penetrasyon ya da yeraltı radarı gibi birçok isimle tanımlanan bu sistem, temel olarak elektromanyetik frekanslar ile yeraltından bilgi toplamaya dayanır. GPR sisteminin dizaynı ise genel olarak yapılacak uygulamaya uygun frekanstaki anten seçimlerine göre yapılır ki bu seçimde etkili olan hedef derinliği, hedef büyüklüğü ve araştırma yapılacak alandır. Bütün bunlardan dolayı Pegae Kalesi'nde en iyi sonuçlara ulaşabilmek amacıyla çalışma alanında hedeflenen sonuçlara yönelik GPR ölçümleri 450 MHz yeraltı radarları ile gerçekleştirilmiş olup, ölçümlerde ağırlıklı olarak 1.00 m. aralıklı RTK-GPS kullanılsa da önem arz eden alanlarda ulaşılacak maksimum çözünürlük için hem yatayda hem düşeyde 50 cm aralıklı RTK-GPS kullanılarak veriler toplanması planlanmıştır (Koçyiğit, 2024: 170-171) (Resim 4).

Resim 4: Kalede RTK-GPS kullanılarak gerçekleştirilen yeraltı görüntüleme çalışmaları

² Kalede gerçekleştirilen yeraltı görüntüleme çalışmaları Çanakkale 18 Mart üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Çağlar YALÇINER sorumluluğunda

ve Dr. Yunus Can KURBAN gözetiminde gerçekleştirilmiş olup kendilerine özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ederim.

Tarama alanı olarak iç kale ve çevresindeki teras alanlarının seçilmesinde, buradaki olası arkeolojik potansiyelin konumlanması ve daha önce burada 2005 yılında C. B. Rose başkanlığında magnetometri yöntemi ile taramalar yapan Granikos Vadisi YüzeY Araştırmaları ekibinin elde ettiği sonuçlar etkili olmuştur diyebiliriz. Bu şekilde hem kalede daha önce Rose ve ekibi tarafından yapılan yer altı görüntüleme çalışmalarının sonuçlarını kontrol etme hem de varsa eğer farklı sonuçlara ulaşabilme imkânı elde etmek amaçlanmıştır (Kalede yapılan daha önceki yeraltı taramaları ve

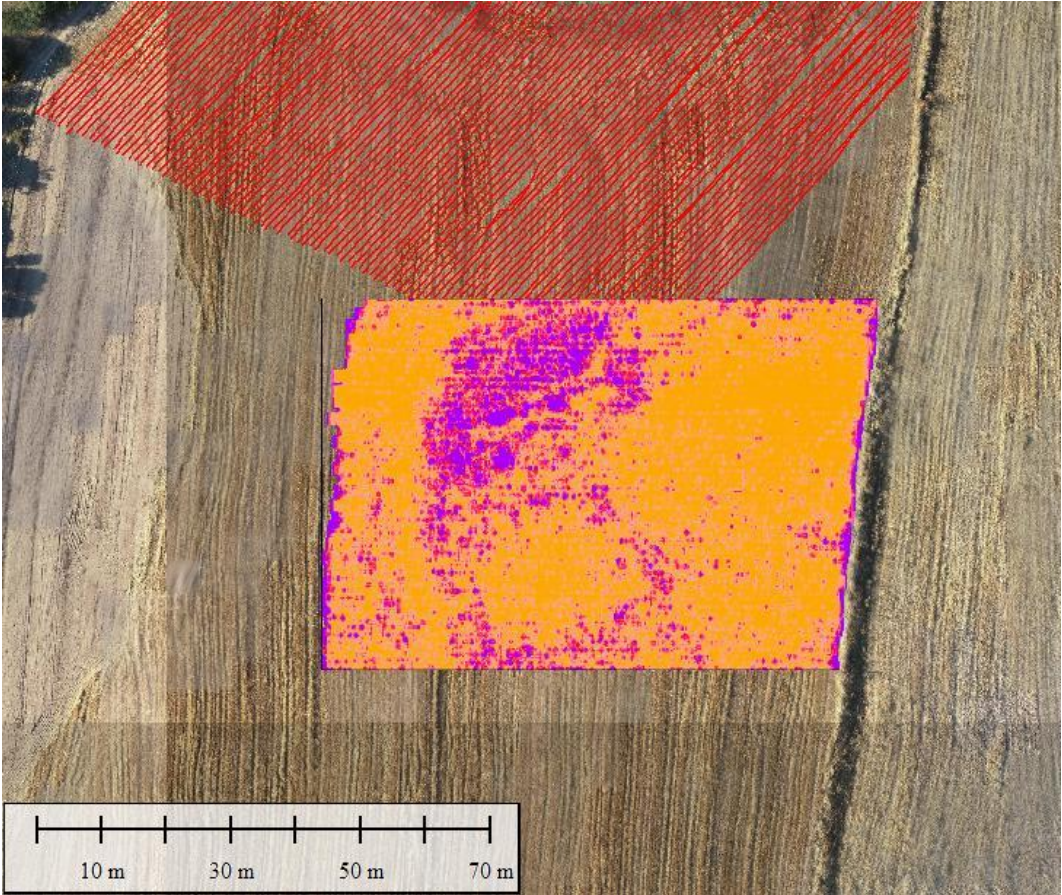
sonuçları için bkz: Rose vd., 2007: 91; Aylward, 2006: 184; Aylward, 2010: 346). Buna göre altısı 50.00 x 50.00 m büyüklüğünde, üçü ise 20.00 x 20.00 m. büyüklüğünde toplam dokuz kare bu çalışma için belirlenmiş ve ilk aşamada 6.200 m²'lik bir alanda ölçümler yapılmıştır. 16 ve 13 numaralı kulelerin hemen doğusunda yer alan büyük karelerde 1.00 m. aralıklı RTK-GPS kullanılmış olup iç kale olarak tanımlanan alanın kuzeydoğusunda, 3 no'lu sarmıcın etrafında yer alan küçük karelerde ise 0.50 m aralıklı RTK-GPS kullanılarak veri toplanmıştır (Koçyiğit, 2024: 170-171) (Resim 5).

Resim 5: Kale içerisinde tarama yapılan alanlar

Yapılan çalışmalar sonucunda ne yazık ki sadece 13 numaralı kulenin doğusunda yer alan plankarelerde arkeolojik kalıntılara ait olabilecek bazı anomaliler tespit edilmiştir. Bu yapısal anomalilerden batıda yer alan dairesel biçimli bir kütle olup, olasılıkla küçük boyutlarda bir sarnıca işaret etmektedir. Açmanın güney köşesinde tespit edilen daha geniş ve dörtgen kütle ise oldukça büyük bir yapılaşmaya işaret etmekte olup,

mahiyetini tespit etmek amacıyla burada 80,00 x 80,00 m büyüklüğünde bir kare daha hazırlanarak ölçüm alanı genişletilmiştir. Yapılan yeni ölçümler sonucunda burada oldukça büyük bir yapının, olasılıkla avlulu ve çok katlı bir binanın varlığına işaret eden sonuçlara ulaşılmıştır (Resim 6). Yüzey araştırmamız kapsamında toplam 22.600 m²'lik bir alanda jeoradar çalışmaları yapılmıştır.

Resim 6: Kale içerisinde avlulu ya da çok katlı yapılara ait olabilecek anomaliler

Resim 7: 2005 yılında yapılan sezyum manyetometri araştırması sonuçlarının uydu fotoğrafı üzerine (siyah-beyaz) ve 2021 yılındaki İHA uçuşları sonrası elde edilen ortofoto üzerine bindirilmiş görüntüsü.

Yeraltı görüntüleme çalışmaları sonunda elde ettiğimiz bu olumlu verilere karşın ne yazık ki, daha önce C. B. Rose ve ekibi tarafından yapılan taramaların sonucunda var olma olasılığından bahsedilen iç kaleye ait teras duvarları ya da geniş bir cadde ile bu cadde üzerindeki giriş kapısı olabilecek kalıntılar tarafımızdan gözlemlenmemiştir. Benzer şekilde o dönemde yapılan taramalar sonucunda elde edilen verilerde de bizim tespit ettiğimiz yapısal anomalilerden bahsedilmediği anlaşılmaktadır (Rose vd., 2007: 91, fig. 7; Aylward, 2006: 184,

fig. 7; Aylward, 2010: 346, fig. 5), (Resim 7).

Bu arkeolojik alanlarda aynı koordinatlarda farklı yöntemlerle yapılan çalışmaların bazen birbirinden değişik sonuçlar verebileceği, hatta yanıltıcı olabileceği anlamına gelmektedir ki bu ilginç durum karşısında jeoradar sonuçlarının arkeolojik kazı ya da sondajlarla kontrol edilmelerinin ne kadar gerekli olduğu anlaşılmıştır.

1.3 Tahribat Tespiti ve Restorasyon Öncesi Hazırlık Çalışmaları³

Pegae Kalesi'nde gerçekleştirilen yüzey araştırmamızın öncelikli amaçlarından bir diğeri de kaledeki tahribatı belirlemek ve bu tahribata yönelik çözüm önerileri sunmak idi. Bu anlamda gerek surlar ve gerekse kaledeki yapılar üzerinde analizler yapılmış ve bu konuda detaylı bir teknik rapor hazırlanmıştır. Buna göre Pegae Kalesi'nde hem iç hem de dış nedenlerden kaynaklanan ve ivedilikle müdahale edilmesi gereken bir dizi bozulma mevcuttur.

İç etkiler kapsamında zemin etüdü ve strüktür gibi temel unsurlar bu konuda yetkin mimar ve mühendislerce araştırılarak projelendirilmesi gereken en önemli sorunlar olup surlarda uygun olmayan malzeme kullanımı ve yanlış uygulamalardan kaynaklanan çok fazla bozulma gözlemlenmiştir. Kalenin farklı dönemlere ait inşaat unsurları ve bundan dolayı kullanılan malzeme ve teknik detaylardaki farklılıklar başta olmak üzere, duvarlarda taş ve tuğla bağlayıcısı olarak kullanılan harcın

³ Kaledeki mimari kalıntıların tahribat ve bozulmaları ekibimizin restoratör üyesi Dr. Öğr. Üyesi Çilem YAVŞAN tarafından tespit edilerek

raporlandırılmıştır. Kendisine özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ederim.

homojen bir nitelik taşımaması, ayrıca kule cephelerinde kullanılan tuğlaların dış etkenlerden kaynaklı şartlara dayanıksız olarak, iyi pişmemiş – kalitesiz malzemeden üretilmiş olması bundaki en önemli sebeptir. Kalitesiz tuğla kullanılarak örülen ya da kaplanan duvarlarda meydana gelen ayrışma, dağılma, aşınma gibi nedenlerle oluşan yüzey kayıpları bugün had safhaya ulaşmış olup kalede yapılacak küçük bir gözlemlerle dahi görülebilir derecededir (Resim 8).

İç etkiler kapsamında ele alınacak bir diğer sorun da özellikle kulelerin yükseltilmesi aşamasında yoğun olarak ahşap hatillara yer verilmiş olmasıdır ki organik bir malzeme olan ve özellikle nem ilişkili dış ortam koşullarına oldukça dayanıksız bir karakter gösteren ahşap hatillaların zaman içinde tamamen çürüyerek yapı taşıyıcı sisteminde büyük boşluklar yarattığı görülmektedir (Koçyiğit, 2023: 123-124).

Dış etkiler kapsamında ise ilk göze çarpan nem ve tuzlu suyun etkisidir. Ayrıca, mevsimsel ısı farklılıkları nedeniyle yaşanan donma-çözünme döngüsü ile gerek harçlı yüzeylerde gerekse taş ve tuğla elemanlarda yoğun bozulma yaşandığı görülmektedir. Deniz kıyısında konumlanan yapı kalıntıları yıl boyu sürekli ve şiddetli rüzgâra maruz kalmakta bu nedenle rüzgârın taşıdığı deniz tuzu ve kum hem yüzeysel aşınmaya hem de çözünebilir tuzların taş, tuğla ve harç dokusuna nüfuz ederek kristalleşme süreciyle bu malzemelerde

parçalanmaya varan bozulmalara yol açmaktadır (Koçyiğit, 2023: 123-124).

Resim 8: Sur kalıntılarında tespit edilen harç bozulmaları ve yapı malzemesi olarak kullanılan tuğlalarda gözlemlenen bozulmalar

Tüm bu iç ve dış koşulların yapı bünyesinde yol açtığı mikro ve makro boşlukların, rüzgarla taşınan bitki tohumlarının tutunması ve yetişmesi için de elverişli alanlar oluşturduğu ve yapı kalıntılarının yoğun bir bitki istilasına uğradığı görülmektedir. Bütün bunlara ek olarak, kale surlarında tespit ettiğimiz bazı noktalardan örnekler olarak harç analizleri yaptırma fırsatı yakaladık⁴.

Burada kalenin 16 no'lu kulesinin batı cephesine bakan kısımdan aldığımız harç örneğinin karakterizasyonunu anlamak için

⁴ Harç analizi konusunda yapmış olduğu çalışmalarını bizlerle paylaşma nezaketi gösteren ve bu konuda destek olan Ayşegül AĞAN'a teşekkür ederim.

laboratuvar ortamında basit bazı kimyasal analizler yapılmış, ayrıca minerolojik özelliklerinin belirlenebilmesi için de hassas mikroskoplarda incelemeler tamamlanmıştır. Buna göre kuleden aldığımız açık gri renkli ve orta-iyi dayanımlı harç örneği, yaklaşık %40 oranında bağlayıcı ve %15-20 oranında karbonatlı agrega içermektedir. Agregalar 8 mm elek ve altı olup, harç içerisinde volkanik kökenli kayalar, kuvars, tuğla kırığı ile az miktarda silikatlaşmış agrega bulunmaktadır. Bağlayıcı olarak kullanılan kirecin kızdırma kaybı sonucuna göre yarı hidrolik olduğu tespit edilmiştir. Örnekte tespit edilen az miktardaki klor (Cl) tuzunun Kale'nin yanı başındaki denizel etkiden kaynaklandığı, eser miktardaki nitrat (NO₃) tuzunun ise çevresel kirliliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

1.4 Yüzey taraması ve arkeolojik potansiyelin tespiti

Kalede haritalama, yeraltı görüntüleme ve korumaya yönelik bu çalışmaların yanında, yerleşimin niteliğinin anlaşılabilmesi adına arazi yüzeyinde bazı taramalar yaparak arkeolojik potansiyelin tespitine ilişkin de çalışmalar sürdürülmüştür. Özellikle kale içerisindeki I. Derece arkeolojik SİT alanında tarım faaliyetlerinin devam etmesi ve tarlaların zaman zaman sürülmesi nedeniyle her geçen gün yeni buluntuların yüzeye çıktığı, tarla sahiplerinin bunları kimi zaman görmezden geldikleri kimi zaman ise tarla kenarlarında biriktirdikleri görülmüş olup bu şekilde Bizans dönemine ilişkin arşitrav blokları, sütunlar, sütunceler, kapı lentoları gibi çeşitli mimari plastik parçaları belgelenmiştir (Resim 9).

Resim 9: Kale içerisinde Bizans dönemine ilişkin mimari plastik parçalar.

Yine yeni sürülmüş tarlalar içerisinde Bizans dönemine ilişkin çok sayıda sırlı ve sırsız seramik parçası gözlemlenmiş olup bu parçalar daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda tespit edilen seramik parçaları ile benzer nitelikteki örneklerdir (Türker, 2018: 1371-1382). Ancak, yaptığımız gözlemlerde önceki araştırmalardan farklı olarak seramik yoğunluğunun sadece iç kale ve çevresinde değil, kale içerisinde genele yayıldığı anlaşılmıştır.

Ayrıca Karabiga belde merkezinde de bazı gözlemler ve tespitler yapılmıştır. Burada mezarlık ve çevresi başta olmak üzere, modern yerleşim sınırları içerisindeki evlerin bahçe ve duvarlarında çok sayıda spolien – devşirme malzeme kullanımına rastlanmış, Bizans dönemi mimari plastik unsurları ile karşılaşmıştır. Olasılıkla kaleden getirildikleri anlaşılan bu parçalar belgelenerek, çalışma kapsamında envanterlenmiştir.

1.5 Sualtı ve Antik Liman Çalışmaları⁵

Araştırmalar kapsamında yarımada'nın güney yamacında yer alan antik limanın durumu ile ilgili de bazı gözlem ve tespitler yapılmış, uydu görüntülerinin de yardımıyla burada limana ait olan, ancak bugün su altında kalan mendirek yapılarının, topografik harita ve planlara aplikasyonları sağlanmıştır.

Ancak, Güney Marmara (Propontis) kıyılarındaki en önemli doğal limanlardan biri

olma özelliği taşıyan Pegae'deki bu limanın, bugün tamamen sular altında kaldığı anlaşılmaktadır (Durdağı, 2004: 50 vd.). Limana ait kalıntıların su altında olması nedeniyle çalışmalar uydu fotoğrafları ve ortofotolar gibi kısıtlı veriler üzerinden yapılmış olup burada yapılacak daha detaylı sualtı tespit ve görüntüleme çalışmalarının limanın mevcut durumu ve kullanım potansiyellerinin değerlendirilmesine katkı sunacağı kanaatindeyiz. Önümüzdeki yıllarda yapılacak aletli dalışlar sonrası olası arkeolojik öğelerin tespiti ile limanı tarihlendirecek veriler elde edilebileceğini söyleyebiliriz.

1.6 Müze Çalışmaları

Arazide sürdürülen bu çalışmaların yanında, Pegae'nin arkeolojik potansiyelini daha iyi anlayabilmek ve önceki yıllarda hem burada hem de yakın çevresinde bulunarak müzeye taşınmış eserleri de değerlendirmek amacıyla, Troya Müze Müdürlüğü'nün izinleri ile Pegae kökenli eserler de değerlendirilmiştir. Buna göre Geç Roma'dan başlayarak Bizans'ın son dönemlerine kadar uzanan bir süreçte, pişmiş toprak seramikler ve kandiller yanında, bronz ve kurşundan liturjik değer taşıyan buluntu ve eserlerin varlığı tespit edilmiştir ve bunlar Pegae'nin tarihsel süreçteki önemini vurgulayan eserler olarak kabul edilebilirler (Resim 10).

⁵ Sualtı çalışmaları ve antik limana ilişkin tespitler ekip üyemiz Doç. Dr. Onur BAMYACI tarafından

gerçekleştirilmiş olup, kendisine özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ederim.

Resim 9: Troya Müzesi'nde yapılan çalışmalar sonunda tespit edilen Pegae kökenli eserler

Sonuç

Pegae Kalesi'nde yaklaşık iki sezon sürdürdüğümüz bu çalışmalar, kısa süreli olmasına rağmen kale surları ve günümüze ulaşmayı başarabilen kalıntıların tamamı sistemli bir şekilde belgelenmiştir. Daha önceki yayınlarda ele alınmamış ya da planlara işlenmemiş olan detaylar tespit edilerek kaydedilmiştir. Bu anlamda kalenin detaylı bir planı ve topografik haritası çıkarılmış, mevcut durumları hakkında analizler yapılmıştır. Kara surlarının ve kale içerisindeki mimari kalıntıların cephe ve kesit çizimleri hazırlanmış, alana ait çok sayıda ortofoto elde edilmiştir. Daha da önemlisi, ilerleyen yıllarda kale'de yapılacak daha nitelikli ve kapsamlı çalışmalar için bir altyapı oluşturabilmek amacıyla tüm alanın karelağı yapılarak yerinde nokta uygulamaları uygulanmıştır.

Oldukça detaylıca tasarlanan yer altı görüntüleme çalışmalarıyla iç kale olarak tanımlanan bölgede taranmış, burada yoğun bir arkeolojik potansiyelin varlığı anlaşılmıştır. Elde edilen veriler ışığında toprak altında kalmış büyük ve hacimli yapıların var olabilecekleri, ileride yapılacak olası çalışmalarda buna göre bir planlama yapılması gerekliliği ortaya konmuştur. Ayrıca, burada gerçekleştirdiğimiz yer altı görüntüleme çalışmaları ile daha önce Pegae Kalesi'nde yer altı görüntüleme çalışmaları yapan C. B. Rose ve ekibinin sonuçlarını da test etme fırsatı yakalanmıştır. Zira, elde ettiğimiz sonuçlar ışığında aynı koordinatlarda farklı yöntemlerde yapılan çalışmaların bazen birbirinden değişik sonuçlar verebileceğini, hatta yanıltıcı olabileceklerini göstermiştir. Bu durum bizlere yer altı görüntüleme sonuçlarının arkeolojik kazı ya da sondajlarla kontrol edilmelerinin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymuştur.

Bu belgeleme odaklı çalışmalar, kale ve kale içerisindeki arkeolojik potansiyelin maruz kaldığı tahribatın yerinde gözlemlenerek, detaylı tespitlerin yapılması ve raporların hazırlanması ile anlam kazanmıştır. Gerek alandaki genel tahribat gerekse surlar üzerinde tespit ettiğimiz ve bir an önce müdahale gerektiren çözümler ya da bozulmalarla ilgili detaylı analizler ve çözüm odaklı raporlar ilgili kurumlara iletilmiş, bu konudaki aciliyetin altı çizilmiştir.

Pegae Kalesi ve çevresindeki mevcut arkeolojik potansiyelin tespiti ve çevreye dağılmış eserlerin tespiti için kapsamlı bir tarama yapılmış, belirlenebilenler kayıt altına alınarak bilimsel çalışmalara altlık oluşturmaları için arşivlenmiştir. Kale kıyılarında ve antik liman olabilecek kalıntılarda gözlemler yapılarak, mevcut durumları kayıt altına alınmıştır.

Kaynakça

- Aylward, W. (2006). The Byzantine Fortifications at Pegae (Priapus) on the Sea of Marmara, *Studia Troica* 16, 179-203.
- Aylward, W. (2010). The Late Byzantine Fortifications at Pegae on the Sea of Marmara, *1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu: Bildiriler*, A. Ödekan (ed.), İstanbul, 342-356.
- Belke, K. (2020). *Bithynien und Hellespont*, Tabula Imperii Byzantini 13, Wien.
- Buchwald, H. (1979). Lascarid Architecture, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 28, 261-296.
- Durdağı, S. (2004). Güney Marmara (Propon-tis) Limanları, *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.
- Foss, C. (1979). Late Byzantine Fortifications in Lydia, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 28, 297-320.
- Foss, C. (1991). Pegai, *Oxford Dictionary of Byzantium* vol.3, (ed. A. Kazhdan), Oxford, 1615-1616.
- Foss, C., D. Winfield, (1986). *Byzantine Fortifications: An Introduction*, Pretoria.
- Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus*, Cambridge.
- Koçyiğit, O. (2023). Karabiga / Pegai Kalesi 2021 Yılı Yüzeysel Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 38/3, (23 - 27 Mayıs 2022), Ankara, 121-132
- Koçyiğit, O. (2024). Karabiga / Pegai Kalesi 2022 Yılı Yüzeysel Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 39/3, (16 - 20 Ekim 2023), Ankara, 169-179.
- Leaf, W. (1923). *Strabo on the Troad*, Cambridge.
- Müller-Wiener, W. (1989). Pegae-Karabiga: Eine Mittelalterliche Stadt, *Jale İnan Armağanı* (ed. N. Başgelen – M. Lugal), İstanbul, 169-174.
- Rose, C. B. vd., (2007). Granicus River Valley Survey Project, 2004-2005, *Studia Troica* 17, 79-164.
- Türker, A. Ç. (2018). Byzantine Glazed Pottery From Pegai Castle, *3. Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi*, Antalya, 1371-1382.

2022-2024 GRANİKOS SAVAŞ ALANI YÜZEY ARAŞTIRMALARI YENİ BULGULAR YENİ SONUÇLAR 2022-2024 GRANICUS BATTLEFIELD SURVEY NEW FINDINGS NEW RESULTS

Reyhan Körpe*

Öz

MÖ 334 yılında Granikos Irmağı kıyısında gerçekleşen savaş, Büyük İskender'in Perslere karşı kazandığı ilk büyük zafer olup, Asya seferinin başlangıcında kritik bir dönüm noktasıdır. Ancak bu önemli savaş alanı, eski çağ araştırmalarında yeterince incelenmemiştir. Bunun başlıca nedeni, şimdiye kadar bölgede detaylı bir arkeolojik yüzey araştırması yapılmamış olmasıdır. Ayrıca, savaş öncesinde ve sonrasında orduların izlediği güzergâhlar konusunda da akademik tartışmalar devam etmektedir. Bu belirsizlikleri gidermek amacıyla 2022 yılında savaş alanının tam konumunu belirlemek için bir arkeolojik yüzey araştırması başlatılmıştır. 2022-2024 yılları arasında yapılan çalışmalar,¹ savaşın daha önce düşünülenin aksine ovanın daha güneyinde gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca, antik kaynaklarda savaşın son safhasının yaşandığı tepenin Höyükbayırı Tepe olabileceği görüşü güçlenmiştir. Bunun yanı sıra, Hisarlı Köyü üzerindeki Çiğdem Tepe'nin, İskender'in Arisbe'den Granikos'a ilerlerken son kamp yeri olan Hermaion olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimer: *Granikos Savaşı, Hermaion, Harpagia, Biga, İskender'in Rotası*

Abstract

The battle, which took place on the banks of the Granicus River in 334 BC, was Alexander the Great's first major victory over the Persians and a critical turning point in the beginning of his Asian campaign. However, this important battlefield has not been sufficiently analyzed in ancient studies. This is mainly due to the fact that no detailed archaeological survey has been conducted in the region so far. In addition, there is ongoing academic debate about the routes taken by the armies before and after the battle. To address these uncertainties, an archaeological survey was initiated in 2022 to determine the exact location of the battlefield. The studies conducted between 2022 and 2024 show that the battle took place further south of the plain, contrary to what was previously thought. In addition, ancient sources have strengthened the view that the hill where the last phase of the battle took place may be Höyükbayırı

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tarih Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, rkorpe@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4019-4722 (Makale Gönderim Tarihi: 02.02.2025, Makale Kabul Tarihi: 10.02.2025).

¹ Yüzey araştırmalarında Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan, Mine DALMIŞ PEMBE, Handan ÖZALPAY ve Abdullah TÜFEKÇİ'ye özverili çalışmaları ve katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Tepe. In addition, Çiğdem Tepe on Hisarlı Village is thought to be Hermaion, Alexander's last camping place as he advanced from Arisbe to Granikos.

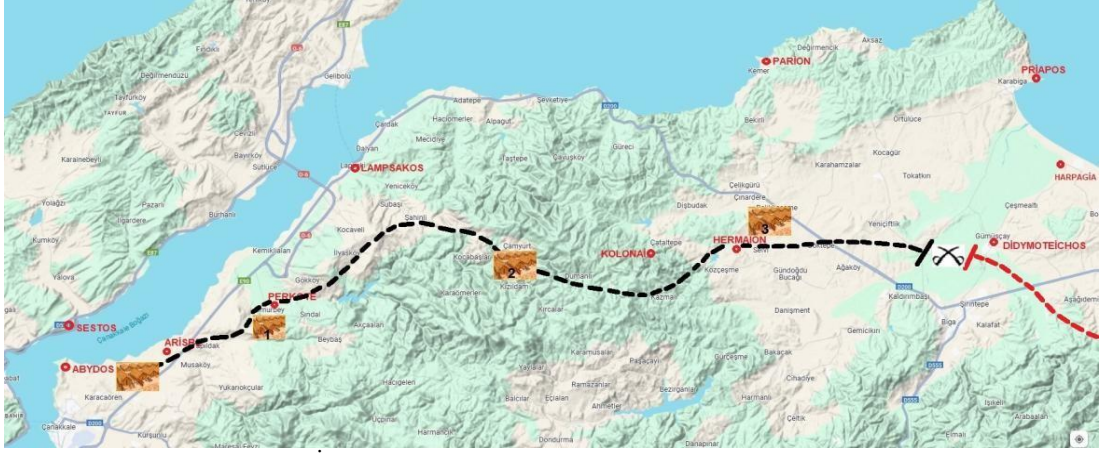
Keywords: *Battle of Granicus, Hermaion, Harpagia, Biga, Alexander's Route*

Giriş: Granikos Savaşı

Smintheion MÖ 334 yılında Anadolu'nun kuzeybatısında, Granikos ırmağı kıyısında Büyük İskender'in Pers ordularını yendiği savaş, eskiçağ tarihinin en önemli olaylarından biri kabul edilir. İskender'in Persler'e karşı ilk büyük zaferi olan ve aynı zamanda ona Asya'nın kapılarını açan bu savaşın yapıldığı yer eski çağ araştırmalarında hak ettiği yeri bulamamıştır. Bunun en önemli sebebi ise şimdiye kadar savaş alanıyla ilgili tam bir arkeolojik araştırmanın gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Ayrıca savaş öncesinde ve sonrasında orduların izlediği güzergahlar konusunda da tartışmalar devam etmektedir. Babası II. Philippos'un ölümünden sonra MÖ 336 yılının Ekim ayında, Makedonya tahtına çıktı. Genç kral tahta çıktığında uzun zamandan beri askeri, siyasi ve ekonomik olarak kapsamlı bir doğu seferinin hazırlıkları yapıyordu. İskender kuzeyde ayaklanan Thrak kabilelerini bastırdıktan sonra, başkaldırmaya niyetlenen Yunan kent devletlerini de kısa sürede kontrol altına almayı başardı. Makedonya ordusunda Philippos II'un zamanından beri ordunun bel

kemiğini 6 m uzunluğunda "sarissa" adı verilen uzun mızraklar taşıyan piyadeler oluşturmaktaydı (Markle, 1978: 483-497; Andronikos, 1970: 91-114; K. Liampi, 1999). Ayrıca orduda Hypaspist'ler özel bir kategori oluşturulardı. Makedonya ordusunun en önemli vurucu gücü Philippos II'un organize ettiği süvarilerdi (Brunt, 1962: 27-42). Makedonya askeri gücü kara ordusunun yanı sıra, Batı Anadolu kıyılarında etkin keşif görevleri yapan güçlü bir donanmayla tamamlanıyordu (Marsden, 1977: 21; Hauben, 1975; Engels, 1978; Brunt, 1963: 27-46).

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, İskender yerine tecrübeli Antipater'i vekil bırakarak Makedonya'dan ayrıldı. Ordu, Pers kralı Xerxes'in 146 yıl önce Yunanistan seferinde kullandığı güzergahı takip ederek MÖ 334 yılının Nisan-Mayıs aylarında Gelibolu yarımadasının batısındaki Sestos'a ulaştı. Buradan gemilerle karşıdaki Abydos kıyılarından Asya'ya geçerek Arisbe ovasında kamp kurdu. Ordunun boğazdan geçişi tamamlandıktan sonra, Arisbe ovasında sayımı yapılmış ve buradan doğuya doğru harekete geçilmiştir (Körpe, 2011).

Resim 1: İskender'in Arisbe'den Granikos'a yaptığı seferin güzergahı

Büyük İskender'in Arisbe ovasında orduya tekrar katılmasından sonra, ordu aşağı yukarı şimdiki modern yolu takip ederek Lampsakos'a kadar gelmiştir. Makedonya ordusu Lampsakos'a uğramadan güneydoğuya yönelirken, öncü süvarileri çevredeki köylere akımlar yaparak ordunun önünü açıyorlardı (Fox, 1973: 118). Lampsakos'tan sonra deniz kıyısını terk ederek, Kolonai kentinin bulunduğu iç kısımdaki dağlık bölgeden Biga'nın batısında, Balıklıçesme yakınlarından ovaya inmiştir. Bu ova içinden, modern yolun biraz daha kuzeyinden bir rota izleyerek Granikos Irmağı'na ulaşmış olmalıdır. Modern araştırmacılar Büyük İskender'in takip ettiği rota konusunda daha çok ordunun yakınından geçtiği antik kentlere göre bir yorum yaparak bir rota oluşturmuşlardır. Fakat ne yazık ki, bölgedeki araştırmaların yetersizliği nedeniyle bu rota konusunda belirsizlik vardır. Günümüzde Abydos'tan başlayarak Granikos'a kadar İskender'in hangi güzergahtan savaş alanına ulaştığı konusunda bir fikrimiz oluşmuş durumdadır. Böylece Kolonai üzerinden Adrasteia ovasındaki Hermatos kasabası yakınlarında Granikos

ırmağına ulaştıkları zaman Granikos'un batısındaki köy ve kasabalar İskender'e boyun eğmiştir (Arrianos 1.11-12).

Bu arada İskender'in Makedonya'dan hareket etmesinden itibaren Pers kuvvetleri Daskyleion yakınlarındaki Zeleia'da toplanmaya başladılar. Pers satrapları ve komutanları savaşı nerede ve nasıl yapacaklarını tartışmak için bir araya geldiler. Pers ordusundaki paralı askerlerin komutanı olan Memnon, yüz yüze çarpışmaktansa Pers ordusunu ülkenin içlerine çekmeyi önerdi (Mc Coy, 1989: 414). Memnon'un önerisi Persler tarafından özellikle topraklarının yakılarak terk edilmesi taktiği nedeniyle kabul görmedi. Pers savaş meclisinin kararı İskender'in ilerleyişini bir an önce durdurmak için hemen saldırıya geçmek oldu. Böylece Pers ordusu Zeleia'dan harekete geçip Granikos ırmağı doğusunda Harpagia-Didymon Teikhos kasabaları arasındaki alçak yamaçlar üzerine yerleşti (Arrianos 1.14.4; 1.15.4; 1.16.2; Plutarkos 16.1; 16.3; Diodoros 17.19.2; 17.18.4; Hammond, 1980: 76,86; Bosworth, 1980: 107-109; Körpe, 2007: 17-26).

Pers ordusunun en önemli unsuru süvarilerdi. Yaklaşık yirmi bin askerden oluşan Pers süvarisi Granikos ovasının doğusundaki yamaçlarda yaklaşık 2,5 km uzunluğunda, on altı süvari sırası şeklinde dizilmişti (Brunt, 1962: 141-155). Sol kanatta sayısı bilinmeyen Yunan paralı askerler ve Memnon'un kendi topraklarından gelen adamlarıyla pozisyon almıştı. Onun yanında Kilikia satrapı Arsames (Diodoros, 17.19.4; Cutrius, 3.4.3), sonra Paphlogonialılar ile birlikte Hellespontos Phrigia satrapı Arsites ve Hyrkanian süvarileriyle Lydia ve İonia satrapı Spithridates yer almaktaydı (Arrianos, 1.16.3; Plutarkos, 16.8). Merkezde yer alan asıl büyük kuvvetin kimlerden oluştuğu bilinmemekle birlikte muhtemelen satrap Mithrovouzanes'in idaresindeki Kapadokialılar olmalıydılar (Arrianos, 1.16.3). Sağ kanat iki bin Baktrialı süvari, Reominthas komutasında diğer iki bin süvari ve bin Medli tarafından tutulmaktaydı (Arrianos, 17.19.4). Süvari sırasının arkasına ise yirmi bin kişiden daha az olan Pers piyadeleri yerleştirilmişti (Arrianos, 1.14.4). Pers ordusundaki Yunan paralı askerlerin sayısının beş bini aşmaması gerekir (Arrianos, 1.16.6; Polyaeos 5.44.4; E. Badian, 1977: 271-293).

Granikos ırmağının batısında ise İskender, ordusunun sol kanadına Kalas komutasında bin sekiz yüz Thessalia'lı süvariye yerleştirdi (Hackel, 1992: 13). Onun yanında Philippos komutasında altı yüz adam ile müttefik süvarileri, daha sonra Agathon'un 150 Tharikia'lı süvarileri yer alıyordu. Bunların yanında Krateros, Meleager, Philip, Koinos ve Perdikkas komutasında her biri bin beş yüz adamdan oluşan altı falanks pezetaeroi vardı. Daha sonra Nikanor komutasındaki üç bin hypaspist

sıralanmıştı. Sağ kanatta Amyntas komutasında altı yüz sarissa taşıyıcı ile yüz elli Paeonian süvarisi, Sokrates komutasında iki yüz hetairoi ve Philotas komutasında bir başka bin altı yüz hetairoi yer almaktaydı. Nihayetinde, bu sıraların gerisinde bin okçu ve Agriae mızraklı süvarileri yerleştirilmişti (Arrianos 1.14.1-3; Droysen, 1917: 166-180). Toplamda, İskender savaş alanına beş bin yüz süvari ve on üç bin piyade sürmekteydi. Sağ kanadın komutasını bizzat kendisi almış, Parmenion'u da sol kanada yerleştirmişti (Arrianos 1.14.1). Makedonyalılar'ın ön sıralarının genişliği düşmanın kendilerini kanatlardan kuşatmaması için Perslerle eşit bir şekilde 2,5 km. uzatılmıştı. Bu yüzden, falankslar yaklaşık sekiz adam derinliğinde, sol kanat süvarileri on, sağ kanat süvarileri de biraz daha fazlaydı. Persler İskender'i fark ettikleri zaman, sağ kanatlarındaki süvari kuvvetlerini merkezden gönderdikleri kuvvetlerle daha da sıklaştırdılar (Arrianos, 1.14.4). İskender, Sokrates'in hetairoi'larına, Paeonianlar, sarissa taşıyanlar ve bin hypaspistle ile birlikte saldırı emri verdi (Arrianos, 1.14.5-6). Bu kuvvetler harekete geçtikten sonra, İskender hetairoi ile birlikte okçular ve mızraklı süvarilerle kendi asıl saldırısını başlattı. Sokrates ve Amyntas komutasındaki ilk hattın saldırısı çok önemliydi. Bunun amacı Pers sağ kanadının saldırısını önlemektir. Karşı kıyıya geçen İskender karşıdan gelen Pers saldırılarını önleyerek, onları yandan kuşatmaya başladı (Hammond, 1980: 75, 84).

Makedonya ordusu, yavaş yavaş üstünlük sağlayarak düşmanlarını geriye itmeye başladı. Çarpışma sırasında, İskender'in hayatı tehlikeye girmişse de Kleitos tarafından kurtarılmıştır. Her bir yönden gelen

baskılar karşısında Pers süvarisi çok fazla dayanamadı (Arrianos, 1.15-16.1). Pezetairoi falanksları Perslerin zayıflamış merkezini çökerttikleri zaman, her iki kanat da kaçmaya başladı (Polyaenos, 4.13.6; Arrianos, 1.16.1).

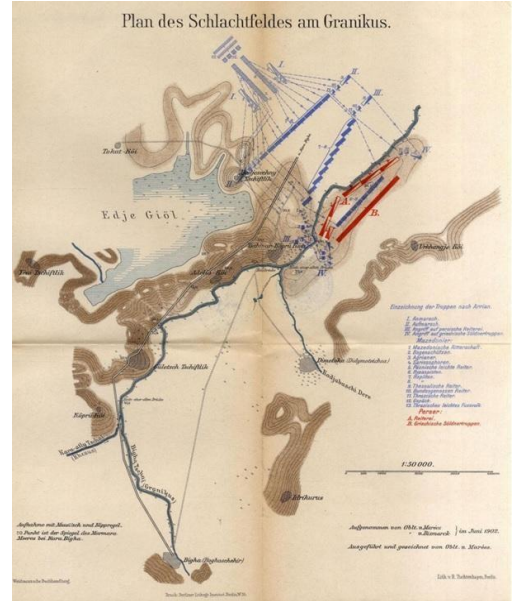
Galipler düşmanın piyadeleri ile karşı karşıya geldiklerinde, bunlar savaş boyunca hareketsiz kalmışlardı. Ama nihayetinde bunlar da çembere alındı ve içlerinden sadece iki bin kişi sağ ele geçirilebildi (Arrianos, 1.16.1-2; Plutarkos, 16.13-15; Robinson, 1952: 169). Pers tarafından aralarında pek çok soyluyla birlikte 1000 süvari öldürüldü. Makedonyalıların kaybı ise yalnızca yirmi beş hetairoi, altmış süvari ve otuz piyade idi.

Ertesi gün, ölen Makedonyalılar, paralı askerler ve Pers soyluları hiçbir cenaze töreni yapılmadan gömülürken, İskender Atina'ya adak olarak sunulmak üzere üzerinde "Philippos'un oğlu İskender ve Spartalılar dışındaki tüm Yunanlar, Asya'da oturan barbarlardan" yazan üç yüz Pers zırhını gönderdi (Arrianos, 1.16.3-6).

Sonuç olarak Granikos savaşı, batı Anadolu'daki Pers kuvvetinin büyük bir kısmının bir anda yok edildiği savaş olmuştur. Bu savaşta Persler askerlerinin yanı sıra pek çok yüksek dereceli komutanı da kaybetti. Pers egemenliği Anadolu'nun büyük bir kısmında tamamen çöktü. İskender kazandığı tek bir zaferle Anadolu'nun kapılarını tamamen açmış oldu.

Savaş Alanı

Antik kaynaklarda Granikos Savaşı hakkında son derece doyurucu bilgiler bulunmakla birlikte tam olarak nerede yapılmış olduğu konusunda bilgilerimiz yetersizdir. Savaşın Granikos Irmağı kıyısında cereyan ettiği şüphe götürmeyen bir gerçek ise de ırmağın tam olarak neresinde meydana geldiği halen tartışılmaktadır. Granikos savaşı ile ilgili yapılan çalışmalarda savaş alanının bulunduğu yeri bizzat görenlerin sayısı çok fazla değildir. Savaş alanının bulunduğu yeri bizzat inceleyen Leaf, Nikolitsis ve Hammond savaşın Çınarköprü köyünün hemen batısında, Gümüşçay'ın doğusundaki ovada olduğu konusunda hemfikirdirler (Kiepert, 1877; Janke, 1904; Judeich, 1908; Leaf, 1912; Nikolitsis, 1974; Foss, 1977; Hammond, 1980).

Resim 2: Janke'nin önerdiği Granikos savaş alanı

Granikos Savaşı ile ilgili yazılmış olan bütün yayınlarda bu üç araştırmacının çalışmaları referans olarak verilmiş ve bu ova neredeyse savaş alanı olarak tescillenmiştir (Devine, 1986: 265-278). Fakat bütün bu araştırmalar hem ovada bulunan diğer yerleşim yerlerinin lokalizasyonu olmadan hem de savaşın olduğu iddia edilen ovada herhangi bir araştırma yapmadan tamamen gözleme dayalı yapılmıştır.

Savaş alanının tam yeri ve ırmağın durumu tartışmalıdır. Savaş hakkında bilgi veren bütün antik kaynaklar Pers piyadelerinin ovanın gerisindeki yaklaşık 20-30 m yüksekliğindeki tepelerin üzerinde, süvarilerin ise ırmağa yakın bir şekilde konuşlandıklarını işaret etmektedir. Arazi tanımlaması temel alındığında, savaş alanı Kocabaş ve Gümüşçay ırmaklarının kesiştiği noktanın kuzeyinde, Çınarköprü köyünün batısı ile Çeşmealtı köyünün batısı ve Gümüşçay beldesinin güneyindeki ovadır (Badian, 1977, 280-282; Foss, 1977: 499; Hammond 1980: 76-80). Modern araştırmacılara göre ırmağın yatağı ile doğudaki alçak tepeler arasındaki yaklaşık 3 kilometrelik mesafe Pers süvarisi ve piyadesi arasında hatırı sayılır bir boşluk oluşturmaktaydı. Bu nedenle Badian, Pers süvarisinin ırmaktan biraz daha uzakta, piyadelere daha yakın konuşlandığını ileri sürerken, Hammond, Granikos'un savaş zamanında yaklaşık 1 kilometre daha doğudan aktığını ve son iki bin yıl içinde yatağının şimdiki konumuna geldiğini iddia etmektedir (Badian, 1977: 282-292; Hammond, 1980: 77). Akarsuların zaman içinde özellikle deprem kuşaklarında olanların yataklarını değiştirmiş oldukları kabul edilen bir gerçektir. Bu durumun Granikos için de geçerli olup olmadığı sadece ırmağın yatağını

değil, savaş alanının durumunu da aydınlatacaktır. Irmağın kenarlarının yüksekliği özellikle ova içinde oldukça derin sayılabilir. Bu nedenle savaş alanıyla ilgili bölgede inceleme yapan bilim adamları bu konunun özellikle üzerinde durmuşlardır. Savaş alanının olduğu düşünülen yerde ırmak kenarı 8-10 m kadar dikleşebilmektedir. Irmağın günümüzdeki bu fiziki yapısı ve görüntüsü ile MÖ 334 yılındaki savaşı yorumlamak için ırmağın ve ovanın yaklaşık 2400 yıllık zaman içinde ne kadar değiştiğini iyi bilmek gerekir.

2004 yılında Çanakkale ilinin doğusunda başlatmış olduğumuz “*Granikos Projesi Arkeolojik Yüzey Araştırması*” bir anlamda bölgenin tarihi coğrafyasına ışık tutmuştur (Rose & Körpe, 2005: 323-332; Rose & Körpe, 2006a: 67-78; Rose & Körpe, 2007a: 103-116; Rose & Körpe, 2007b: 65-150; Rose & Körpe, 2008: 123-137). Projemizin en önemli amaçlarından biri Granikos savaşındaki orduların pozisyonlarını açıklığa kavuşturmaktır. Bunun için arazinin, özellikle de Granikos ırmağı yatağının son iki bin yıl içinde değişip değişmediğini öğrenmek gerekmiştir. Bu nedenle genellikle Granikos savaşının geçtiği alan olarak bilinen Çınarköprü ve Çeşmealtı köyleri arasındaki ovada jeomorfolojik çalışmalar yapması için Ege Üniversitesi, Coğrafya bölümünden Prof. Dr. İlhan Kayan proje ekibine dahil edilmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleştirilen jeomorfoloji çalışmalarıyla Gümüşçay-Çınarköprü-Çeşmealtı arasındaki alanda sondajlar yapılmıştır.

Resim 3: Granikos savaş alanında, ovada yapılan jeomorfolojik çalışmalar.

Jeomorfolojik araştırmalar özellikle savaş alanının olduğu düşünölen Biga-Çınarköprü arasındaki ovada çay yatağının bölgede araştırmalar yapan bazı eskiçağ tarihçilerinin ileri sürdüğünün aksine hiç değişmediğini ortaya koymuştur (Hammond, 1980: 73-88). Üstelik günümüzde genel olarak Granikos savaş alanı olarak kabul edilen Çınarköprü'nün doğusundaki ovanın savaşın gerçekteleştiği M.Ö. 4. yüzyılda bir savaşın yapılmasına olanak vermeyen, tamamen bataklık bir alan olduğu anlaşılmıştır.

Bölgede yaptığımız çalışmalarda ayrıca ırmak yatağının 1895 yılında, Çınarköprü ile Karabiga arasında Karabiga yakınlarındaki topraklara daha fazla su verebilmek amacıyla yatağının değiştirildiği anlaşılmıştır. Bu yatak değişikliği halen arazide de görölebilmektedir. Irmak eskiden biraz daha doğudan Marmara Denizi'ne akarken, yapılan değişiklikle Karabiga'ya doğru yaklaştırılmıştır.

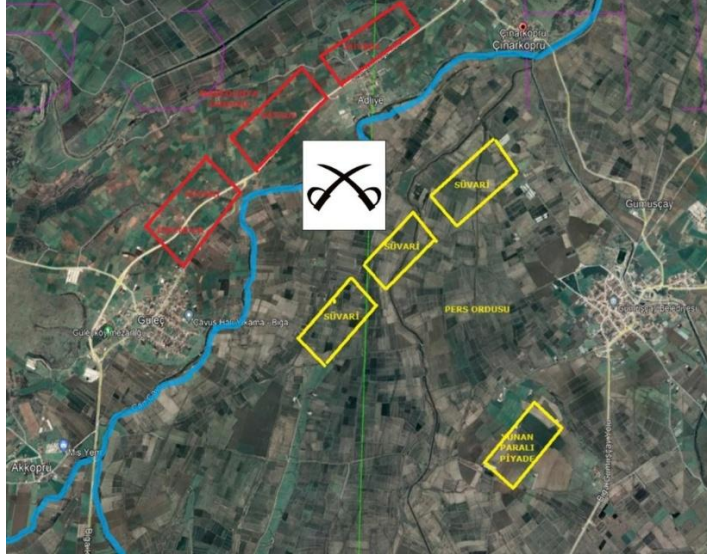
Ayrıca jeomorfolojik araştırmalar savaşın gerçekteleştiği alanın biraz daha doğuda, arazinin o dönemde daha sert ve Granikos ırmağının yatağının daha durağan olduğu

Gümüşçay'ın güneyinde olması gerektiğini düşünörmektedir.

Modern araştırmalarda İskender ve ordusunun Granikos'tan geçişi ırmağın günümüzdeki durumu ve sarp kıyılarına bakılarak oldukça dramatik bir şekilde anlatılmaktadır. Oysa antik kaynaklarda İskender'in atıyla karşıya geçerken ıslanması dışında bu dik yamaçlardan söz edilmez. Oysa 2400 yıllık zaman içinde ovada yer yer 10-15 m.'ye ulaşan alüvyon ırmağın sonraki zamanlarda daha derin bir yatak içinden aktığını göstermektedir. Ayrıca bölgeye gelen araştırmacıların yine ırmak kıyısında yapılan taşkını önleyici ıslah çalışmalarından da haberleri yoktur. İskender ve ordusu şimdikinden çok daha farklı bir Granikos üzerinden karşıya geçmiş olmalıdır. Irmak belki biraz daha geniş ve sığ bir yataktan akıyor olmalıydı.

Günümüzde yoğun bir şekilde tarımsal faaliyet yapılan bu topraklar 2400 yıl boyunca yaklaşık 10 metreye yakın ırmağın getirdiği alüvyonlarla dolmuştur. Bu nedenle yüzejde yapmış olduğumuz yüzejd araştırmalarında, gerekse sondajlarda savaşla ilgili herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Bölgede yapılan arkeolojik yüzejd araştırmaları ile tespit edilen antik yerleşim yerleri ve bu yerleşim yerleri baz alınarak çizilen rota doğrultusunda Büyük İskender ve ordusu Granikos'un batı kıyısına Çınarköprü köyü yakınlarından ulaşmış olmalıdır (Körpe, 2014: 401-414). Savaş alanı da bu köyün doğusunda, Gümüşçay'ın Granikos'a bağlandığı noktadan, Çınarköprü köprüsünün hemen kuzeyine kadarki yere kadar bir bölge dahilinde bir alanda olmalıydı.

Resim 4: Son yapılan araştırmalara göre Granikos savaş alanı.

2022-2024 Yıllarında Yapılan Araştırmalar:

1. Çınarköprü Köyü Çevresinde Yapılan Araştırmalar

Çınarköprü Köyü, Biga İlçesi'nin yaklaşık 9 km kuzeyinde Biga-Karabiga yolu üzerinde ve Biga Çayı'nın batısında yer almaktadır. Granikos Savaşı hakkında

yapılan modern kaynakların çoğu Granikos savaşının ırmağın batısındaki Çınarköprü Köyü'nün yakınında olduğunu düşünmektedir. Çınarköprü'nün kuzeyindeki Kocakaraağaç mevkii ilk defa Judeich tarafından olmak üzere neredeyse tüm araştırmacılar tarafından Granikos Savaşı'nda Makedon ordusunun dizildiği yer olarak gösterilmektedir. Burası günümüzde yazın bile sulak bir alan görünümündedir.

Resim 5: Çınarköprü, Kocakaraağaç mevki.

2. Adliye Köyü Çevresinde Yapılan Araştırmalar

Çınarköprü'nün yaklaşık 1,5 km güneyinde çay kenarında Adliye Köyü bulunmaktadır. Adliye Köyü, çay kıyısındaki Bağlık Tepe'nin güneyinde ve eteklerinde yer alır.

Resim 6: Adliye Köyü, Bağlık Tepe

Bağlık Tepe, Biga'nın kuzeyindeki ovada Granikos'un batı kıyısındaki en stratejik ve doğusundaki ovaya en hâkim tepedir. Granikos Irmağı'na batı yönden ulaşan İskender'in karşıda Gümüştay ve civarındaki ovadaki Pers ordusunu en iyi görebileceği yer burasıdır. Adliye Köyü'nün güneyinde Granikos ırmağı doğuya doğru bir kavis yapmakta ve köyün güneyindeki yamaçlar ile ırmağın kavisi arasında yaklaşık 500 m genişliğinde alçak bir ova bulunmaktadır. Irmağın doğuya doğru kavisi yaptığı bu nokta şimdilik İskender'in ordusunun sağ kanadındaki süvarileri ile karşıya geçtiği en uygun yer gibi gözükmektedir.

3. Güleç Köy, Tosuntaşı Tepe Civarında Yapılan Araştırmalar

Biga ilçesinin yaklaşık 6,5 km. kuzeyinde, Biga ve Karabiga arasında yer alan Güleç Köyü Biga Çayı'na bakan yüksek bir sırt üzerinde yer almaktadır. 4,6 km. kuzeyde

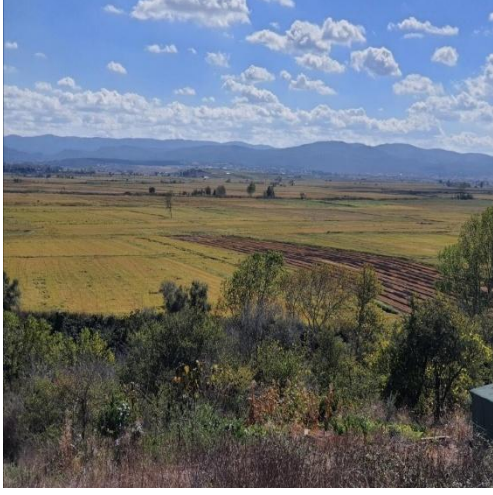
bulunan Çınarköprü ile arasındaki Biga Çayı'nın batısındaki sırtlar Granikos savaşı öncesinde Büyük İskender'in ordusunun dizildiği en uygun yer olarak görülmektedir. Güleç Köyü'nün kuzeyindeki Tosuntaşı Tepe 44 m. yüksekliği ile belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Irmağın batı kıyısından dik bir şekilde yükselmektedir. Ayrıca tepenin aşağısında yer alan oldukça geniş bir ova özellikle Makedon falankslarının Granikos'u geçmeden önce dizilmeleri için de uygun bir alan sağlamaktadır.

Resim 7: Güleç Köy, Tosuntaşı Tepe'nin altındaki ova

4. Gümüştay Beldesi, Höyükbayırı Tepe'de Yapılan Araştırmalar

Gümüştay Beldesi'nin yaklaşık 1 km güneyinde, Biga-Gümüştay karayolunun batısında bulunan Höyükbayırı Tepe, yaklaşık 50 m yüksekliği ile Gümüştay Ovası'ndaki en yüksek tepe konumundadır.

Resim 8: Granikos'un batısından ovanın ve gerideki Höyükbayırı Tepe'nin görünümü

Höyükbayırı, Granikos ırmağının doğusunda belki de en dikkat çekici topografik yükseltilerden biri olmasına rağmen ne yazık ki şimdiye kadar savaş alanı ile ilgili

yapılan araştırmalarda gözden kaçmıştır. Bunun belki de en önemli nedeni daha en başında Granikos savaşının yapıldığı yer olarak Çınarköprü kuzeyinin gösterilmiş olmasıdır. Savaş alanının burada gösterilmiş olmasından sonra hazırlanan savaş planlarında Makedon ordusu Çınarköprü kuzeyindeki Kocakaraağaç mevkiinde sıralanırken Pers süvarileri ırmağın karşı kıyısında dizilmiştir. Yunan paralı askerleri ise daha gerideki Gümüşçay-Çeşmealtı arasındaki alçak sırtlara yerleştirilmektedir. Savaşın son aşamasının yaşandığını düşündüğümüz Höyükbayırı Tepe üzerinde, 2024 yılında yapılan araştırmalarda Kanlıazmak civarındaki bir tarlada bulunan Geç Hellenistik-Erken Roma dönemine ait çanak çömlek parçaları, burada bulunan küçük bir yerleşimi işaret etmektedir.

Resim 9: Höyükbayırı, Kanlıazmak'ta bulunan seramik parçaları

Ayrıca bu civarda tarla sürümüyle açığa çıkan kemikler bulunmuştur. Bulunan bu kemiklerin yetişkin bir erkeğe ait olduğu belirlenmiş, ancak tarlanın sürülmesi nedeniyle daha fazla buluntuya ulaşılamamıştır. Bulunan kemiklerin şimdilik Granikos Savaşı ile bağlantılı olabileceğini söylemek güçtür.

5. Çeşmealtı Köyü, Tepeağıl/Harpagia'da Yapılan Araştırmalar

Çeşmealtı Köyü'nün yaklaşık 5 km kuzeybatısında yer alan Tepeağıl Tepesi Karabiga'dan yaklaşık 7 km ve denizden de 1 km. uzakta bulunmaktadır.

Resim 10: Tepeağıl, Harpagia antik yerleşimi

2004-2007 Yüzeysel araştırmalarında tepe üzerinde yapılan detaylı yüzeysel araştırmaları ve magnetometre çalışmaları tepenin üzerinden batı yamaçlarına doğru uzanan bir antik yerleşimin varlığını teyit etmiştir (Rose & Körpe, 2006a: 72, Fig. 6). Bu alçak tepe üzerinde geçmiş yıllarda yapılan yüzeysel araştırmalarında bulunan arkeolojik buluntular ve özellikle seramikler nedeniyle antik Harpagia olduğu önerilmiştir (Körpe, 2010: 76). Harpagia, Granikos'un hemen doğusunda antik çağlarda varlığı bilinen üç antik kentten biridir (Körpe, 2020: 558).

6. Çeşmealtı Köyü, Kuleağıl Civarında Yapılan Araştırmalar

Antik çağda Granikos olarak bilinen Biga Çayı'nın Marmara Denizi'ne döküldüğü bölgede de incelemeler sırasında Çeşmealtı Köyü'nün yaklaşık 1,8 km. kuzeybatısında küçük bir Bizans yerleşimi tespit edildi. Buradan bulunan sikkeler son derece aşınmış ve parça halinde olsa da okunabilmiştir.

Resim 11: Kuleağıl, Bizans yerleşiminde bulunan Bizans sikkeleri ve yüzük

7. Çelikkörü Köyü, Çatmabayır Mevkiinde Yapılan Araştırmalar

Çanakkale-Biga yolu üzerinde ve Biga İlçesi'nin yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda yer alan Çelikkörü'nde daha önceden kayıtlarımızda yer alan ve köylülerin eski kalıntılarının çıktığını bildirdiği Tekmezar Tepe hakkında bilgi almak için gidilmiştir. Köylü vatandaşların verdiği bilgiler doğrultusunda önce köyün kuzeyindeki Çatmabayır mevkiine gidilmiş ve burada araştırma yapılmıştır. Çatmabayır mevki köyün yaklaşık 1 km kuzeyinde yer alan sırtlardır. Burada yaklaşık 500 metrelik bir alanda çoğunlukla Geç Roma-Bizans dönemine tarihleyebileceğimiz bir yerleşim tespit edilmiştir. Kalıntılar burasının olasılıkla bir çiftlik ya da küçük bir köy yerleşimi olabileceğini göstermektedir.

8. Çelikkörü Köyü, Karatepe'de Yapılan Araştırmalar

Çelikkörü'nün yaklaşık 3 km kuzeybatısında yer alan Karatepe'nin güney yamaçında Roma dönemine ait küçük bir yerleşim yeri tespit edilmiştir. Burası konum itibarıyla çiftlik yapısından ziyade bir gözetleme kulesine benzemektedir. Tarla içinden çıkarılan mimari taşlar kuru duvar halinde burada yığılmıştır. Her iki yerleşim yeri de hem daha erken buluntu vermemesi hem de oldukça sınırlı bir alana yayılmış olmaları nedeniyle Hermaion kenti olmaksızın uzaktırlar.

9. Çelikkörü Köyü, Tekmezar Tepe'de Yapılan Araştırmalar

Çelikkörü Köyü'nde daha önceden bilinen ve tuğla-kiremit parçalarının çıktığı

söylenen köyün batısındaki Tekmezar Tepe üzerinde ise yoğun olmamakla birlikte bu parçalara rastlanmıştır. Köyün yaklaşık 500 m güneyinde Çanakkale-Biga karayolu kenarında bulunan tepe üzerindeki kalıntıların antik bir yerleşimden ziyade Roma-Bizans dönemi bir küçük bir nekropol alanı olduğu düşünülebilir.

10. Kozçeşme Köyü, Pantanınbağı Tepesi ve Civarında Yapılan Araştırmalar

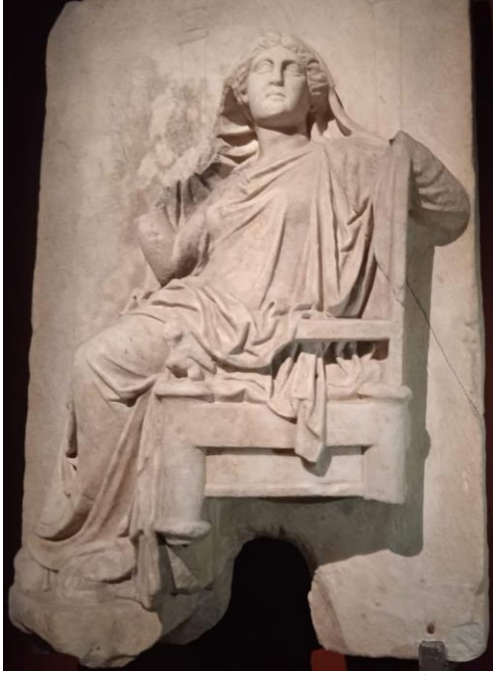
Çelikkörü Köyü'nden sonra, daha kuzeyde yer alan köylerde araştırma başlatıldı. Bu köylerden ilki Kozçeşme Köyü çevresi olmuştur. Biga ilçesinin yaklaşık 17 km doğusunda yer alan Kozçeşme ve çevresinde daha önceden bilinen bazı antik yerleşimler bilinmekteydi. Bu köyde ilk araştırılan yer köyün yaklaşık 1,5 km güneyinde köylülerin Pantanınbağı Tepesi olarak adlandırdığı küçük bir tepe (Taşlık mevki) olmuştur.

Resim 12: Kozçeşme Köyü Taşlık Mevkiindeki antik yerleşim

Tepenin üst kısmında ve kuzey yamaçlarında ele geçen parçalar içinde en erken Hellenistik döneme ait olup, Roma ve Bizans dönemlerine ait parçalar da vardır.

Köy muhtarının verdiği bilgilere göre bu tarlada şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen bir Demeter kabartması çıkmıştır.

Resim 13: Kozçeşme Demeter Kabartması İstanbul Arkeoloji Müzesi

11. Kozçeşme Köyü, Köklükler Mevkiinde Yapılan Araştırmalar

Kozçeşme köyünün yaklaşık 4,5 km güneybatısında Köklükler mevkiinin yukarısında bulunan ve bölgeye hâkim bir noktada bir tümülüs tespit edildi. Kozçeşme'den Çömlekçi Köyü'ne giden tarla yolunun batısında küçük doğal bir tepenin zirvesinde yer almaktadır. Yapılan incelemede 5-6 yıl gibi yakın bir tarihte burada iş makinesiyle bir tümülüsün kazıldığı görülmüştür.

Resim 14: Köklükler Mevkiindeki kaçak kazıyla tahrip edilmiş Tümülüs

12. Kozçeşme Köyü, Besci Mevkiinde Yapılan Araştırmalar

Kozçeşme Köyü civarındaki en geniş antik yerleşim alanı, köyün yaklaşık 2 km. güneydoğusundaki Besci mevkiisidir. Daha önce Kozçeşme ile ilgili yapılan araştırmalarda özellikle bu mevkide birtakım antik parçalar ve eski tuğla-kiremit parçalarının çıktığı öğrenilmiştir. Buradan çıkmış olan bir yazıt halen Troya Müzesi'nde sergilenmektedir.

Resim 15: Kozçeşme Yazıtı, Troya Müzesi

13. Hisarlı Köyü, Zeytintepe’de Yapılan Araştırmalar

Kozçeşme’de yaptığımız araştırmalar sırasında bu köye komşu olan ve kuzeyindeki Hisarlı Köyü’nde de antik kalıntılar olduğu bilgisi alındı. Hisarlı Köyü Biga’nın yaklaşık 17 km batısında bulunmaktadır. Bu köy civarında yaptığımız ilk araştırma Hisarlı Köyünün yaklaşık 1,5 km kuzeyinde, Hisarlı-Balıkliçeşme köy yolunun kenarında yer alan Zeytin Tepe’de olmuştur. Bu tepe üzerinde yaptığımız araştırmada tepenin güneyindeki sırtlarda geniş bir alana yayılmış çanak çömlek parçaları ve tuğla-

kiremit parçaları görüldü. Bu tepenin üzerinde güneye bakan yamaçta kaçak kazılarla açığa çıkarılmış pithos mezarlar tespit edildi.

14. Hisarlı Köyü, Çiğdemtepe’de Yapılan Araştırmalar

Hisarlı Köyü’nün yaklaşık 600 m batısındaki 156 m yüksekliğindeki Çiğdem Tepe civarında eski tuğla kiremit parçalarının çıktığı daha önceden öğrenilmişti. Çiğdem Tepe, Hisarlı ve Kozçeşme köyleri arasında kalmaktadır.

Resim 16: Hisarlı Köyü, Çiğdem Tepe üzerindeki antik yerleşim (Hermaion)

Çiğdem Tepe ve çevresinde kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Yapılan yüzey araştırmasında etrafındaki tarlalardan başlayarak tepenin zirvesine doğru yoğunlaşan

tuğla, kiremit ve çanak çömlek parçaları görülmüştür. Ele geçen çanak çömlek parçaları Erken Tunç Çağı, Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma dönemlerine aittir.

Resim 17: Çığdem Tepe üzerinde ele geçen antik seramik parçaları

Çığdem Tepe bizim bu bölgede aradığımız Hermaion antik yerleşimi için konum olarak en uygun yerde bulunmaktadır.

Jeomorfolojik Araştırmalar

Granikos Savaş alanında 2005 ve 2006 yıllarında paleocoğrafya çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ege Üniversitesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. İlhan Kayan başkanlığındaki bir ekibin gerçekleştirdiği sondaj çalışmaları bu konuda gerçekten de önemli sonuçlar vermiş ve savaş alanı olduğu düşünülen ovanın bu kısmının savaş zamanında bataklık olduğunu ortaya koymuştur (Rose & Körpe, 2007: 107). 2024 yılında bölgede çok daha kapsamlı bir Delgi Sondaj Yöntemli Alüvyal Jeomorfoloji çalışması başlatılmıştır. 2024 yılının ilk sonuçları 18 yıl önce yapılan paleocoğrafya çalışmalarını desteklediği gibi

Ece Gölü ve Granikos Ovasının geçmişi hakkında da ufuk açıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Paleocoğrafya çalışmaları önümüzdeki yıllarda da devam edecektir.

2022-2024 yıllarında gerçekleşen araştırmalarımızın en önemli sonuçlarından biri İskender'in ordusunun Granikos savaşına giderken son kamp alanının yani Hermaion'un tespiti olmuştur. Antik kaynakların anlattıkları ile de uyuşan bu antik yerleşimin Hermaion için en uygun yer olduğunu söyleyebiliriz. Bölgede Granikos savaşı ile ilgili araştırmalarımız devam edecek olup, yeni buluntular ve savaşla ilgili çok daha kesin kanıtların önceki teorilerimizi daha da destekleyeceği gibi, daha farklı sonuçlara da kapı açacağını kabul etmemiz gerekir.

Kaynakça

- Andronikos, M. (1970). Sarissa, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 94, 91-114.
- Badian, E. (1977). The Battle of the Granicus: a New Look, *Ancient Macedonia II, Thessaloniki*, 271-293.
- Bosworth, A.B. (1980). A historical Commentary on Arrian's History of Alexander, Oxford.
- Brunt, P. A. (1962). Persian Accounts of Alexander's Campaigns, *The Classical Quarterly* 12, 27-42.
- Brunt, P.A. (1962). Persian Accounts of Alexander's Campaigns, *The Classical Quarterly, Mew Series*, Vol. 12, No.1, 141-155.
- Brunt, P. A. (1963). Alexander's Macedonian Cavalry, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 83, 27-46.
- Devine, A. M. (1986). Demythologizing the Battle of the Granicus, *Phoenix*, Vol. 40, No. 3, 265-278.
- Droysen, G. (1917). *Geschichte Alexanders des Grossen*, Berlin.
- Engels, D. W. (1978). Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army, Londra.
- Foss, C. (1977). The Battle of the Granicus: a New Look, *Ancient Macedonia II, 1977, Thessaloniki*, 495-502.
- Fox, L. R. (1973). *Alexander the Great*, London.
- Hackel, W. (1992). *The Marshals of Alexander's Empire*, Londra-New York.
- Hammond, N.G.L. (1980). The battle of the Granicus River, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 100, 1980, 73-88.
- Hauben, H. (1975). The expansion of Macedonian Sea-Power under Alexander the Great, *Alexandre le Grand. Image et réalité*, Cenova.
- Janke, A. (1904). Das Schlachtfeld am Granikos. *Globus*, 1904, XXXVI, 129-138.
- Judeich, W. (1908). Die Schlacht am Granikos, *Klio* VIII, 1908, 372-97.
- Kiepert, H. (1877). Das Schlachtfeld am Granicus, *Globus*, XXXII 1877, 263-264.
- Körpe, R. (2007). Troas Bölgesi'nin Antik Yolları, *Kubaba*, Sayı 7, 17-26
- Körpe, R. (2010). Akhaimenid Hakimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545- M.Ö. 334): Arkeolojik Veriler ve Antik Kaynaklar Işığında Tarihsel-Kültürel Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Körpe, R. (2011) Büyük İskender'in Troas'ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı, *Çanak-kale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl: 9, Sayı: 10-11.
- Körpe, R. (2014). Son Yapılan Araştırmaların Işığında Granikos Savaş Alanı, XVII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler, c. I, Ankara 2014, 401-415.
- Körpe, R. (2020). Karesene'den Propontis'e: Granikos Irmağı Havzası Yerleşimleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Parion Studies III / Propontis ve Çevre Kültürleri*, V. Keleş (Ed), İstanbul, 557-567.
- Leaf, W. Troy, (1912). *A Study in Homeric Geography*, London.
- Liampi, K. (1999). *Der Makedonische Schild*, Atina.
- Markle, M. (1978). Use of the Sarissa by Philip and Alexander of Macedon, *American Journal of Archaeology*, Vol. 82, No. 4, 483-497.

- Marsden, E. W. (1977). Macedonian military machinery and its designs under Philip and Alexander, *Αρχαία Μακεδονία*, 2, 211.
- Mc Coy, W. J. (1989). Memnon of Rhodes at the Granicus, *The American Journal of Philology*, 110-414.
- Nikolitsis, N. Th. (1974), The Battle of Granicus, Stockholm.
- Robinson, Jr., C. A. (1952). Alexander's Brutality, *American Journal of Archaeology* 56, 169.
- Rose, B. & Körpe, R. (2005). "The Granicus River Valley Archaeological Survey Project, 2004" XXVII. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 30 Mayıs - 3 Haziran 2005, Antalya, 323-332.
- Rose, B. & Körpe, R. (2006a). "The Granicus River Valley Archaeological Survey Project, 2005" XXVIII. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, Mayıs 2006, Çanakkale, 67-78.
- Rose, B. & Körpe, R. (2006b). "The Granicus River Valley Survey Project 2004-2005 Seasons" *Archaeological Institute of America 2006 Annual Meeting*, Ocak 2006, Montreal, 267.
- Rose, B. & Körpe, R. (2007a). "The Granicus River Valley Archaeological Survey Project, 2006" XXIX. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, Mayıs 2007, Kocaeli, 103-116.
- Rose, B. & Körpe, R. (2007b). The Granicus River Valley Archaeological Survey Project, 2004-2005, *Studia Troica*, Band XVII: 65-150. Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- Rose, B. & Körpe, R. (2008). "The Granicus River Valley Archaeological Survey Project, 2007" XXX. *Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 26-30 Mayıs 2008, Ankara, 123-137.

İNKAYA MAĞARASI KAZILARI INKAYA CAVE EXCAVATIONS

İsmail Özer* - Ece Eren Kural** - Ayşegül Özdemir Başaran*** - Çağdaş Erdem****
Başak Koca Özer*****

Öz

Çanakkale ili Çan ilçesinde bulunan İnkaya Mağarası, 2016 yılında yapılan Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzeysel Araştırması sırasında bulunmuştur. Mağaradaki kazı çalışmaları 2017 yılında başlatılmış ve halen devam etmektedir. Geç Oligosen-Erken Miyosen dönemde gerçekleşen bir volkanizma sonucunda oluşan kayalık sistemindeki İnkaya Mağarası 86.360 – 22.580 yılları arasına tarihlendirilen kültür tabakaları içermektedir. Kazı çalışmalarında elde edilen buluntular çakmaktaşı ve bazalttan üretilmiş yontmataş alet ve parçalarından oluşmaktadır. Bunlar içerisinde büyük oranda olan yonga ağırlıklı üretim örnekleri ve Levallois endüstrisi bulguları mağaranın Orta Paleolitik dönemdeki kullanımını göstermektedir. Mağara ve çevresindeki bulguların çeşitlilik ve yoğunluğu, mağaradaki alan kullanımına ilişkin bilgiler vermektedir. Örneğin mağara ana bölümünün batısı buranın bir ışık alanı olarak kullanıldığına dair bulgular verirken, kuzeye doğru gidildikçe sayıları artan çentikli ve dişlemeli aletler burada deri veya ahşap işleme faaliyetlerinin yapıldığını düşündürmektedir.

Mağara, Kuzey yarımkürede gerçekleşen şiddetli buzul dönemlerinde vadi sığınaklarında yaşam mücadelesi veren insanların Batı Anadolu'daki varlığına yeni kanıtlar sağlamaktadır. Paleolitik Çağ konulu alan çok fazla araştırmanın yapılmadığı bu bölgede İnkaya Mağarası kazısı bulguları Geç Orta Paleolitik dönemde Anadolu ve Balkanlar arasındaki olası kültürel etkileşimlerini aydınlatma potansiyeli taşımaktadır. Bu çalışmada 2017-2023 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarından elde edilen veriler ışığında İnkaya Mağarası sakinleri hakkında kısa bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paleolitik, Kuzeybatı Anadolu, Çanakkale, İnkaya Mağarası, Yontmataş Buluntular

* Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, iozer@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-3859-2326

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, ece.ecern@gmail.com ORCID: 0000-0003-2811-2189

*** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, aysegulozdemir@mku.edu.tr ORCID: 0000-0002-8397-4622

**** Araş. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Mardin/TÜRKİYE, cagdas.erdem@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3587-1116

***** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, bkozer@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-3171-1599 (Makale Gönderim Tarihi: 15.01.2025, Makale Kabul Tarihi: 18.02.2025).

Abstract

The İnkaya Cave, located in the Çan district of Çanakkale province, was discovered during the Muğla and Çanakkale Provinces Surface Survey conducted in 2016. Excavations in the cave began in 2017 and are still ongoing. The rocky system in which İnkaya Cave is situated was formed as a result of volcanic activity during the Late Oligocene–Early Miocene period. The cave contains cultural layers dated between 86,360 and 22,580 years ago. Findings from the excavations consist of knapped stone tools and fragments made of flint and basalt. Among these, the high proportion of flake-based production samples and Levallois industry artifacts indicate that the cave was used during the Middle Paleolithic period. The variety and density of findings inside and around the cave provide important insights into the spatial use of the cave. For instance, findings from the western section of the main chamber suggest that this area was used as a workshop, while notched and denticulated tools increasing towards the north imply that leather or wood processing activities might have taken place there.

The cave provides new evidence for the presence of humans in Western Anatolia during severe glacial periods in the Northern Hemisphere, when people sought refuge in valley shelters. Since there have been very few Paleolithic studies conducted in this region, the findings from the İnkaya Cave excavations have the potential to shed light on possible cultural interactions between Anatolia and the Balkans during the Late Middle Paleolithic period. This study presents a brief evaluation of the inhabitants of İnkaya Cave based on data obtained from excavations conducted between 2017 and 2023.

Keywords: *Middle Paleolithic, Çanakkale, Northwest Anatolia, Lithic remains, Levallois*

Giriş

Smintheion Çanakkale ilinde prehistorik yerleşim alanlarının varlığına dayalı ilk araştırma Kökten tarafından 1949 yılında gerçekleştirilmiştir (Kökten, 1952). Mehmet Özdoğan, Kökten'den 39 yıl sonra 1988 yılında Çan ilçesinde gerçekleştirdiği araştırmada tipolojik olarak Orta Paleolitik Dönem'in sonlarına tarihlenen alet topluluklarından bahsetmiştir (Özdoğan 1990). İlerleyen yıllarda Çanakkale ilinin çeşitli ilçelerinde yapılan farklı araştırmalarda Paleolitik Çağ ile ilişkilendirilebilecek bazı buluntular kayda geçirilmiştir (Yalçıklı, 2013; Özbek, Erdoğan 2014; Dinçer 2017; Birol 2019; Erdoğan vd. 2021; Bulut vd. 2022). Tüm Çanakkale ilini kapsayan

ilk sistematik araştırmalar ise “Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması Projesi” kapsamında 2014-2021 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda Çan ilçesi başta olmak üzere, Ayvacık, Bayramiç, Yenice, Lâpseki ve Gökçeada'da 65 açık alan buluntu yeri ve 1 mağara tespit edilmiştir. Bu lokalitelerde Çanakkale ilinde Alt Paleolitik, Orta Paleolitik ve Epipaleolitik dönemlerin varlığını ve zenginliğini kanıtlayan değişik yoğunlukta yontmataş buluntular tespit edilmiştir (Özer vd. 2020; Özer vd. 2022; Özer 2023a; Özer 2023b).

2016 yılında yapılan Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması projesi sırasında tespit edilen İnkaya Mağarası, Çanakkale il

merkezine 55 km, Çan ilçe merkezine ise 15 km mesafede, Bahadırlı köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Mağaranın da içerisinde bulunduğu Çakmaktepe mevki, 2011 yılında gerçekleştirilen bir kaçak kazı sonrasında açığa çıkartılan Roma dönemi kalıntıları nedeniyle 1. derece sit alanı olarak tescil edilmiştir. Daha sonraki yıllarda alanda yapılan araştırma ve kazı çalışmalarında mağara ve çevresindeki kültür tabakalarının zenginliği ve içerisindeki buluntuların çeşitliliği dikkati çekmiştir. Çan ilçesinde tespit edilen 39 açık alan yerleşim yerinin mağaranın yakın çevresinde konumlanmış olması ve yontmataş buluntularının mağara buluntularıyla da benzerlik göstermesi İnkaya Mağarası'nın bu açık alanlar için bir ana merkez olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Çanakkale ve civardaki illerde de bilinen bir Paleolitik Çağ mağarasının olmaması buranın önemini artırmaktadır.

Yüzey araştırmalarının ilk yılından itibaren Çan ilçesi ve civarında yoğunlaşan bulgular 2016 yılında İnkaya Mağarası'nın keşfi sonrasında bu bölgedeki Paleolitik Çağ insan aktivitelerinin oldukça yoğun olduğunu göstermiştir. İnkaya Mağarası, en az 4 gözden oluşan ana bölümü ve Kuzey-Güney doğrultusunda uzanan 130 metrenin üzerindeki kayalık kütleyle büyük bir Paleolitik Çağ yerleşim alanı olarak kayıtlara geçirilmiştir.

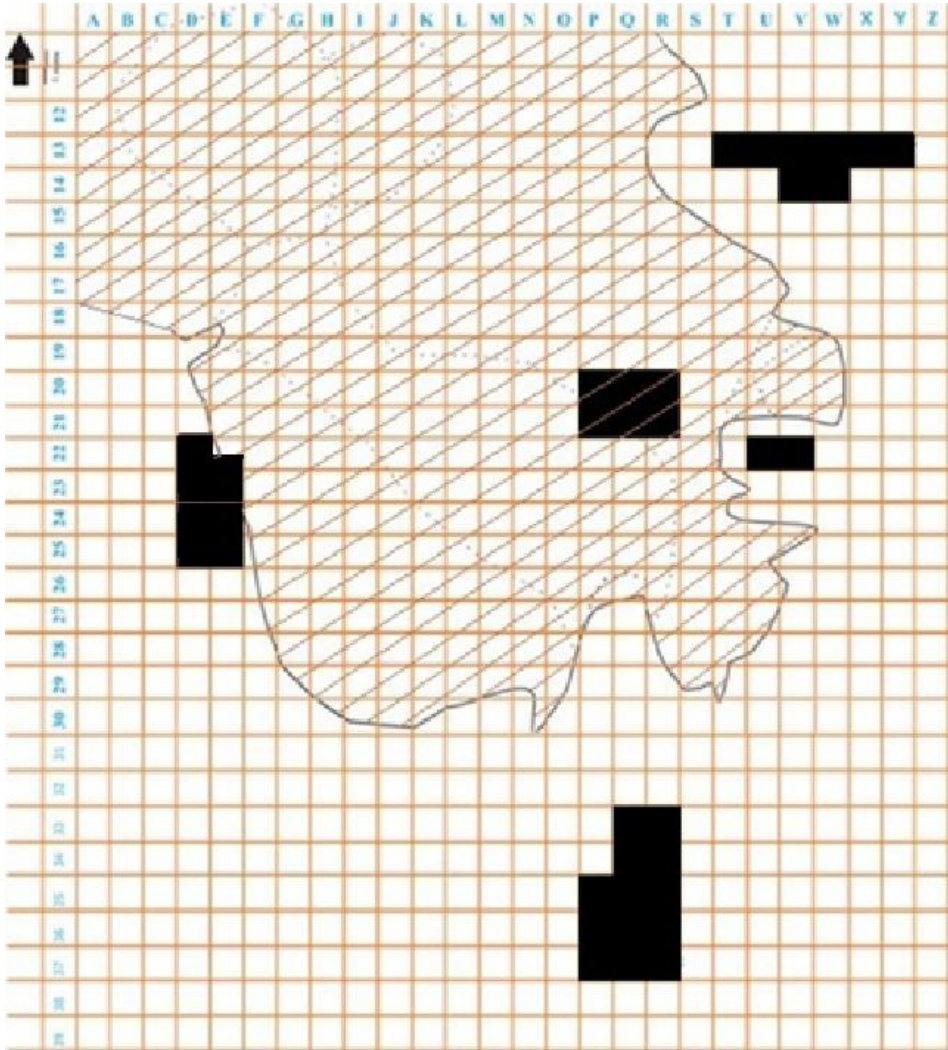
1. Kazı Çalışmaları

Mağaradaki ilk çalışmalar 2017-2020 yılları arasında Çanakkale (Troya) Müzesi başkanlığında kısa süreli kazılar olarak gerçekleştirilmiş ve sonrasında 2021 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararlı Kazı

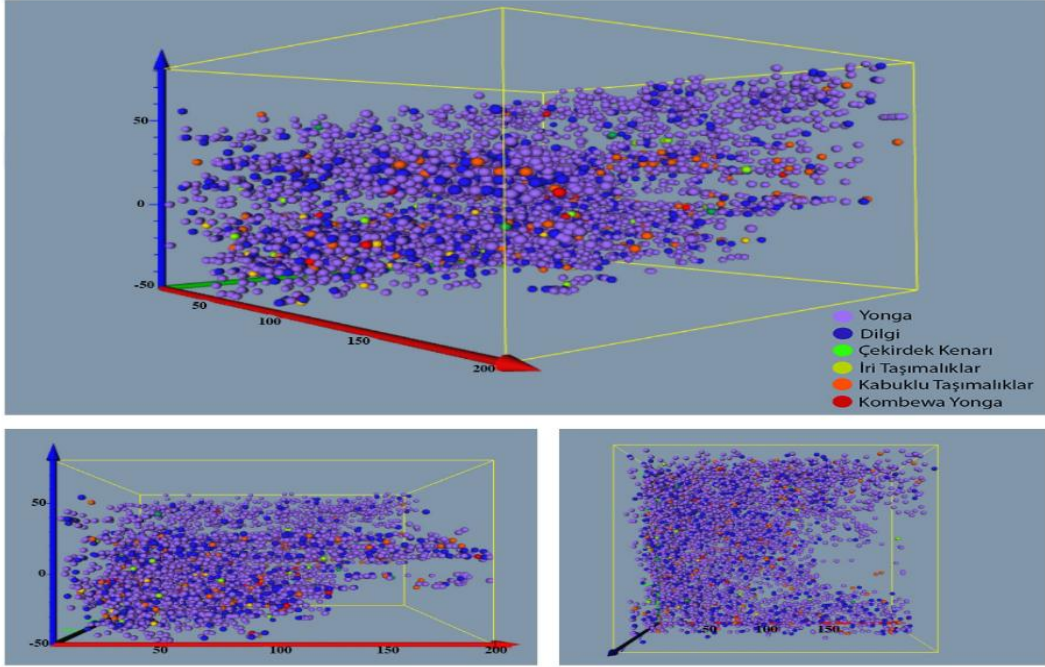
statüsüne dönüştürülmüştür. İnkaya Mağarası Kazısı, Çanakkale'de bu statüde gerçekleştirilen ilk ve tek kazı çalışması olması açısından da önem taşımaktadır (Özer, 2023b). İnkaya sakinlerinin genetik, kültürel ve davranışsal özellikleri hakkında bilimsel veriler elde etmek ana amacıyla gerçekleştirilen kazı çalışmalarında mağara kayalıklarını merkezine alacak şekilde yaklaşık 400 x 250 metrelik bir alana yayılmış olan kültür tabakalarının yoğunluk ve kalınlığını anlayabilmek amacıyla farklı alanlarda 41 adet deneme açması açılmıştır (Figür 1). Şimdiye kadar gerçekleştirilen kazılarda mağaranın farklı kesimlerinin kullanıma bağlı olarak farklı kalınlıkta kültür tabakalarını içerdiği ve yontmataş yoğunluklarının değişken olduğu gözlenmiştir. Mağara kayalıklarının yakın ve uzak çevresinde altı farklı alanda gerçekleştirilen çalışmalar insanların Paleolitik Çağda uzun yıllar boyunca bu bölgede yaşadıklarını göstermektedir. Ana bölümün Batı girişini de içine alacak şekilde yaklaşık 100 m²'lik bir alanın şimdilik 2 metre kalınlığa ulaşan yoğun yontmataş ve döküntüler içeren, ana kayadan kopartıldığı anlaşılan yüzlerce çekirdeğin ve vurgacın kullanılıp terkedildiği, yongalamaların yapıldığı bir işlik alanı olabileceği ortaya çıkartılmıştır. Mağaranın diğer bölümlerinde bu kadar yoğun buluntular içeren kültür tabakaları bulunmamakla birlikte diğer alanlarda da yontmataşların zenginliği dikkat çekmektedir. Mağaranın bu bölümü Bahadırlı Ovası'na hâkim bir konumda ve Batı girişinin hemen çevresinde bulunmaktadır. Bu nedenle işlik alanının insanların sosyalleştikleri ve günlük aktivitelerini planladıkları/değerlendirdikleri bir konumda olduğu düşünülmektedir.

İnkaya Mağarası kazılarında buluntular ilk sezondan itibaren Coğrafi Bilgi Sistemine uygun olarak çıkartılmaktadır. Tamamı 1x1 metre boyutlarındaki açmalardan çıkartılan buluntular x, y, z koordinatları alınarak kaydedilmektedir. Bu sistem mağarada sakinlerinin alan kullanımını konusunda bizlere önemli bilgiler vermeye

başlanmıştır. Örneğin, ışık alanı olarak tanımladığımız Batı açmalarındaki buluntuların yoğunluk ve dağılımına baktığımızda buranın izole seviyeler içermeyen kesintisiz olarak kullanılmış bir tabaka olabileceğine dair bulgular vermektedir (Figür 2).

Figür 1: İnkaya Mağarası açmaları karelej krokisi – 2023 yılı sonu (Özer, 2023b)

Figür 2: İnkaya Mağarası Batı açmaları CBS analizi (Gülseven, 2023).

2. Jeoloji, Stratigrafi ve Tarihlendirme

Çanakkale ili Biga Yarımadası, jeolojik tanımlamalarda farklı köken ve yaşlardan gelen kayaç yapıları ile tanımlanmaktadır. Yörede Geç Oligosen dönemden Erken Miyosen döneme kadar etkinliğini sürdüren Çan volkanitlerinden yapılan K/Ar tarihlendirmelerine göre 26,5 milyon yıllık bir yaşa sahip olan kayaçlar İnkaya Mağarası'nın ana kayaç yapısını oluşturmaktadır (Genç, 2012; Şanlıyüksel Yücel, 2013). Şimşek (2012), Türkiye'deki jeotermal alanlar ile genç volkanizmaların doğrudan ilişki içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Buna göre Çan volkanitleri aynı zamanda yöredeki termal kaynakların da oluşumunu tetiklemektedir. Çanakkale ilinde tespit

edilen sileks yatakları jeotermal kaynaklarla neredeyse iç içe geçmektedir. Akkuş (2005)'a göre Çan ilçesindeki jeotermal kaynakların sıcaklık değerleri 38-49 °C arasında değişmektedir. Bu jeotermal kaynaklar Paleolitik Çağ'da hüküm süren buzul evrelerinde alanın ısıısının yükselmesinde önemli rol oynayarak canlılar için elverişli bir yaşam alanı hazırlamış olabilir.

İnkaya Mağarasında 2017 yılından beri sürdürülen kazı çalışmalarında tabakalanmanın alanın topoğrafyası ve insan aktivitelerine bağlı olarak farklı kalınlıklarda olduğu anlaşılmıştır. Birkaç santimetrelik yüzey toprağının (A tabakası) altında ortalama olarak 60-80 cm arasında değişen kalınlıkta kahverengi renkte bir kültür tabakası (B tabakası) gözlenmektedir. Yontma taş aletlerin yoğun olarak bulunduğu bu

tabaka aşınmanın yüksek olduğu P37, Q37, R37 açmalarının olduğu alanlarda 50 cm'e kadar düşerken D24, D25, E24 ve E25 açmalarının bulunduğu ışık alanında 200 cm'yi aşmıştır ve tabaka halen devam etmektedir. Topografik yapıya göre ışık alanındaki bu tabakanın 3-4 metreyi aşması beklenmektedir. Bu tabakanın altında demiroksitin etkisiyle kahverengi-kırmızı bir renk tonuna sahip daha az olsa da yontmataş buluntuları vermeye devam eden C tabakası gelmektedir. Şimdilik en altta gözlenen D tabakası ise Çan volkanizmasının faaliyete geçtiği zamanlarda birikmiş olan gri renkli tuf tabakasıdır (Özer, 2023b).

İnkaya Mağarası'nın çeşitli bölümlerinden alınan sediman örnekleri Ankara Üniversitesi Yer Bilimleri Uygulama ve Araştırma Merkezi laboratuvarlarında OSL analizi ile tarihlendirilmiştir. Kazı alanındaki daha yoğun buluntuların elde edildiği B tabakasından yapılan analizler 86.360 ile 22.580 yılları arasında değişen zaman dilimlerini yansıtmaktadır. Mağaranın kuzey bölümünde 22.580 ± 2.850 yıl, batı bölümünde 65.210 ± 6.630 ve 40.250 ± 6.840 yıl, kuzeydoğu yamaçlarında ise 86.360 ± 5.480 ve 64.680 ± 4.490 yıl aralığına tarihlendirilen kültür buluntusu içeren tabakalar mevcuttur. 86.360 ile 40.250 yıllık zaman aralığı, kazılardan elde edilen yontmataş buluntular ile uyumlu olmakla birlikte 22.580 yıllık tarihin zaman içerisinde meydana gelen bir karışma nedeniyle tabakanın yeniden güneş görmesiyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Gelecek yıllardaki kazılarda da tabakalardan tarihlendirme örnekleri alınmaya devam edilecektir (Özer, 2023b).

3. Buluntular

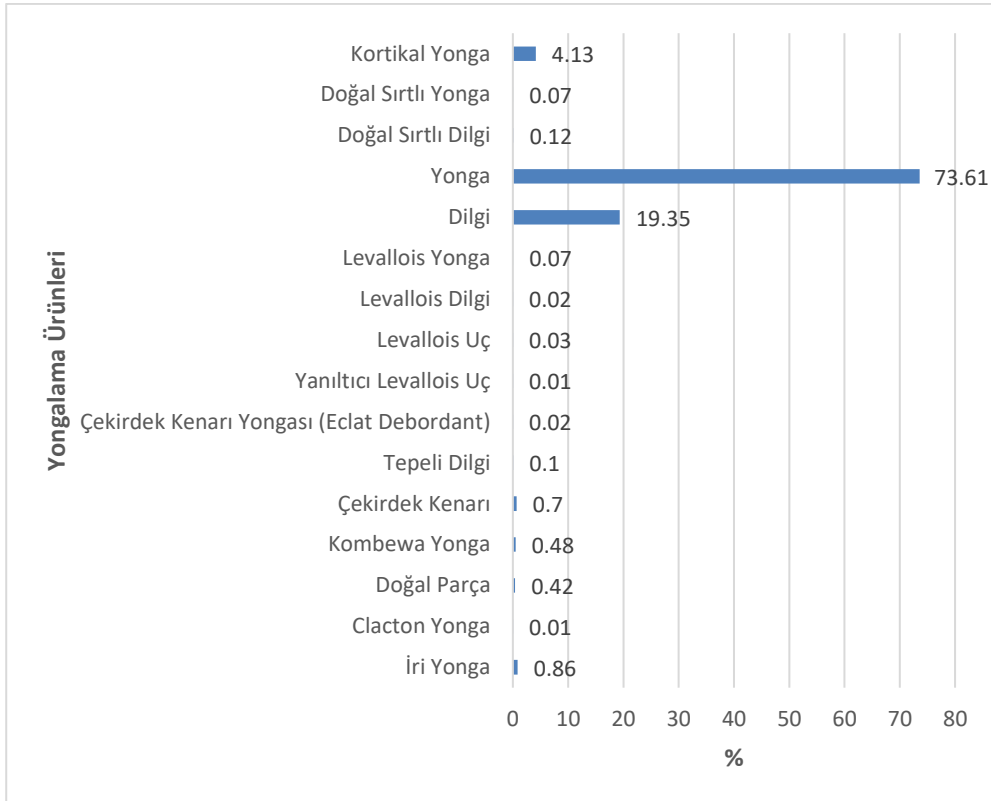
7. sezonu tamamlanan kazı çalışmalarında Paleolitik Çağ'da mağarada yaşamış olan insanlara ilişkin iskelet kalıntlarına ya da beslenme amacıyla tüketilen hayvan ve bitkilere ait herhangi bir organik kalıntıya ulaşılamamıştır. Toprağın kimyasal yapısından kaynaklı olabileceğini düşündüğümüz bu duruma rağmen, önümüzdeki yıllarda yapılacak olan araştırmalarda organik kalıntıların korunmuş olabileceği sedimanlarla karşılaşılma olasılığı halen mevcuttur. Organik kalıntıların yoksunluğuna rağmen 2017-2023 yılları arasında farklı kazı alanlarından binlerce yontmataş buluntusu ve parçası ele geçmiştir. CBS sistemine göre kayıt altına alınan buluntuların 2,5 cm'den büyük olanlarına numara verilmekte, daha küçük olan parçalar numarasız buluntu olarak değerlendirilmektedir. Basit tanımlamalar dışında, şimdye kadar 13.427 buluntunun temel teknolojik özellikleri tamamlanmış, buluntuların tipolojik tanımlama çalışmaları ise sürdürülmektedir.

Yontmataşların iki ana kaynaktan geldiği, birincil ve en büyük kaynağın mağaranın yaklaşık 130 metre devam eden kütleli olduğu, ikincil kaynağın ise Doğu yamaçlarında küçük öbekler halinde bulunan çakmaktaşı yumruları olduğu tespit edilmiştir. Kayalık alanlara yakın buluntuların birincil kaynaklardan, Doğu yamaçlarındaki buluntuların ise ikincil kaynaklardan ürettiği gözlenmektedir. Kronolojik olarak bakıldığında da mağara kayalıklarından üretilen yontmataş buluntuların daha geç bir döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Çan ilçesinde tespit edilen diğer açık alan buluntu yerlerindeki yontmataşların tamamı

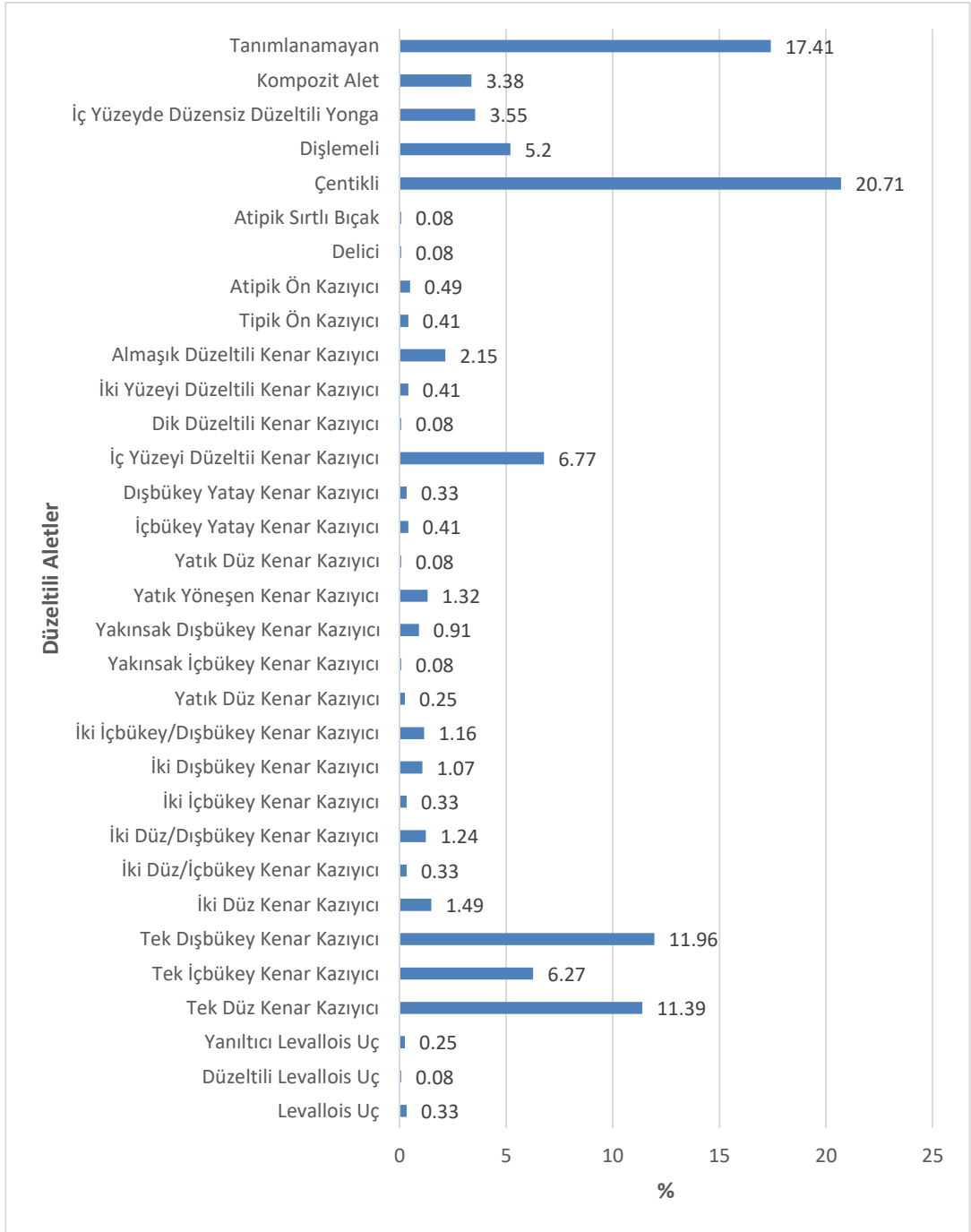
da ikincil kaynaklardan elde edilerek üretilen buluntulardır ve buralarda mağara kayalıklarının kullanılmadığı görülmektedir. 2017-2023 yılları arasında kazı çalışmalarından elde edilen buluntulardan temel teknolojik özellikleri tanımlanan 13.427'sinin taşımaliıklardan meydana geldiği görülmektedir. Yongalama ürünleri arasında büyük çoğunluğu yongalar (%73,61) oluşturmaktadır. Bu da İnkaya Mağarası'ndaki endüstrinin ağırlıklı olarak yonga üretimiyle karakterize olduğunu göstermektedir. Ürünler arasında dilgilerin oranı da oldukça yüksektir (%19,35). Buluntular arasında yer alan kortikal ürünler, çekirdek,

vurgaç, çekirdek kenarı yongası (eclat debordant), yongalama artıkları ve döküntüler üretim aktivitesinin mağaranın hemen yakın çevresinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Buluntular içerisinde az oranda da olsa Levallois parçalar da ele geçirilmiştir (Grafik 1).

İnkaya kazılarında elde edilen 1.212 düzeltili alet içerisinde en yüksek oranda kenar kazıyıcılar bulunmuştur (%48,93). Buluntular içerisinde çentikli aletler (%20,71) ve dişlemeli aletler (%5,20)'de önemli bir orana sahiptir (Grafik 2).

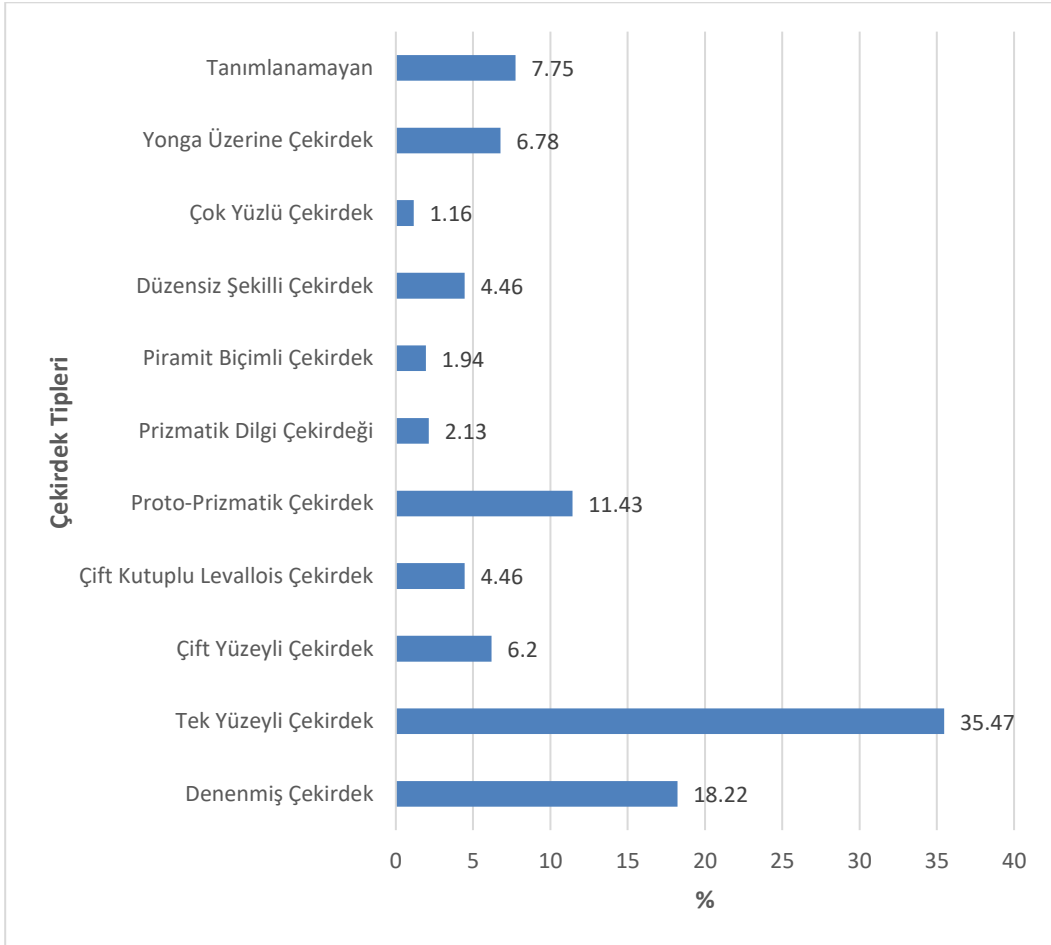
Grafik 1: İnkaya Mağarası Kazısı 2017-2023 Yılları Yongalama Ürünleri Grafiği (%)

Grafik 2: İnkaya Mağarası Kazısı 2017-2023 Yılları Düzeltili Aletler Grafiği (%)

İnkaya kazılarında 2023 yılı sonuna kadar ele geçirilen çekirdek sayısı 516'yı bulmuştur. Bunlar içerisinde en yüksek olarak tek yüzeyle çekirdekler (%35,47) bulunmuştur. Daha sonra ise denenmiş çekirdekler (%18,22) ve proto-prizmatik çekirdekler (%11,43) gelmektedir (Grafik 3). Mağaranın kuzeydoğu yamaçlarında

yüzeyden toplanan çift kutuplu Levallois çekirdeklerin oranı da oldukça yüksektir (%4.46). Bu alandaki kazı çalışmaları 2024 yılında başlatılmış, analiz çalışmaları devam ettiği için kazı buluntuları ortalamaya şimdilik dahil edilmemiştir. Çeşitli yontmataş buluntulara ait görseller Resim 1-8'de verilmektedir.

Grafik 3: İnkaya Mağarası Kazısı 2017-2023 Yılları Çekirdek Tipleri

Resim 1: Yonga

Resim 2: Kompozit alet

Resim 3: Dış bükey kenar kazıyıcı

Resim 4: Çentikli alet

Resim 5: Levallois yonga

Resim 6: Delici alet

Resim 7: Uç

Resim 8: Prizmatik dilgi çekirdeği

Tartışma ve Sonuç

2014-2021 yılları arasında gerçekleştirilen Çanakkale ili yüzey araştırması sırasında büyük çoğunluğu literatürde yer almayan 65 açık alan buluntu yeri ve 1 mağara tespit edilmiştir. Buluntu yerlerinin dağılımına bakıldığında çakmaktaşı hammadde kaynaklarının yoğun olduğu volkanik alanlar

ve jeotermal kaynaklar ile neredeyse birbir örtüştüğü görülmektedir. Bu tespit, Paleolitik Çağ insanların alan seçimlerinde hem iklimsel olarak hem de beslenme avlanma stratejileri bakımından bu alanları özellikle seçtiklerinin kanıtı olarak gösterilebilir ve bu bulgulardan yola çıkılarak Kuzeybatı Anadolu'daki Paleolitik Çağ insan yayılım alanlarının tahminlerimizden çok

daha geniş olabileceğini göstermiştir. Bu alanlar hem volkanik kayalar hem de jeotermal yataklar açısından zengin kaynaklar barındırmaktadır ve detaylı araştırmalar sürdürüldükçe çok daha fazla buluntuya ulaşılması mümkündür.

Paleolitik Çağın zor koşullarında insan ve hayvan popülasyonları özellikle Doğu Avrupa'daki vadilere sığınarak hayatta kalmaya çalışmışlar ancak yine de Orta Paleolitik dönem sonlarında birçoğunun soyu tükenmiştir. İnkaya Mağarası kazıları bu dönemin aydınlatılmasında önemli bir veri tabanı oluşturma potansiyeline sahiptir. Çünkü buluntuların yoğunluğu ve sürekliliği insanların bu alanı çok uzun yıllar terk etmeden kullanmış olabileceklerini göstermektedir. Mağara ve kayalık sistemi onlar için bir ana kamp alanı oluştururken, çevredeki açık alan buluntu yerlerinin ise dönemsel olarak gidip gelinen alanlar olduğu düşünülmektedir.

İşlik alanının büyüklüğü ve tabakanın kalınlığına göre ana kamp alanında eş zamanlı olarak onlarca kabile üyesinin yaşamış olması mümkündür. Buluntu çeşitliliği alanda yiyecek işleme ve depolama alanları, dericilik alanları, ateş yakma alanları, barınak yapıları ve diğer kültürel faaliyetlerin de olması gerektiğini göstermektedir, ancak bu faaliyet alanlarının her birinin tam olarak nerede olduğu çok geniş bir alana yayılmış kültür tabakalarında gelecek yıllarda yapılacak kazılarla açığa çıkartılacaktır.

Mağaradaki yonga ağırlıklı yontmataş buluntular, tipik kenar kazıyıcılar ve Levallois endüstrisine ait parçalar bizlere mağarada Orta Paleolitik Dönem ile

ilişkilendirilebilecek bir yaşamın izlerini sunmaktadır. Mutlak tarihler de bu görüşü desteklemektedir. Yine de yontmataş buluntuların Balkanlar'daki bu döneme tarihlendirilen hangi endüstri ile ilişkilendirilmesi gerektiği takip eden süreçte netleşecektir. Diğer taraftan Batı Anadolu'da bilinen diğer Paleolitik alanlarla İnkaya buluntularının ilişkisi konusunda bir şey söylemek de şimdilik güçtür. Uşak Eşmecik'te bulunan kenar kazıyıcılar ve Levallois tekniğiyle üretilmiş aletler açısından benzerlikler gösterse de İnkaya Mağarası'nda henüz çok küçük bir alanın kazılmış olması nedeniyle kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Mağarada sürdürülen kazı çalışmalarıyla bu bölgedeki insan hareketliliğinin tahmin edilenden çok daha yoğun olabileceği ve bu insanların büyük bir olasılıkla deniz seviyesindeki alçalmalarla ortaya çıkan karasal bağlantılar sayesinde Ege adaları ve Balkanlar ile kültürel ilişkilerde bulunabileceği ortaya konmuştur. Çanakkale ili gerek hammadde kaynaklarının bolluğu gerek avcı toplayıcı gruplar için besin kaynakları bakımından avantajlı ortamı gerekse de jeotermal kaynakların varlığı ile dönem insanları için çok elverişli bir ortam hazırlamıştır. Kazılarda henüz organik bir materyale ulaşamaması İnkaya'da yaşayan insan türünün kesin olarak tanımlanmasına şimdilik izin vermemekle birlikte alandaki erken dönem, coğrafya ve kültürel buluntular bunların *Homo neanderthalensis* türüne ait bireyler olabileceğini ve Campanian İgnimbrit volkanik faaliyetleri ve Heinrich Döngüsü nedeniyle daha güneye doğru inmek zorunda kaldıklarını düşündürmektedir. Buzullaşmaların etkisiyle düşen deniz seviyesi sayesinde ortaya

çıkan karasal bağlantılar bu göçlerin kolay bir şekilde yapılabilmesine izin vermiştir. Özellikle Ege kara parçasının Paleolitik Çağda dönem insanları tarafından geçit olarak kullanılmış olduğu bilinmektedir (Tsakanikou ve McNabb, 2023). Yine de insan iskelet parçaları ele geçirilmeden mağarayı hangi insan türünün (ya da türlerinin) kullanmış olabileceğini söylemek güçtür. Mağaradaki kazı çalışmaları ilerledikçe insan türlerinin gelişimi ve yayılımı konusunda daha çok bilgi elde edilebilecektir.

Teşekkür

İnkaya Mağarası kazılarına izin ve destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na, Çanakkale Valiliği'ne, Çan Kaymakamlığına, Çan Belediye Başkanlığına, Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne, Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Troya Müzesi Müdürlüğü'ne, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'na, Truva Bakır Maden İşletmeleri A.Ş.'ye, T-Design Mühendislik Şirketi'ne ve tüm kazı sezonlarında görev alan heyet üyelerine şükranlarımızı sunarız

Kaynakça

- Akkuş, İ., Akıllı, H., Ceyhan, S., Dilemre, A. & Tekin, Z. (2005). *Türkiye Jeotermal Kaynakları Envanteri*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Envanter Serisi 201, Ankara.
- Biro, Ö. (2019). *Paleolitik Çağ'da Güneybatı Marmara*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Bulut, H., Taşkiran, H., Özçelik, K. & Karahan, G. (2022). Lower and Middle Palaeolithic evidence from the North Aegean coastline of Çanakkale, Turkey. *Antiquity* 96(388): 981-988.
- Dinçer, B. (2017). *Marmara Çevresinde Alt Paleolitik Çağ: İlk İnsan Hareketleri*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Erdoğu, B., Yücel, N., Demir, K. (2021). New evidence for the Palaeolithic on the island of Gökçeada (Imbros), Northeastern Aegean. *Journal of Lithic Studies*, 8(1): 1-11.
- Genç, Ş.C., Dönmez, M., Akçay, A.E., Altunkaynak, Ş., Eyüpoğlu, M. & Ilgar, Y., (2012). Biga Yarımadası Tersiyer Volkanizmasının Stratigrafik, Petrografik ve Kimyasal Özellikleri. *Biga Yarımadası'nın Genel ve Ekonomik Jeolojisi*, E. Yüzer, G. Tunay (eds.), MTA Özel Yayın Serisi, Ankara: 121-162.
- Gülseven, B. (2023). *İnkaya Mağarası ve çevresindeki Pleistosen Dönem buluntu alanlarının Coğrafi Bilgi Sistemleriyle değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Kökten, İ.K. (1952). Anadolu'da prehistorik yerleşme yerlerinin dağılışı üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve*

- Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 10(3-4), 167-188.
- Özdoğan, M. (1990). 1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 7, 443-457.
- Özbek, O., Erdoğu, B. (2014). Initial occupation of the Gelibolu Peninsula and the Gökçeada (Imbroz) Island in the pre-Neolithic and Early Neolithic. *Eurasian Prehistory* 11(1-2): 97–128.
- Özer, İ., Atmaca A., Sağır, M., Baykara, İ., Dinçer, B., Özer, B.K., Şahin, S., Tükel, M., Eren, E., Gülhan, Ö. & Özdemir, A. (2020). 2018 yılı İnkaya Kazısı. *41. Kazı Sonuçları Toplantısı (II)*, 603-618.
- Özer, İ., Gölcük, R., Sağır, M., Baykara, İ., Özer, B.K., Dinçer, B., Morimoto, N., Morita, W., Şahin, S., Bozkurt, A. Kural, E.E., Acar, S., Gülhan, Ö., Özdemir, A., Erdem, Ç. & Önal, S. (2022). 2019 ve 2020 yılları İnkaya Kazıları. In. *2019-2021 Yılı Kazı Çalışmaları (II)*, A. Özme (ed.), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayın No: 3714/1, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 192/1, Ankara: 499-512.
- Özer, İ. (2023a). İnkaya Mağarası. In *Türkiye'de Paleolitik Çağ Kazıları*, M. Kartal (Ed.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara: 43-57.
- Özer, İ. (2023b). Kuzeybatı Anadolu'da yeni bir Paleolitik dönem buluntu alanı: İnkaya Mağarası. *Colloquium Anatolicum*, 22, 29-46.
- Tsakanikou, P. & McNabb, J. (2023). Refloating the Aegean lost dryland: An affordance-based GIS approach to explore the interaction between hominins and the Palaeolandscapes. In: *Modelling Human-Environment Interactions in and beyond Prehistoric Europe*, S. Seuru and B. Albouy (Eds), Springer, Switzerland, s. 3-26.
- Şanlıyüksel Yücel, D. (2013). *Asidik su kaynaklarının karakteristikleri, oluşumunu sağlayan faktörler ve hidrojeokimyasal özellikleri (Çan-Bayramiç; Biga yarımadası örneği)*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale.
- Şimşek, Ş. (2002). Origin and characteristics of geothermal energy resource of the wider Aegean region. In: *The International workshop on possibilities of geothermal energy development in the Aegean Islands region (proceed.)*, vol 1, Milos Island, Greece, s. 1–8.
- Yalçıklı, D. (2013). Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011). *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30(1): 19-30.